

Hva skal vi med litteratur?

Hva skal vi med kunst?

Hva skal vi med fremtiden?

Hva skal vi med historie?

Hva skal vi med språk?

Hva skal vi med tankene?

Hva skal vi med straff?

Hva skal vi med dannelse?

Hva skal vi med livet?

Hva skal vi med humaniora?

Hva skal vi med religion?

Hva skal vi med kjønn?

Hva skal vi med nasjonen?

Hva skal vi med tro?

Hva skal vi med tvil?

Hva skal vi med fortiden?

Hva skal vi med logikk?

Rapport om de humanistiske
fagenes situasjon i Norge

Hva skal vi med humaniora?

Redaktører: Helge Jordheim og Tore Rem

Arbeidsgruppe: Kristin Asdal, Torkel Brekke,
Mari Hvattum, Erling Sandmo
og Espen Ytreberg

Med bidrag fra Vidar Grøtta

Utgitt av Fritt Ord

Forord

Av og til blusser det opp en liten debatt om de humanistiske fagenes rolle og situasjon. Sjelden med stor gjenklang. I forskningsmeldinger, regjeringenes strategidokumenter og langtidsplaner glimrer eksplisitte referanser til disse fagene gjerne med sitt fravær eller tilgodeses med noen velmente honnørord. I beste fall spiller de en beskjeden rolle som mulige underleverandører til de virkelig betydningsfulle, nasjonale forsknings- og utdanningsoppgavene.

Det er likevel et faktum at i offentligheten, i mediene og i «nasjonnens liv» har humaniora spilt en stor rolle, og det kan neppe være tvil om at disse fagfeltene har potensiale og aktualitet også for fremtiden.

Fritt Ords formål har delvis sin forankring i det humanistiske fagfeltet, som nå undergår store forandringer. Vi utfordret professorene Helge Jordheim og Tore Rem til å etablere en arbeidsgruppe og i løpet av et par års tid å legge fram en bakgrunnsrapport om fagenes situasjon og noen av deres utfordringer.

Denne rapporten er ikke en offisiell utredning, men kommer nærmest fra sidelinjen som et innspill til en levende diskusjon ved universiteter og høyskoler, i forskningsråd og departementer og i en bredere politisk offentlighet.

Erik Rudeng

Fritt Ord

Sammendrag

Oppdrag.

På oppdrag fra Stiftelsen Fritt Ord har Helge Jordheim og Tore Rem satt sammen en arbeidsgruppe som har hatt som mandat å gjennomgå og vurdere humanioras sentrale begreper og argumenter, å identifisere områder der noe særskilt står på spill for norsk humaniora, og foreslå konkrete initiativer på ulike humanistiske felt.

Argumenter.

Rapporten tar utgangspunkt i en situasjon med kryssende forventninger: Omverdenen synes å være innstilt på at samfunnet faktisk har behov for humanistisk kunnskap. Samtidig innebærer tanken om en «krise» for humaniora at omverdenen ikke lenger er sikker på hva denne kunnskapen kan brukes til. Rapporten drøfter fire sentrale områder der humanioras legitimitet står på spill i dag:

Et begrep om individuell dannelse blir ofte holdt opp som et humanist-vennlig alternativ til instrumentell tenkning. Rapporten argumenterer for at det er nødvendig å begrunne humanistisk forskning bedre, og at dannelse bør ses på som et offentlig anliggende, et institusjonelt og politisk prosjekt mer enn en individuell reise.

Humaniora har støttet seg på en nasjonal ramme for sin legitimering, en ramme som er svekket. Rapporten argumenterer for at humaniora bør gjøre brytningene mellom det nasjonale og internasjonale/globale til emne og undersøke hvordan forhandlingene med det globale gis betydning innenfor en nasjonal ramme, med blikk både for det som er felles, og det som blir marginalisert.

Humaniora blir tidvis betraktet som for lite nyttig. I tillegg til å tale for et bredt nyttebegrep argumenterer rapporten for at en

beredskapstanke kan hjelpe til med å forklare hvorfor små enheter som forsker på emner som kan virke lite tidsmessige, like fullt kan være rasjonelle, sett ut fra samfunnsbehov.

Humaniora blir ofte betraktet som særlig «myk» vitenskap, og som vitenskap orientert mot begreper og tekster mer enn mot verden. Rapporten argumenterer for at skillet mellom humanistiske og andre vitenskaper ofte overdrives, og stiller seg skeptisk til en nyere tilnærming til tverrfaglighet der «myke» humanister er tenkt å assistere «hardere» vitenskaper.

Som konklusjon tar rapporten til orde for en forståelse av humaniora som vitenskapen om det tilfeldige og det uforutsigbare – det som skjer uten at vi har kunnet forutse det eller planlegge hvordan vi skal reagere.

Tiltak

På forskningsområdet foreslår arbeidsgruppen:

- Satsing på fremragende forskning for enkeltforskere og små forskergrupper
- Oppbygging av større tverrfaglige forskningsmiljøer rettet mot norske kunnskapsbehov EUs rammeprogram ikke dekker
- Utredning av nasjonal plan for prioriterte fagområder innen humaniora
- Tydeligere integrering av humanistiske perspektiver i de store forskningsprogrammene

På utdanningsområdet foreslår arbeidsgruppen:

- Norsk satsing på varianter av en *liberal arts*-grad og et «freshman year»
- Tverrfaglig orientert elitegrad for humanister på masternivå
- Satsinger som kombinerer kulturell integrering med livslang læring
- Tettere kontakt med uteksaminerte lærere via etterutdanningstilbud

Arbeidsgruppen foreslår videre:

- Opprettelse av en humanistisk utgave av de frie forskningsinstituttene
- Nærmere tilknytning mellom arbeidslivsrelevans og humanistisk grunnlagskunnskap
- Økning i ambisjoner om å skape arenaer for offentlig ordskifte
- Ordninger med «kulturkorps» og «offentlighetsstipendiater»
- Arbeidsgruppen lanserer også en rekke temaer til neste forskningsmelding der humaniora bør stå sentralt i forskning for å løse aktuelle samfunnsutfordringer

Kunnskapsgrunnlag. Rapporten har hentet inn et sett med fakta og tidligere drøftinger som grunnlag for sine egne overlegninger:

- Historiske begrepsanalyser av hvordan «humaniora» og «krise» har blitt brukt på foranderlige og kontekstavhengige måter
- En gjennomgang av humanioradebatten i USA, Storbritannia, Tyskland, Frankrike og Norden, og av humanioras plass i EU-systemet
- Intervjuer med samfunnsaktører i humanioras nære omgivelser, fra ulike sfærer, institusjoner og sektorer
- En gjennomgang av norsk tallmateriale om finansiering av humanistisk forskning og humaniorastudenter, og av sentrale forskningspolitiske dokumenter

Innhold

Kapittel 1: Innledning	13
Samfunnets behov	13
Oppdraget	15
Kapittel 2: Kartlegging	21
«Krise»	21
Humaniora internasjonalt	24
Kapittel 3: Begrepshistorie	55
Kapittel 4: Intervjuer	65
Diagnose	65
Humanioras rolle	68
Forslag til tiltak	70
Kapittel 5: Den norske situasjonen	73
Humaniora i forskningssystemet	73
Forskningspolitisk historikk	77
Humaniora i Norges forskningsråd	85
Utdanning	89

Kapittel 6: Humanioras framtid	109
Oppsummering	109
Offentlighet og danning	113
Det nasjonale og det globale	120
Nytte og beredskap	125
Vitenskapssyn og egenart	129
Å takle det tilfeldige og usikre	138
Kapittel 7: Kursendringer og tiltak	141
Forskningsorganisering	142
Tematiske satsinger	145
Utdanning	148
Humaniorasenter	151
Formidling	152
Litteratur	157
Biografier	167
Takk	171

Innledning

Samfunnets behov

Samfunnet har behov for humanistisk kunnskap. I all litteratur vi har gjennomgått, og blant alle menneskene vi har snakket med under arbeidet med denne rapporten om situasjon, har ingen påstått noe annet. Begrunnelsene og forsøkene på å presisere hva slags kunnskap det er snakk om, er mer sprikende. Det samme gjelder forståelsen av samfunnet: det norske samfunnet, EU eller verdenssamfunnet.

Med like stor selvfølgelighet fastholder bøker, artikler og intervjuobjekter en annen påstand, som speiler den første, men likevel sier noe litt annet: *Humanistisk kunnskap er en del av samfunnet.* Den inngår som en integrert del av den sosiale og politiske virkeligheten, i Norge og i verden – først og fremst i kraft av de mennesker som går ut av universiteter og høyskoler med humanistisk utdanning, men også i kraft av bestemte kunnskapsformer, representert for eksempel på avisenes kultursider, i skoleundervisning, kommentarer og debatter, bøker, tv-programmer og digitale medier.

Men hvis dette – at samfunnet har behov for humanistisk kunnskap og humanistisk kunnskap er en del av samfunnet – er riktig, og det dessuten hersker en relativ enighet om at det er slik det bør være, hva er da problemet? Hvorfor føler humanister seg ignorert og nedprioritert, til og med tilsidesatt? Hvorfor har politikere og byråkrater behov for å fortelle humanistiske forskere at de må bli nyttigere, på mer eller mindre subtile måter? Og hvorfor er det stadig flere i kommentariatet som finner det for godt å sette opp en motsetning mellom humanistisk kunnskap og andre kunnskapsformer, som blir antatt å være mer vitenskapelige og ha større legitimitet?

Kort sagt: Hvorfor vil stadig flere nikke megetsigende, om enn litt bedrøvet, til uttrykket «humanioras krise», som om de vet hva det er snakk om?

Humanioras historie er full av kriser, ikke ulikt andre vitenskapsfelt. Ifølge hippokratisk medisin er en krise det tidspunkt i et sykdomsforløp da det viser seg om pasienten vil overleve eller dø. I historie eller politikk betegner krise oftest øyeblikket da en epoke slutter, gjerne ganske brått, og en annen begynner – en ny tid og en ny verden åpner seg. Ut fra en slik forståelse ønsker vi foreløpig å holde fast ved krisen, som *mulighet*. La oss i tillegg foreslå at humanioras krise innebærer at vi som samfunn ikke lenger er helt sikre på hva vi trenger humanistisk kunnskap til (selv om vi fortsatt er overbevist om at vi trenger den). Eller også: at vi ikke er helt sikre på akkurat hvilken del av det sosiale og politiske nettverket vi kaller samfunn, humanistisk kunnskap utgjør (selv om vi fortsatt er overbevist om at humanistisk kunnskap er en del av samfunnet) – verken mer eller mindre.

Tegnene har vært tydelige en stund. Heller enn å spille overrasket er det bare å brette opp ermene. Mye arbeid har vært gjort allerede, men muligens har ikke premissene vært helt riktige. Mange av debattene i forbindelse med Dannelsesutvalget (2007-2009) lot eksempelvis til å anta at den humanistiske kunnskapens nytte og plass i samfunnet var noe vi bare hadde *glemt*, og at vi først og fremst trengte en påminnelse. Men det er her krisebegrepet kan komme til nytte, ettersom det legger til grunn at en epoke i humanioras historie definitivt er over og at noe nytt er på gang. Derfor vil vi bruke det for hva det er verdt. Blant annet har de digitale teknologiene forandret lendet. I noen henseender er de en utfordring til etablerte kunnskapsforvaltere – i andre henseender er de en mulighet, slik det blir vektlagt i initiativer innen «digital humaniora». Selv om nye teknologier gir nye og viktige muligheter også for humanister, er det likevel fremdeles slik at vi tar det gamle til hjelp for å forstå det nye – dette er i seg selv en humanistisk innsikt vi ikke bør kaste vrak på. Men i stedet for å påkalle gamle helter og børste støv av gamle ideer, skal vi kritisk overprøve – kritikk og krise henger som kjent sammen, etymologisk og på annen måte – tradisjonen vi står i,

for å se hva som får bli med videre og hva som trygt kan etterlates i den epoken vi er i ferd med å forlate.

Endelig sier det seg selv at denne kritiske overprøvingen må begynne og slutte i samfunnet. I de to innledende påstandene ligger det at humanioras forhold til samfunnet, inklusive samfunnets kunnskapsøkonomi, ikke er noe vi kan velge å se bort fra. Tvert imot er de to uløselig vevd i hverandre. Med andre ord: Når samfunnet endrer seg, gjør også humaniora det – men det er ikke sikkert at det skjer på samme måte eller i samme takt. Kanskje er krisen nettopp et symptom på at de to er i utakt med hverandre og at forholdet mellom dem må avstemmes på nytt. Utgangspunktet for en kritisk gjennomtenkning og avstemming av forholdet mellom humaniora og samfunnet kan bare være de nye utfordringene som det norske samfunnet og verdenssamfunnet står overfor, knyttet til blant annet klima, fattigdom, naturkatastrofer, aldring, kulturelt mangfold, nye offentligheter og terror.

Med dette som bakgrunn synes oppgaven å være klar: Vi har behov for å utrede og forstå både samfunnets behov for humanistisk kunnskap og den humanistiske kunnskapens plass i samfunnet. Og det bør gjøres på en måte som åpner for en redefinering og revitalisering av humaniora. Vi som står bak denne utredningen, kan knapt utrette dette alene, men som et større, kollektivt prosjekt tror vi det er mulig å skape inngangen til en ny epoke i humanioras historie.

Oppdraget

Initiativet til denne rapporten ble tatt av Stiftelsen Fritt Ord i januar 2012, nettopp da debatten om humanioras krise begynte i norsk offentlighet for alvor. Oppdraget besto i å sette sammen en gruppe som skulle foreta en vurdering av humanioras stilling og legitimitet, og å bidra til en offensiv på humanioras vegne. Underveis har vi gjort et større kartleggingsarbeid. Slik mener vi å ha framskaffet et bedre kunnskapsgrunnlag både for videre debatt og for nye initiativer og beslutninger. Dels har dette skjedd ved at vi har orientert oss i den internasjonale litteraturen og i ulike lands humanioradebatter, dels ved undersøkelser av tilgjengelig statistikk på forsknings- og undervisningssiden, dels ved at vi har dybdeintervjuet et utvalg

aktører fra forskjellige samfunnsfelt. Resultatet er for det første en gjennomgang av det vi mener er humanioras sterkeste argumenter og mest lovende muligheter. For det andre har vi identifisert et lite knippe områder der vi mener det nå står spesielt mye på spill for norsk humaniora, og der valgene framover vil være avgjørende for humanioras status og potensielle betydning. For det tredje foreslår vi til slutt en rekke konkrete initiativer.

Rapportens seks kapitler utgjør i praksis to hoveddeler. Først følger en kartleggingsdel som inneholder en kort analyse av krisebegrepet, en gjennomgang av den internasjonale humanioradebatten, et stykke begrephistorie og en vurdering av den norske situasjonen, slik våre intervjuobjekter ser den, tilgjengelig statistikk og en analyse av en rekke stortingsmeldinger på feltet. Deretter oppsummerer vi de viktigste argumentene og legitimeringsstrategiene vi har observert i vårt materiale, og identifiserer fem hovedområder eller problemstillinger vi anser som særlig viktige for humanioras framtid. Spenningene innen disse fem områdene, dannelse og offentlighet, det nasjonale og det globale, nytte og beredskap, egenart og vitenskapssyn, samt utfordringene ved å skulle takle det tilfeldige og usikre, beskrives deretter kort. I disse beskrivelsene søker vi å øke bevisstheten om konsekvensene av ulike måter å tenke humanioras framtid på, samt av de politiske mekanismer som nå er på plass.

Vår rapport gir først og fremst en vurdering av situasjonen for norsk humaniora, med vekt på dets forhold til norsk samfunnsniv. Kanskje har en viss tilstrebelse på å unngå det festspråk som så ofte følger forsvaret av humaniora, ført til en mer beskjeden og sobrere tone enn hva som kan hende er vanlig fra denne kanten. Vi har ønsket å gjøre dette til et nyttig og i beste fall tenksomt dokument, et som tar lite for gitt. Vi har dessuten villet la være å utløse den vanemessige mediereaksjonen på akademikerens kritikk av tingenes tilstand, nemlig at det handler om «sutring»; vår ambisjon er i stedet å fremme en dialog om humanioras rolle i tiden som kommer. Vi har villet nærme oss feltet åpent og vurderende, selv om utgangspunktet vårt selvsagt er en grunnleggende overbevisning om humanioras betydning og samfunnsverdi. Vi håper rapporten

vil være opplysende og synliggjøre hva humaniora kan representere, og hvordan humaniora bedre kan fylle sin plass i norsk samfunnsniv.

Prosjektgruppen har bestått av følgende deltakere: professor Kristin Asdal, Senter for teknologi, innovasjon og kultur, Universitetet i Oslo (UiO); professor Torkel Brekke, Institutt for kulturstudier og orientalske språk, UiO; professor Mari Hvattum, Institutt for form, teori og historie, Arkitektur- og designhøgskolen i Oslo; professor Helge Jordheim, Institutt for kulturstudier og orientalske språk, og leder av det tverrfakultære programmet KULTRANS (Kulturelle transformasjoner i globaliseringens tidsalder), UiO; professor Tore Rem, Institutt for litteratur, områdestudier og europeiske språk, UiO; professor Erling Sandmo, Institutt for arkeologi, konservering og historie, UiO; professor Espen Ytreberg, Institutt for medier og kommunikasjon, UiO. Underveis har gruppen vært assistert av nordist og retoriker Sine Halkjelsvik Bjordal, med bakgrunn fra Institutt for lingvistiske og nordiske studier, UiO. Doktorgradsstipendiat Vidar Grøtta, Pedagogisk forskningsinstitutt og KULTRANS, UiO, har skrevet bolken om humanioras plass i utdanningssystemet og vært bidragsyter til delen om det norske forskningssystemet. Det er Jordheim og Rem som har satt sammen gruppen og ledet arbeidet.

Innledningsvis i prosessen som har ført fram mot denne rapporten, fant vi det nødvendig å stille spørsmål ved forutsetningene for å snakke om humaniora som et eget felt, et felt med visse grenser. Når ble humaniorabegrepet innført i den norske debatten? Når ble det et kollektivbegrep for en ansamling av disipliner, i dag eksempelvis en fagportefølje ved Det humanistiske fakultet ved Universitetet i Oslo? Og gitt at humaniorabegrepet viser seg å være et meningsfullt begrep i dagens situasjon, hvordan skal det i så fall avgrenses? Både her og i det følgende gir det mening å vurdere humaniora bredt, med tanke på at det både utgjør et forskningsfelt og en rekke undervisningsfag, samt at det står i et forhold både til yrkesliv og kulturliv og har betydning for norsk offentlighet. Selv om debattene om humaniora gjerne kretser rundt humanioras vilkår ved universiteter og høyskoler, som utdanning og som forskning, er det viktig å minne om at humaniora også kan ses som et knippe

praksiser som overskrider disse feltene. Det er liten tvil om at det er universitetet som primært gir humaniora legitimitet og humanister en grad av felles selvforståelse. Men de mest sentrale stedene der humanioras aktiviteter utspiller seg, er i like stor grad skoler, medier, kommunikasjonsbyråer og -avdelinger, departementer, forlag, konsulentfirmaer, teatre, museer og biblioteker. Hundretusener av norske arbeidstakere trekker daglig på tilnæringsmåter og ferdigheter som står i gjeld til humanioras kjernevirksomheter, enten de arbeider som journalister eller lærere, er ansatt i byråkratiet eller i det private næringslivet. Dette mer «usynlige humaniora» må kunne sies å gjennomsyre store deler av norsk samfunnsliv.

«Det er egentlig humanistenes tid nå», mente Ann-Helén Bay, direktør ved Institutt for samfunnsforskning, i intervju med oss. Men hun la til at det kommer an på om humanister makter å gjøre seg anvendelige eller å synliggjøre sin verdi. Til sist i denne rapporten følger en liste med initiativer som kan gjøre norsk samfunnsliv bedre i stand til å utnytte det potensialet som ligger i humaniora.

Bildet som avtegner seg, viser ikke minst et sett av kryssende forventninger. Det synes å være et klart misforhold mellom det politiske og forsknings- og utdanningsadministrative nivåets forventninger og det humaniora leverer eller er satt i stand til å levere. For det første sørger det nåværende incentivsystemet i universitets- og høyskolesektoren for at fagenes dimensjonering er tett knyttet til deres suksess i studentmarkedet. Studentenes ønsker og behov er imidlertid ikke nødvendigvis identiske med samfunnets, eksempelvis gjelder det det som vi her velger å kalle beredskap eller tilgjengelig ekspertise. For det andre er det nå sterkere forventninger om at man forholder seg til internasjonale forskningsoffentligheter. Det kan ikke være tvil om at de humanistiske fagene ved universiteter og høyskoler har gjennomgått en sterk grad av profesjonalisering og spesialisering de siste tiårene. I stor grad er dette både legitimt og ønskelig, men det kan samtidig ha bidratt til å svekke humanioras stilling i det norske storsamfunnet. Den politiske viljen, slik den uttrykkes i forskningsmeldinger, forskningsstrategier og økonomiske incentivsystemer, går i retning internasjonal, og ikke

minst europeisk forskning. Men innebærer dette også en mulig tilbaketrekning og minskende synlighet for humaniora i norsk offentlighet? Og er dette i så fall en villet utvikling?

Det nasjonale fellesskapets betydning for humanistiske fag og nasjonens og den norske offentlighetens krav og forventninger til humaniora avtegner seg derfor som viktige problemstillinger. Vi er overbevist om at det bare er gjennom en bevisstgjøring av hva som kan utgjøre humanioras legitimitet nå og framover, fulgt av avklaringer og de nødvendige justeringer av politiske virkemidler, at vi kan oppnå et større samsvar mellom forventninger og oppfyllelse.

Kartlegging

«Krise»

«I vår tid gjennomgår de moderne språkfagene en alvorlig krise. Krisen gjelder hele humaniora.» Kanskje kan disse to setningene lyde som en passende oppsummering av ordsiftet som oppsto i etterkant av *Morgenbladets* stort oppslåtte sak 6. januar 2012, «Humanister i knipe». En mengde innlegg i *Morgenbladet* og andre medier ga inntrykk av at vi i Norge nå står overfor en «humanioras krise». I denne krisens sentrum sto Det humanistiske fakultet ved Universitetet i Oslo, der en rekke mindre fag, ikke minst såkalte «små» språkfag (som baltiske språk, tysk, nederlandsk, polsk osv.), allerede var blitt nedlagt eller var truet av nedleggelse eller markant nedbygging. «Humanistiske fag strupes!» het det med fete typer på *Morgenbladets* forside.

De seneste norske humanioradebatter er slett ikke de første der det gripes til ordet krise for å beskrive humanioras situasjon. Eksempelvis ble de to ovenstående setningene om «de moderne språkfagenes» krise formulert av Hans W. Rosenhaupt allerede i 1940. I *The Humanities and the Dream of America* (2011) påstår Geoffrey Harpham følgende: «It is impossible to discover anywhere in that history [of the humanities] a moment that would not deserve the name of crisis.» I sitt pasjonerte forsvar for humanioras betydning slår Harpham fast at det moderne humaniora alltid har vært preget av ytre og indre spenninger, splittelser og konflikter. Han spør seg om hva humaniora i grunnen ville være uten sin krise. Delvis handler det om de gamle konfliktene internt i humaniora, mellom ulike vitenskapssyn. Men også innenfor universitetet har humanister følt seg beleiret av og til dels drevet på defensiven av naturvitere,

samfunnsvitere og ulike profesjonsstudier. Og utenfor universitetet har humaniora både blitt påkalt for å demme opp for samtidens trusler mot kultur og offentlighet, og blitt beskyldt for selv å utgjøre den største faren. Denne grunnleggende forståelsen av humaniorakrisens lange historie deles av den Cambridge-baserte historikeren Stefan Collini i hans *What Are Universities For?* (2012).

Det var likevel i USA, i 1960-årene, at krisebegrepet først synes å ha fått en mer allmenn anvendelse. *Report of the Commission on the Humanities* (1964) utgjorde en storoffensiv motivert av en kriseforståelse, og rapporten førte til opprettelsen av den sentrale amerikanske institusjonen The National Endowment for the Humanities. Innledningsvis i denne rapporten het det for øvrig, med referanse til The President's Commission on National Goals (1960), at ettertiden i stor grad ville dømme Amerikas suksess som sivilisert samfunn ut fra dets innbyggers «kreative aktiviteter» i kunst, arkitektur, litteratur, musikk og vitenskap. Rapporten slo fast at «[i] supervitenskapens og superteknologiens tidsalder kjemper humaniora en stadig hardere kamp for å overleve». Året etter denne rapporten forelå den første boka som hadde humaniorakrisen som hovedtema, *Crisis in the Humanities*. Bokas redaktør, J.H. Plumb, erklærte at formålet var å beskrive og bekjempe «the whole sickening and deadening process» av en økende spesialisering som førte til fragmentering av kunnskap i ulike ekspertsektorer og hindret «a holistic understanding».

Kriseforståelsen, og en rekke av dens bestanddeler, har altså mange og tydelige historiske forelegg. En større svensk undersøkelse av humanioras status konkluderer med at kriseretorikken skjuler en «ganska varierende topografi», men konkluderer likevel med at det har skjedd en reell marginalisering.¹ Et slikt bilde kan utvilsomt ligne det norske. I denne utredningen har vi imidlertid ikke valgt å gjennomgå de ulike bidragene i de siste års norske humanioradebatter,² men prioritert gjennomgangen av debatter i

1 Ekström og Sörlin 2012, s. 16

2 Se f.eks. Øyen, Müftüoğlu og Birkeland (red.) 2011

andre land fordi vi mener at det er her vi, gitt rammene for dette arbeidet, har muligheter for å bidra med noe nytt.

Vår gjennomgang av den internasjonale humanioradebatten dokumenterer at det ikke kan være tvil om at mange humanister både i Europa og USA opplever en form for krise, men også at denne krisen til dels arter seg ganske ulikt fra land til land. Vår eventuelle lokale krise må altså presiseres nærmere. Gjelder den for eksempel disse fagenes og områdenes stilling i storsamfunnet, som i den offentlige samtalen? Eller arter den seg som en nedgang i antall studenter, eller i andelen av de totale forskningsmidlene? Det er mange tegn på at fag som tradisjonelt er blitt inkludert i humaniorabegrepet, er under press, nasjonalt og internasjonalt. Kanskje handler dette om minst to ting: at en rekke humanistiske enkeltfag i realiteten opplever ganske ulike former for krise, og at det å bli definert inn i humaniora i det rådende politiske og økonomiske klima, ikke framstår, for å ty til et understatement, som noen sikker oppskrift på suksess. Om bildet ikke er entydig, kan humaniora synes å ha kommet under press i forbindelse med hva man kunne kalle en pragmatisk, mer nytteorientert vending i forskning og høyere utdanning. De økonomiske interessene synes å ha blitt sterkere aksentuert, og samfunnets behov defineres i større grad i instrumentelle termer.

Samtidig omfattes humaniora med en stor grad av støtte fra ulike samfunnsaktører og -sektorer, nesten på beklemmende vis. Spørsmålet kan være om ikke dette også utgjør en del av humanioras utfordring, fordi humaniora, kanskje ikke minst i kraft av sin sammensatte og tilsynelatende ulne karakter, så ofte er noe som tas for gitt, noe man i alle tilfeller mener å holde seg med, noe som uansett synes å være der.

At noe har skjedd før, eller at noe kan karakteriseres som et stadig tilbakevendende retorisk grep, utelukker naturligvis ikke en grad av substans. Samtidig er det verdt å stille spørsmålet om hva som skjer når vi påkaller krisebegrepet. Hva produserer kriseforståelsen? Hva kan vinnes ved å nærme seg humaniora på andre vis?

Situasjonen åpner for en mulighet til omdefinering og nytenkning. Den gir oss anledning til å nærme oss feltet med friskt

blikk, for å gjøre opp status, aktivere de sterkeste argumentene, samt vurdere initiativer som kan styrke humaniora på felt der humaniora bør styrkes. Kanskje bør vi til og med reflektere over hva vi skal med denne kategorien, som et samlebegrep over de fag og praksiser som i dag regnes som humanistiske, og hva vi eventuelt mister hvis vi som samfunn ikke forholder oss aktivt og bevisst til den. Sikkert er det at humanister ikke bør ta sin legitimitet for gitt. Det kan heller ikke være tvil om at vi nå og framover står overfor politiske valg og (tilsynelatende) ikke-valg som vil ha store konsekvenser for humanioras videre stilling og betydning.

Humaniora internasjonalt

Begrunnelsen for den følgende gjennomgangen av humanioradebatter i en rekke land er todelt. Vi har ønsket å spørre hva slags humaniorakrise hvert enkelt land eller utdanningsystem eventuelt opplever. Vi har villet finne ut av hvilke virkelighetsforståelser de ulike humanioratradisjonene rommer. I denne sammenhengen har vi valgt å begrense gjennomgangen til land som har humanioratradisjoner som ligger nærmest våre egne, det vil si til Europa og Nord-Amerika.

USA: den amerikanske demokratigarantisten

Ifølge den før nevnte Geoffrey Harpham er humaniora – *the humanities* – et amerikansk prosjekt. Dette knytter han til den amerikanske drømmen og den tidlige institusjonaliseringen av humanioraprogrammer i 1930-årene, samt den særegne amerikanske *liberal arts*-tradisjonen. Slik humaniora er blitt bygd opp i USA, er det blitt ideologisk drevet av synet på at amerikanske borgere har «as a birthright privileged if not exclusive access to the fullness of the human condition». ³ Harphams definisjon av humaniora handler blant annet om «a sense of other minds and cultures», «individual interpretation and inference», om å kultivere «the faculty of judgment», om etisk bevissthet, en utvidet forståelse

3 Harpham 2011, s. 17

av verden og, under de rette forhold, om å kunne «open the way to tolerance, restraint, humility, and perhaps even wisdom». ⁴ Ikke minst betoner Harpham den historiske og tekstlige dimensjonen, det vil si hvordan «the scholarly study of documents and artifacts produced by human beings in the past» kan utruste oss til å se verden «from different points of view so that we may better understand ourselves». ⁵ Ett av de påfallende trekkene ved amerikansk humaniora, bør det bemerkes, er velstående filantropers vilje til å støtte humanistiske fag gjennom private donasjoner.

I de siste års amerikanske humanioradebatt er det kommet flere viktige innspill. Ett av de mest sentrale og omtalte er Martha Nussbaums *Not for Profit. Why Democracy Needs the Humanities* (2010). I sin argumentasjon for humanioras betydning nøyer Nussbaum seg ikke med å understreke et allment dannelsespoeng. Hovedtendensen er, kunne man si, slående lik formålsparagrafen for den norske grunnskolen, nemlig å gjøre folk til «gagnlege og sjølvstendige menneske i heim og samfunn». Nussbaum argumenterer for at demokratisk deltakelse krever en spesifikk kompetanse, en kompetanse som (bare) humaniora kan gi. Dette er primært et filosofisk standpunkt med sosialpolitiske implikasjoner, snarere enn et universitetspolitisk standpunkt, i beste opplysningsånd. De humanistiske tanketradisjonene framstilles som forutsetninger for moderne demokrati.

Nussbaums bok er strukturert etter tre spesifikke kompetanser hun hevder det moderne demokratiet krever, og som humaniora kan tilby: 1) evnen til å tenke kritisk; 2) evnen til å se utover personlige eller lokale hensyn og agere som «verdensborger»; og 3) forestillingskraft og evne til innlevelse. De fleste av eksemplene sine henter hun fra USA og India, og hun peker på at kunnskap om historie og kultur (ikke minst marginaliserte grupperes historie og kultur), opplæring i kritisk argumentasjon og øvelse i kreativ tenkning, er helt nødvendig for å fostre «competent participants»

4 Ibid., s. 2–3

5 Ibid., s. 5–6

i moderne, flerkulturelle samfunn. Nussbaum tar det simpelthen for gitt at humaniora er nyttig. Samtidig ser hun humaniora som vesensforskjellig fra kapitalismens og teknologiens instrumentelle fornuft. Humaniora skaper *kompetanse* snarere enn *profitt*. I sin argumentasjon framstår Nussbaum som tydelig forankret i *liberal arts*-tradisjonen. Ikke minst betoner hun verdien av hva vi som borgere fyller våre liv med:

If we do not insist on the crucial importance of the humanities and the arts, they will drop away, because they do not make money. They only do what is much more precious than that, make a world that is worth living in, people who are able to see other human beings as full people, with thoughts and feelings of their own that demand respect and empathy, and nations able to overcome fear and suspicion in favor of sympathetic and reasoned debate.⁶

Nussbaum er blitt kritisert for at hun setter likhetstegn mellom demokrati og humanistisk dannelse. Det finnes som kjent historiske eksempler på at høyt (ut)dannede befolkninger har handlet udemokratisk. Dette kontrer Nussbaum ved å peke på forskjellen på nødvendige og tilstrekkelige betingelser: «Knowledge is no guarantee of good behavior, but ignorance is a virtual guarantee of bad behavior.»⁷ Stefan Collini fastholder imidlertid at humaniora først og fremst handler om «a cognitive achievement», ikke en moralsk, i alle fall ikke på noe direkte vis.⁸ Han mener Nussbaum kommer farlig nær å hevde at man kun kan oppnå respekt for andre gjennom et «Great Books»-kurs ved et amerikansk liberal arts college. Også andre har oppfattet Nussbaums bok som et noe snevert forsvar for den amerikanske *liberal arts*-modellen. Men utover noen tidvis særamerikanske anliggender, understreker Nussbaum altså humanioras betydning som forvalter av kulturell kompetanse, en kompetanse som hun mener er særlig påkrevd i dagens samfunn. Det er også verdt å merke seg at Nussbaum kritiserer humanioras

6 Nussbaum 2010, s. 143

7 Ibid., s. 81

8 Collini 2012, s. 98

drøm om en absolutt autonomi, på samme tid som hun angriper den instrumentelle fornuft slik den manifesterer seg i profittjag og teknologisk nyttetenkning. Hun hevder at det er mulig å insistere på humanioras verdi, gagnlighet og relevans, uten å henfalle til instrumentalisme.

Litteraturforsker og jurist Stanley Fishs polemiske respons på denne for så vidt kjente dannelsesargumentasjonen kom før Nussbaums bokutgivelse, i to artikler i *The New York Times* («Will the Humanities Save Us?» og «The Uses of the Humanities, Part Two», 6. og 13. januar 2008). Fish er verdt å referere på grunn av sin mildt sagt tydelige posisjon. «It is not the business of the humanities to save us, no more than it is their business to bring revenue to a state or a university», slår han ganske enkelt fast. Humaniora gjør ingen verdens ting, hevder Fish, hvis man med det «å gjøre», mener å utrette noe i «verden». Og hvis dette er tilfellet, kan «the humanities» ikke forsvares uten ved å peke på den «pleasure they give to those who enjoy them». Fish argumenterer for at humanioras verdi er en estetisk verdi, et mål helt og holdent i seg selv: «To the question ‘of what use are the humanities?’, the only honest answer is none whatsoever.» Humaniora, slik Fish formulerer det, må altså forstås som et fullstendig autonomt felt som alltid vil komme til kort hvis det underlegges ytre nyttehensyn. Det handler om en «internal economy» som bare styres av sine egne mål, og der gevinstene er individuell glede og en form for «wow factor».

I et tilsvarende svar til Fish gikk Jeffrey Sachs hardt til angrep på denne formen for argumentasjon. Han mente at den tydelige distinksjonen mellom «The Humanities» og «The Sciences» var kunstig. Det samme gjaldt det tilsvarende skillet mellom «nyttig» og «unyttig». Humanistisk forskning har ofte lagt premisser for naturvitenskapelig forskning, påpekte Sachs, slik naturvitenskapen har hatt påvirkning på humaniora. I tillegg finnes det møtepunkter i samfunnsvitenskapen og jusen. Gjennom bruk av selektive eksempler reduserte Fish humaniora til «mere entertainments», mente den verdenskjente økonomen, «innocent diversions best left to naive graduate students or the nostalgic retiree».

I boka med den friske tittelen *Blow up the Humanities!* kom medieviteren Toby Miller i 2012 så med en skarp kritikk av den overordnede situasjonen i amerikansk humaniora. Millers utgangspunkt er at amerikansk humaniora er splittet i to, det første er et «Humanities One», det som finnes ved eliteuniversiteter og private *liberal arts college*. Det andre, «Humanities Two», er det humaniora som finnes ved en mengde offentlige universiteter og college. Dette andre humaniora, som er mer instrumentelt og orientert mot jobbmarkedet, dominerer tallmessig, mens det første, langt mer autonome og opphøyde humaniora, dominerer retorisk i den offentlige debatten. Humaniora ønsker å være selve samfunnets kjerne, konkluderer Miller, men det blir i stedet ansett for å være et ornamert.⁹ For å få støtten det trenger i samfunnet, argumenterer han, er humaniora nødt til å overskride seg selv, slik det nå framstår.¹⁰ Løsningen er hva Miller, igjen med et amerikansk utgangspunkt og siktemål, kaller et «tredje humaniora». Underveis, i et angrep på «Humanities One» og dens tidvis pompøse retorikk og svulstige metaforer, advarer han mot hva han nedsettende karakteriserer som humanioraforsvarernes hang til «magic»¹¹ – som når de påstår at humaniora uten videre utdanner ledere og borgere med kvaliteter hevet over andre fagområders kandidater. Miller tar til orde for at humaniora må operere «along twin models of global and national relevance», og det ved å vektlegge forskning og undervisning som reflekterer vår multimediale framtid.¹² Kultur, skriver Miller, «is crucial to both advanced and developing economies»,¹³ og sikter da til kulturens funksjon som legitimeringsgrunnlag både for nasjoner og interessegrupper (fra USA til Kina til Norge til afrikansk-amerikanere til homofile til evangeliske kristne).

Kultur er noe som regulerer og strukturerer både individuelle og kollektive liv. Millers «tredje humaniora» blir dermed et

9 Miller 2012, s. 123

10 Ibid., s. 15

11 Ibid., s. 43

12 Ibid., s. 96

13 Ibid., s. 101

humaniora som legger vekt på «the materiality of how meaning is made, conveyed, and discarded»,¹⁴ og som kombinerer kulturstudier (inkludert litteratur- og språkstudier) og medier. Et slikt humaniora vil eksempelvis integrere politisk økonomi, tekstanalyse, etnografi og miljøstudier, og det vil studere hvordan mening alltid skapes under særskilte materielle og sosiale betingelser. Slik ønsker Miller å forene de to «humanioraene».¹⁵ Og på dette viset vil studentene kunne bli bedre utrustet for både moderne borgerskap og arbeidsliv.

Sist i mai 2013 fulgte en komité ved Harvard University opp med sin rapport *The Teaching of the Arts and Humanities at Harvard College: Mapping the Future*. Denne tok utgangspunkt i den tydelige nedgangen i studenter som valgte «humanities majors» ved Harvard, og fokuserte på hva som kunne gjøres med undervisningen ved denne eliteinstitusjonen. Tallene fra The American Academy of Arts & Sciences viser at fullførte amerikanske bachelorgrader i humaniora falt fra 14 til 7 % mellom 1966 og 2010 (selv om disse tallene, er det blitt påpekt, i et lengre perspektiv først og fremst viser at det i 1960-årene var en «boble» av humaniorastudenter).¹⁶ Ved Harvard hadde nedgangen i samme periode vært fra 36 til 20 %. Selv om studiet av humaniora syntes å være satt under enda større press i Europa, var situasjonen i USA likevel blitt slik at den «provok[ed] alarm in the profession nationally», hevdet rapporten. Presset, ble det videre påpekt, utgjøres av flere fiendtlige argumenter: det økonomiske (Vesten må utdanne unge mennesker som kan konkurrere i et globalt marked), det vitenskapelige (humanioras kunnskapsproduksjon er for myk, «mere interpretation»), det yrkesmessige (det lønner seg ikke å studere humaniora) og det teknologiske (humanistisk fordypning er ikke lenger mulig eller ønskelig).

Harvard-rapporten forsøker å imøtegå alle disse innvendingene. Innledningsvis pekes det på at mye av språket vi har til rådighet for å beskrive menneskelig erfaring, både av følelsesmessig og kognitiv art, kommer fra en humanistisk tradisjon. Alle har vi, enten vi vet

14 Ibid., s. 105

15 Ibid., s. 121

16 Se Grafton og Grossman 2013

det eller ikke, tilgang til kritikkens og filosofiens språk. Slik lyder rapportens oppsummering av de humanistiske hovedtradisjonene: «as (i) disinterested, critical scholarship designed to uncover historical truth; (ii) the instructor of technical, applicable skills; and (iii) as the promoter of enlightened, engaged civic action that trains students constructively to understand their own humanity and that of others.» Ved Harvard, heter det, føyer undervisning og læring innen humaniora seg inn i fire hovedmodeller: «(i) skeptical, detached critique; (ii) appreciative but disinterested enjoyment; (iii) enthusiastic identification and engagement; and (iv) artistic making.» Før rapporten ender med en serie anbefalinger som framstår som relativt lokale løsninger på lokale problemer og som retter seg mot konkurransen fra samfunnsvitenskapene og frafallet i løpet av det såkalte «freshman year», betones betydningen av humanioras overførbare eller generelle ferdigheter: 1) evnen til å absorbere, analysere og fortolke komplekse artefakter og tekster, ofte av fremmed opprinnelse; 2) evnen til å skrive intelligent, klart og på en måte som kan overtale leseren; 3) evnen til å delta effektivt i samtaler der noe står på spill; 4) evnen til å snakke intelligent, klart og på en måte som kan overtale tilhøreren.

Rapporten resulterte i, kanskje ikke helt uventet, en medie-dekning som fokuserte på humanioras krise, med typiske overskrifter som *Wall Street Journals* «Humanities Fall from Favor: Far Fewer Harvard Students Express Interest in Field with Weak Job Prospects».¹⁷

I juni 2013 kom det også en større rapport kalt *The Heart of the Matter*, utarbeidet av en kommisjon nedsatt av The American Academy of Arts & Sciences, etter en bestilling fra det amerikanske senatet. Dokumentet har undertittelen *The Humanities and Social Sciences: For a vibrant, competitive and secure nation*. Her er altså humaniora og samfunnsvitenskapen behandlet under ett. Rapportens overordnede argumentasjon for at humaniora og

¹⁷ Se <http://online.wsj.com/article/SB10001424127887324069104578527642373232184.html>

samfunnsvitenskapen representerer «the heart of the matter», er at de utgjør «a source of national memory and civic vigor, cultural understanding and communication, individual fulfillment and the ideals we hold in common». I tillegg betoner humaniora kritiske perspektiver og fremmer kreativiteten, det hjelper oss til å verdsette hva vi deler og hva som skiller oss fra hverandre. Humaniora og samfunnsvitenskapene overskrider det umiddelbare og instrumentelle, blir det hevdet her. De hjelper oss til å forstå både fortid og framtid. Gjennom en serie tiltak argumenterer rapporten for at dette hum/sam, som dette felles fagområdet nå gjerne kalles, vil kunne bidra til å nå tre overordnede, samfunnsmessige mål: 1) «Educate Americans in the knowledge, skills, and understanding they will need to thrive in a twenty-first-century democracy»; 2) «Foster a society that is innovative, competitive, and strong»; 3) «Equip the nation for leadership in an interconnected world».

I *The Heart of the Matter* snakkes det ikke direkte om «krise», men om «mounting evidence, from every sector, of a troubling pattern of inattention that will have grave consequences for the nation». I konklusjonen stiller rapporten spørsmål ved hvordan det er mulig å forstå og forholde seg til forandring uten å kjenne fortiden. Den tar til orde for at «a fully balanced curriculum», inkludert naturvitenskapene, er det som skal til for å gi muligheter for «integrative thinking and imagination, for creativity and discovery, and for good citizenship».

Storbritannia: impact og nyttetenkning

I Storbritannia har presset mot høyere utdanning de siste årene vært atskillig sterkere enn i Norge, blant annet med nedleggelse av hele fag og institutter. Dette inkluderer forverrede økonomiske betingelser, hvilket i 2012 blant annet førte til innføring av skolepenger på omlag £ 9 000 (maksimum) per år. Men her har det lenge handlet om en sterk vektlegging av universiteter som en vesentlig del av økonomien («HiEdBizUK»), samt et økende fokus på forskningens målbare effekter («impact») og nytte. Den såkalte *Browne report* (2010) gir et klart nok bilde av den rådende tenkningen på

feltet, en tydelig instrumentalisering og en sterk økonomisk agenda for høyere utdanning.

En mengde akademikere og andre har de siste årene mobilisert på ulike vis mot denne utviklingen. Kritikken som så langt har hatt det sterkeste nedslaget i offentligheten, har åpenbart kommet fra Stefan Collini i hans før nevnte *What are Universities for?*. Boka handler om universitetet generelt, men også, kan det hevdes, om humanioras stilling spesielt. Collini begynner med å påpeke at universitetene er nødt til å forklare sin verdi og betydning, men i et egnet språk. Han argumenterer for at det er et kategorimistak å akseptere vektleggingen av universitetenes bidrag til økonomisk utvikling. Aktiviteten må ikke begrunnes i språk hentet fra et helt annet sett av kategorier og verdier, det vil si den instrumentelle verden av handel og industri. Collini blottstiller denne tenkningen gjennom tre påstander:

1. «I decided to have children because the economy of tomorrow will need an adaptable workforce.»
2. «I like going walking in the Lake District because it boosts gross domestic revenue from tourism.»
3. «It's good for students to read great works of literature because they acquire skills needed to manage a widget manufacturing company.»

Grunnene til universiteters eksistens er «intellectual, educational, scientific, and cultural», påpeker han.¹⁸ Høyere utdanning er «a public good», et kollektivt gode, ikke bare et sett private fordeler som kan oppnås av dem som tar del. Det er derfor også en stor feil å behandle sektoren som om den bare representerer en særinteresse for dagens studenter og akademikere.¹⁹ Samfunnets interesse i universitetene overskrider det kortsiktige eller lokale perspektivet. Universitetene skal blant annet minne om at svarene på våre spørsmål ikke bare avhenger av nåværende generasjoner; de skal

18 Collini 2012, s. x

19 Ibid., s. x–xi

på viktig vis være mer enn hva en sittende regjering til enhver tid skulle måtte ønske å bruke dem til. Det handler ikke bare om «innovasjon», men også om «konservering». Universitetene har, slik Collini formulerer det, blitt det viktigste institusjonelle mediet for «conserving, understanding, extending, and handing on to subsequent generations the intellectual, scientific, and artistic heritage of mankind».²⁰

Med utgangspunkt i John Henry Newmans *The Idea of a University* (1852) påpeker Collini at mønstrene i universitetsdebattene er heller velkjente og kan karikeres som en stadig konflikt mellom «nyttig» og «unyttig».²¹ Igjen og igjen siden tidlig på 1800-tallet har kritikere, reformatorer og myndigheter påstått at universitetsstudiene har vært utdaterte og irrelevante, og at de nå må begynne å tjene nasjonale interesser på mer effektivt vis. Dette er altså ikke et unikt trekk ved vår tids debatter. Collini vegrer seg mot det han mener kan være en tendens til «rhetorical overkill»²² i forsvaret av universitetets og humanioras funksjon, og innrømmer at slike utspill nødvendigvis også får karakter av å være defensive.²³ Selv går Collini langt i å forsvare en «specialized professional discourse» innen humaniora, blant annet ut fra et syn for behovet for vitenskapelig søken etter presisjon.²⁴ Det er profesjonelle normer som bør styre vitenskapens utvikling, ikke allmennleseren, påpeker han. Kravene om umiddelbar tilgjengelighet, slik de ofte stilles til humanistiske forskere, stilles ikke til naturvitere. Collini er for øvrig syrlig avvisende til dem som vil ha denne debatten inn i de gamle sporene av «elfenbenstårn» versus «den virkelige verden».²⁵ Han er derimot optimistisk når det gjelder offentlighetens (eller i alle fall befolkningens) syn på universitetenes (og humanioras) verdi.

I oktober 2013 kom det foreløpig siste større bidraget til den britiske humanioradebatten i form av Helen Smalls *The Value of the*

20 Ibid., s. 198

21 Ibid., s. 39

22 Ibid., s. 52

23 Ibid., s. 61–62

24 Ibid., s. 78

25 Ibid., s. 100

Humanities. Small, som er professor i engelsk litteratur ved University of Oxford, tar for seg hovedargumentene som gjerne aktiveres på humanioras vegne i den anglosaksiske kulturfæren, og foretar en kritisk og historisk etterprøving av dem. Hennes konklusjon er at humaniora trenger et «pluralistisk forsvar».

Alle hovedargumentene som gjerne aktiveres til humanioras forsvar, er for så vidt legitime, argumenterer Small, men de har sine begrensninger. De holder ikke hver for seg. Det handler blant annet om følgende: 1) Humaniora utfører «en bestemt type arbeid» relatert til det å bevare og utvide bestemte former for, ofte kvalitative, forståelser av kulturens betydningsproduksjon og basert på at kunnskap ikke kan atskilles fra menneskelig subjektivitet. 2) Humaniora er nyttig for samfunnet ved at det hjelper til med å bevare og kuratere kulturen, bidrar med fortolkningskompetanse som møter kulturens behov for å forstå seg selv og andre, at det utdanner studenter til en mengde forskjellige praksiser samt at forskningen opptas i samfunnet på en mengde ulike måter. 3) Humaniora gir viktige bidrag til individuell og kollektiv lykke, mest ved å bidra til en fordypning av vår forståelse av hva som utgjør lykke, og ved at det gjennom utdanning og forskning tilgjengeliggjør en mengde kilder til lykke. 4) Humaniora kan ut fra samfunnets politiske behov gi sentrale bidrag til demokratiets vedlikehold og sunnhetstilstand. 5) Humaniora har en verdi «i seg selv» som kunnskapssøken og refleksjon som overskrider bestemte nyttebehov, som kulturelle goder.²⁶ Dette innebærer likevel ikke, mener Small, at samfunnet strengt tatt kan sies å ha «behov» for humaniora.²⁷ Men det er et tegn på et velstående, stabilt, utdanningsmessig og kulturelt rikt samfunn at det holder seg med det som er «sterkt ønskelig», og hvis fravær ville bety en klar forringelse både av en samfunnsform og av individers livskvalitet.

Small's positive definisjon av humanistiske studier er at de undersøker «the meaning-making practices of human culture, past

26 Small 2013, s. 174–176

27 Ibid., s. 177

and present, focusing on interpretation and critical evaluation, primarily in terms of individual response and with an ineliminable element of subjectivity».²⁸ Denne korte, generelle beskrivelsen (som hun for øvrig siden utvider²⁹), innebærer både et bestemt innhold, en kunnskap om disse menneskelige praksisene og en bestemt forståelse av hva det innebærer å være sannhetssøkende. Kritikkk og selvrefleksjon (stilt overfor språk, historie, medier, tenkning) er åpenbart en viktig del av humanioratradisjonen, men Small minner om at humanistisk praksis også ofte kan være beskrivende, verdsettende, vurderende, kreativ, provokativ og spekulativ.³⁰ Også Small markerer en avstand til deler av Martha Nussbaums argumentasjon, som hun mener tidvis framstår som et påfallende lite sokratiske forsvar av et sokratiske utdanningsideal.³¹

En trussel mot humaniora vil alltid være en del av en større trussel mot et velfungerende universitet, påpeker Small, og nekter å stille humaniora i opposisjon til andre vitenskapsfelt. Snarere betoner hun likhetene. Et forsvar som setter én form for intellektuell aktivitet opp mot alle andre, risikerer å bli hva historikeren John Burrow har kalt «en Medusas flåte», et fartøy der den lille gruppen av forliste spiser hverandre, én etter én.³² Argumentet om at humaniora er noe helt særegent, noe essensielt annerledes enn andre vitenskapsformer, har dessuten en uheldig tendens til ikke å overbevise noen som helst, konstaterer Small³³ – og det til tross for at det ofte gjentas.

Tyskland: fra ånd til globalisering

Som innledning til en konferanse arrangert av Det Europeiske Vitenskapsakademiet i Salzburg høsten 2010, oppsummerte den østerrikske historikeren Helmut Reinalter *die Krise der Geisteswissenschaften*, altså humanioras krise, eller direkte oversatt,

28 Ibid., s. 23

29 Ibid., s. 57

30 Ibid., s. 27

31 Ibid., s. 129

32 Ibid., s. 3

33 Ibid., s. 30

«åndsvitenskapenes krise», sett fra den tyskspråklige verden: Studieretninger og institutter blir nedlagt eller sterkt redusert; penger blir omfordelt, bort fra de humanistiske fagene; det stilles stadig strengere krav til økonomisk effektivitet. Alternativt bør man vurdere å gi avkall på «orkidéfagene» ettersom de ikke har noen klar samfunnsnytte og ikke skaper umiddelbare inntekter.³⁴ For å imøtegå denne kritikken henviste Reinalter til at de humanistiske vitenskaper kan fungere som «idélaboratorium for nye tankesystemer og nye interkulturelle sammenhenger» eller som «krystalliseringspunkt for en ny refleksjon innenfor vitenskapene om deres egen rolle i den moderne verden».³⁵ For å oppnå dette må humaniora utvikle en «kulturteori», «åndsvitenskaper» må bli «kulturvitenskaper» som arbeider med å forstå «samfunnets symbolsystem». Bare på den måten kan humaniora innta sin rolle som «formidlingsinstans mellom universitet, livs- og arbeidsverden og politikk».³⁶

Begge de to sentrale begrepene i debatten, «ånd» og «kultur», har sterke forankringer innenfor en tysk tradisjon. Å bedrive «åndsvitenskap» betød opprinnelig å lete etter årsaker som ikke tilhørte naturen, men nettopp ånden, forstått først i spesifikt religiøs og protestantisk, senere i mer filosofisk forstand. Et slags høydepunkt når begrepet *Geist* i Hegels fenomenologi og historie-filosofi hvor «ånd» er synonymt med all menneskelig virksomhet overhodet, både teori og praksis, men alltid i et idealistisk perspektiv. I ettertid forbindes *Geisteswissenschaften* likevel mest med filosofen Wilhelm Dilthey, som med verket *Einleitung in die Geisteswissenschaften* ville gi «vitenskapen om den åndelige verden» sin egen vitenskapsteori, med utgangspunkt i hermeneutiske og filologiske arbeidsmåter, knyttet til forståelsen, og radikalt forskjellig fra naturvitenskapene.

Denne idealismen lever videre i det tyske kulturbegrepet, som ble et slags fanebegrep for det framvoksende tyske borgerskapet

34 Reinalter (red.) 2011, s. 9

35 Ibid., s. 9–10

36 Ibid., s. 11

på 1800-tallet, i opposisjon til både fransk hoffkultur og en økende politisering. Kultur, i form av litteratur, kunst, filosofi og musikk, utviklet seg til å bli et nasjonalt preget alternativ til engelske og tyske sivilisasjonsidealer, og vektla det indre, inderligheten, tenkning og følsomhet. Ikke desto mindre kan Reinalters appell til «kulturvitenskapene» leses som et forsøk på å drive både «ånd» og «kultur» i idealistisk tysk forstand ut av humaniora. I stedet påkaller han et antropologisk kulturbegrep som ser «kultur» som et symbol- og kommunikasjonssystem uten særegne nasjonale og idealistiske pregninger. Tysk kultur, i den grad man kan si at noe slikt fortsatt finnes, kan bare være en av mange kulturer som har sin egne regler og funksjonsmåter.

Selv om dette eksemplet er relativt nytt, har ulike former for humanioradebatt pågått i Tyskland siden 1960-årene. Allerede i 1980-årene snakket man om en «legitimeringskrise». Men det var først rundt årtusenskiftet at debatten kom til å prege større offentligheter, og at den ble til det man i dag omtaler som «humanioradebatten». Siden 2000 har de store avisene trykt diverse artikkelserier om humanioras framtid, en rekke konferanser er avholdt og det er publisert bøker viet emnet. Underveis har man også identifisert en «krise i humaniora». Noe av trykket i denne debatten er antakelig forårsaket av at tyskerne opplever seg som «avtroppende eller kanskje for lengst avtroppende verdensmestre i humaniora», slik en avis formulerte det, eller i alle fall i *Geisteswissenschaften*. Utover på 2000-tallet iverksatte man derfor flere kampanjer for å bekjempe denne forfallstendensen, som for eksempel *Jahr der Geisteswissenschaft* i 2007. Slagordet for humanioraåret var «Die Geisteswissenschaften. ABC der Menschheit». Alfabettemaet ble utnyttet til å lage gigantiske bokstavinstallasjoner i en rekke tyske byer, deriblant «Z wie Zukunft», «K wie Kommunikation», «Q wie Qualität» etc.³⁷ Fra «ånd» har fokus altså skiftet til språk. Interessen for og kunnskapen om språket er her blitt det som utmerker de humanistiske vitenskapene, nærmere

37 <http://www.abc-der-menschheit.de/coremedia/generator/wj/de/Startseite.html>

bestemt tre bestemte språklige dimensjoner og funksjoner: «formidle – skape – minnes».

Til tross for at humaniora tradisjonelt er blitt oppfattet som en overpolitisk prioritering i Tyskland, nært knyttet til tysk historie og tradisjon, er det likevel kristendemokratene snarere enn sosialdemokratene som synes å ha ført an i kampen for humaniora. Også flere store forskningsstiftelser og det tyske forskningsrådet (DFG) har bidratt. Ser vi bort fra dette sterke politiske og offentlige engasjementet, ligner den tyske forhistorien og likedan den aktuelle situasjonen for humaniora svært på den norske. Så mange som en fjerdedel av alle tyske studenter studerer humanistiske fag, og tallet stiger fortsatt. Hele 2 500 humanistiske doktorgrader forsvares årlig. Det er altså ingen mangel på oppslutning og interesse fra studenter og unge forskere. Bekymringen knytter seg snarere til de forskjellige fagenes framtid: Det er få stillinger for de uteksaminerte doktorer, og mange småfag er truet. Dessuten er det lite samarbeid innad i sektoren, og følgelig har de humanistiske fagene vanskeligheter med å nå opp i kampen om større forskningsmidler. Sist, men ikke minst har de store studenttallene ført til at kvaliteten i utdanningene har sunket. Likevel finnes det i Tyskland en sterk overbevisning om humanioras betydning og allestedsnærværelse i det tyske samfunnet. Det var vel noe slikt vitenskapshistorikeren Hartmut Böhme ville si da han på et tidspunkt tok til orde for en «generalstreik innenfor humanvitenskapene». Det ville ha til følge, mente han, at «samfunnets kommunikativ-symbolske reproduksjon ville kollapse».³⁸ Det ble imidlertid med tanken.

Ser vi på de ulike forsøkene på å finne nye legitimeringsstrategier, er det mange som trekker fram behovet for en nærmere tilknytning til naturvitenskapene – ikke minst for å vinne fram i kampen om store prosjekter og forskningsmidler og for å koble seg på den stadig akselererende innovasjonsekspressen. Mot dette har filosofen Odo Marquard innvendt at det bare er humaniora som

kan kompensere for meningstapet i det moderne.³⁹ Dette utspillet fikk en av hans prominente kolleger og en sentral aktør i den tyske humanioradebatten, Jürgen Mittelstrass, til å uttrykke bekymring for om humaniora var i ferd med å bli en «avspenningsvitenskap».⁴⁰ Marquard ble øyensynlig altså tildelt samme rolle som Stanley Fish hadde i den amerikanske debatten.

Initiativer til en mer systematisk humanioradebatt har i senere tid ikke minst kommet fra Konrad-Adenauer-Stiftung, en tenketank eller et miniuniversitet finansiert av det kristeligdemokratiske partiet CDU. I 2007 utga de boka *Warum die Geisteswissenschaften Zukunft haben!*, der målet var å vise «hva humaniora betyr for samfunnet», og å forsvare betydningen av at mennesket er et «språklig-estetisk, historisk som sosialt, politisk, etisk og religiøst vesen». En hovedkonklusjon er at det «historisk-estetisk-litterære (tyske) dannelsesbegrepet» er blitt demontert, men at humaniora ikke desto mindre utgjør en «selvfølgelig del av moderne kultur».⁴¹ Fire år før denne utgivelsen hadde boka *Wozu Geisteswissenschaften?* pekt på en «dobbeltskrise» for humaniora: på den ene siden underfinansiering, budsjettkutt og stillingsnedleggelse, på den andre siden humanioras egen «jamrekultur». Boka tok til orde for at humanister mer aktivt må demonstrere hva deres samfunnsbidrag går ut på. Fokusområder er offentlighet, økonomi og biovitenskaper.⁴² En slik tanke gir assosiasjoner til den tyske romanisten og litteraturforskeren Ottmar Ette som i boka *Über Lebenswissen* (2004) argumenterer for at filologien også bør inngå i forestillingen om «livsvitenskap», ikke bare medisin, kjemi, biologi etc. Også filologi dreier seg om å forstå menneskelivet i hele sin bredde og i alle sine former.

I desember 2011 fant en større konferanse med tittelen *Die Zukunft der Geisteswissenschaften in einer multipolaren Welt* sted i Pergamon-museet i Berlin. Her hadde interessen altså flyttet seg

39 Marquard 1986, s. 105

40 Mittelstrass 1991, s. 33

41 Rüter og Gauger 2007

42 Keisinger et al. 2003

fra det nasjonalt tyske til det globale. Mittelstrass slo an tonen med følgende uttalelse: «Humaniora er det utpregede stedet der den moderne verden, det moderne samfunnet tilegner seg en orienteringskunnskap om seg selv, og dette i vitenskapsform.»⁴³ Foredragsholdere var blant andre Homi Bhabha og Martha Nussbaum – et klart signal om at tyskerne ikke lenger anser humanioras krise som et problem som kan løses lokalt eller nasjonalt, innenfor en særtysk begrepsramme sammensatt av «ånd» og «kultur». Men dette kan kanskje også forstås som et signal om at «humanioras krise» nå har blitt et sentralt topos i den akademiske verdenslitteraturen, og dermed et tema for det globale kommentariatet, i den grad at de lokale utfordringene og ikke minst de lokale mulighetene risikerer å forsvinne ut av syne.

Frankrike: gullalderen er over

I den franske humanioradebatten kommer flere ulike begreper i spill: «lettres», «sciences humaines» og i stadig større grad «humanités». Mens det første tradisjonelt har betegnet noe som langt på vei tilsvarer det norske «humaniora», og som altså omfatter filosofi, historie, språk og litteratur, favner «sciences humaines», som kunne oversettes til «menneskevitenskapene», bredere og inkluderer disipliner som antropologi, psykologi og sosiologi. Dermed blir det vanskeligere å få øye på hvordan «sciences humaines» skiller seg fra «sciences sociales», altså samfunnsvitenskapene. Følger vi begrepene, går den franske debatten i to retninger: på den ene siden de som diskuterer «les sciences humaines et sociales», ofte forkortet til SHS, og som altså ikke lenger anser dette skillet som avgjørende; og på den andre siden de som vil opprettholde og forsterke dette skillet, og som i økende grad tyr til «humanités», muligens en forfranskning av det engelske «humanities» – som for eksempel i den relativt nye boka av litteraturteoretikeren Yves Citton, *L'avenir des humanités* fra 2010, med undertittelen «kunnskapsøkonomi eller fortolkningskultur?».

⁴³ <http://science.orf.at/stories/1692404/>. Konferansen er senere blitt bok: Mittelstrass et al.: *Die Zukunft der Geisteswissenschaften in einer multipolaren Welt*. Konstanz: Konstanzer Wissenschaftsforum 2013.

Som det framgår av tittelen, finner Citton humanioras særegenhet i fortolkningen, som teori og praksis, noe han i neste omgang knytter til en bestemt måte å omgås andre mennesker, kort sagt å leve, på. Krisen i humaniora, hevder han, gjenspeiler en krise i samfunnet som skyldes at bestemte økonomiske og politiske tenkemåter er blitt hegemoniske. Mot dette stiller han den «fortolkende borgeren», *citoyen interprète*, som i kraft av sin evne til å fortolke er i stand til å trekke disse hegemoniske strukturene i tvil. Et beslektet argument finnes i en bok av filosofen Jean-Marie Schaeffer, *Petit écologie des études littéraires*, som på tittelbladet stiller spørsmålet «Hva er vitsen med å studere litteratur?», og som slår fast at litteraturstudiets framtid bare kan forstås innenfor den bredere rammen av «humanités». Svaret han utvikler, har – på samme måte som hos Citton – å gjøre med litteraturstudiets spesifikke metode: lesningen, fortolkningen, beskrivelsen, forståelsen og utlegningen, som han hevder gir et unikt bidrag til forståelsen av det menneskelige. Men i motsetning til Citton vil ikke Schaeffer forandre samfunnet, bare universitetet og måten litteratur spesielt og humaniora generelt undervises på.

Hvis vi skifter fokus fra de teoretisk-polemiske bøkene til den bredere debatten, er det slående i hvilken grad den franske humanioradebatten sirkler rundt en slags forfallshistorie. Gullalderen var i 1960- og 1970-årene, da det ikke bare var mange studenter, men da strukturalismen etablerte en felles plattform for human- og samfunnsvitenskapene, som gikk langt utover den enkelte disiplin og skapte et felles paradigme for forståelsen av mennesket og samfunnet, og som informerte ikke bare vitenskapene, men også kulturen og politikken. Strukturalismen ble en plattform for vitenskapelig undersøkelse og for politisk deltakelse, og den plasserte humaniora og samfunnsvitenskapene i sentrum av samfunnet. Men strukturalismen som vitenskapshistorisk epoke utgjorde en gullalder også på andre vis: Det var da franske universitetsprofessorer, filosofer, historikere, lingvister eller litteraturforskere, som også var engasjerte og synlige intellektuelle, slo takten for utviklingen innenfor human- og samfunnsvitenskapene globalt sett. Alle nye ideer kom fra Paris, og de ble først formulert på fransk.

Humanioras tilstand i Frankrike blir dermed forstått i grader av forfall fra denne gullalderen. Nåtidsdiagnosen er en slags negasjon av alt det som kjennetegnet 1960- og 1970-årene: Det finnes ikke lenger noe felles tverrfaglig paradigme; i stedet har de enkelte fagene trukket seg inn i seg selv og blitt mer og mer irrelevante for andre enn spesialistene. Da det strukturalistiske paradigmet gikk i oppløsning utover i 1980-årene, mistet franske universitetsansatte også sin selvfølgerlige kontakt med og sin sentrale rolle i de politiske prosessene som utspilte seg utenfor portene til Sorbonne eller Collège de France. Samtidig, observerer kommentatorer både fra det universitære, det politiske og det journalistiske feltet, har franske professorer mistet mye av sin status internasjonalt. Det er ikke lenger Paris som slår takten. De banebrytende ideene kommer i stadig større grad fra USA, og de forskningspolitiske og finansielle rammene blir fastlagt i Brussel. Sist, men ikke minst har fransk blitt fullstendig utkonkurrert som vitenskapsspråk, også innenfor humaniora og samfunnsvitenskapene, i den grad at franske forskere må begynne å skrive på engelsk for å bli lest. I denne situasjonen oppleves opprettelsen av en evalueringsinstitusjon, Agence d'évaluation de la Recherche et de l'Enseignement Supérieur (AERES) i 2007, tilsvarende norske NOKUT, som ekstra problematisk og i noen grad fornedrende. Noe av grunnen til humanioras krise, påpeker lederen for Fondation Maison de Sciences de l'Homme, Michel Wieviorka, «er at det er vanskeligere å vurdere kvaliteten på en bok i samfunnsvitenskap enn å vurdere kvaliteten på en demonstrasjon i biologi».⁴⁴

At eksemplet Wieviorka trekker fram, er en bok, er heller ikke tilfeldig. I den franske debatten er det sviktende salget av bøker et av de tilbakevendende symptomene på humanioras krise. For forleggeren François Gèze betyr humanioras krise i første rekke det han kaller en «desakralisering av boka som objekt» – at studenter ikke kjøper bøker lenger, og om de likevel kjøper dem, selger de dem igjen så fort de er ferdig med studiet. Begynnelsen på kollapsen i

salg av bøker i humaniora og samfunnsvitenskap faller ifølge Gèze sammen med slutten på det strukturalistiske paradigmet. Siden er det bare blitt verre.⁴⁵

Den samme Wieviorka påpeker i en kronikk også framveksten av et «intellektuelt filleproletariat». Dette består av unge mennesker med doktorgrad i human- eller samfunnsvitenskaper som ikke får jobb innen academia, og som sliter seg ut på alle slags småjobber som de må ta for å holde seg flytende økonomisk.⁴⁶ Samtidig, påpeker han, er det færre studenter som velger human- og samfunnsvitenskaper, og det er ikke lenger nødvendigvis de beste som når opp. Mange flinke studenter velger i stedet mer yrkesrettede utdannelser. Og utenlandske studenter kommer ikke lenger til Frankrike, men reiser heller til USA.

Når humanioras forsvarere i Frankrike skal lete etter syndefall og syndebukker, og da også etter strukturalismens havari, peker de gjerne på den nye loven om universitets- og forskningsvesenet, *loi relative aux libertés et responsabilité des universités*, oftest omtalt som LRU eller Pécresse-loven (etter undervisnings- og forskningsministeren som fikk den vedtatt i 2007). Denne lovens uttalte mål er å gi universitetene deres autonomi tilbake, og gjøre dem attraktive og konkurransedyktige i internasjonal sammenheng. Men i arbeidet med å skape sterkere universiteter, gikk Nicolas Sarkozy og Valérie Pécresse hardt til angrep på for eksempel forskningsinstitusjonen CNRS, som i flere tiår hadde vært selve symbolet på den frie franske forskningen og produsert mange av forskerne som hadde bygd Frankrikes internasjonale renommé. Også ved universitetene protesterte studenter og lærere høylytt mot det de oppfattet som en svekkelse av universitetenes økonomi, et angrep på universitetsdemokratiet og en underkastelse under et internasjonalt undervisningsbyråkrati. Høsten 2007 streiket både studenter og lærere ved flere franske universiteter, noen steder pågikk streiken i flere måneder. I ettertid har det blitt påpekt at de som gikk

45 Roussel 2013

46 Wieviorka 2008

fremst i disse streiketogene, var studenter og lærere i human- og samfunnsvitenskaper som følte sterkest på den devaluering og delegitimering loven syntes å innebære.

Men flertallet av dem som diskuterer human- og samfunnsvitenskapenes framtid, mener at innføringen av LRU og de påfølgende streikene snarere bør ses som et symptom enn en årsak. De beskriver i stedet en forfallsprosess som begynte i 1980-årene, som kunne oppsummeres som fragmentering, tilbaketrekning, avpolitisering, tilstivning og anglifisering. Kanskje var det en tilsvarende diagnose som fikk Pécresse til å nedsette det som fikk navnet *Conseil pour le développement des humanités et des sciences sociales*, Råd for utviklingen av humaniora og samfunnsvitenskapene, i september 2009, som besto av 22 representanter for høyere utdanning, nasjonalt og internasjonalt, deriblant Norges egen Jon Elster, i tillegg til fem representanter for yrkessektoren. Rådets oppgave skulle være å gi undervisningsministeriet råd med henblikk på følgende: å klargjøre utdanningsløpet til studenter innenfor SHS, deres kvalifikasjoner og plass i arbeidslivet, å styrke den nasjonale forskningspolitikken og skape synergi mellom universiteter, skoler og forskningsinstitusjoner samt å bedre legitimiteten til SHS i samfunnet og øke den internasjonale synligheten til SHS i Frankrike.⁴⁷ Konteksten var det såkalte *Grand Emprunt*, et gigantlån som den franske stat tok opp på det internasjonale finansmarkedet i 2010, og som fikk navnet «investeringer i framtiden». En vesentlig del av disse pengene skulle gå til en reform og styrking av høyere utdanning. Rådet skulle undersøke fire temaer: utdanningsløpet, forskningsorganiseringen, særegenhetene knyttet til å evaluere SHS og framtidens viktigste vitenskapelige utfordringer for SHS.⁴⁸ Allerede i januar og mars 2010 forelå de to første rapportene, men sluttrapporten som skulle ha kommet i juni samme år, ser ikke ut til å ha blitt ferdigstilt – derfor vet vi dessverre heller ikke hva

47 <http://www.enseignementsup-recherche.gouv.fr/cid56107/le-conseil-pour-le-developpement-des-humanites-et-des-sciences-sociales.html>

48 http://media.enseignementsup-recherche.gouv.fr/file/Rapport_CDHSS/34/2/Le_travail_du_CDHSS_133342.pdf

rådet ser for seg som de viktigste utfordringene for framtidens humaniora.

Vi skal ikke her gå inn på detaljene i de to delrapportene. Anbefalingene skiller seg heller ikke radikalt fra forslag som har kommet i andre land. Noen poeng kan likevel framheves. Rådet vil prioritere forskningsprosjekter som er «iboende flerfaglige [*intrinsèquement pluridisciplinaires*]», på tvers av human- og samfunnsvitenskapene, men «også og særlig» i samarbeid med «material-, natur- og livsvitenskapene».⁴⁹ Det tar til orde for en reorganisering av universiteter og forskningsinstitusjoner, helst også geografisk – noe som blant annet viser seg i de storslåtte planene for Condorcet, en gigantcampus utenfor Paris, som skal skape en tyngdeforskynning i forskningen, også i internasjonal målestokk. Rådet vil videre legge forholdene til rette for at forskningen innenfor human- og samfunnsvitenskapene kan ta skrittet inn i det «numeriske paradigme», det vi på norsk kaller tellekantordningen.⁵⁰ Alt dette skal koordineres av et nytt organ, kalt Alliance SHS, som skal opprettes som et strategisk organ for humaniora og samfunnsvitenskapene.⁵¹ Målet er intet mindre enn å gi human- og samfunnsvitenskapene i Frankrike ressursene som skal til for å skape «en ny blomstring [*un nouveau rayonnement*], nasjonalt og internasjonalt».⁵² Kanskje vil resultatene snart begynne å vise seg.

EU: de store samfunnsutfordringene

Utviklingen som med sannsynlighet vil komme til å ha størst innvirkning på humanioras stilling og muligheter i Norge, i alle fall på forskningsfronten, skjer imidlertid i EU. Her er arbeidet med Horizon 2020, EU-kommisjonens program for forskning og innovasjon som er ment å avløse det sjuende rammeprogrammet fra 2014, avgjørende. Formålet med EUs framtidige forskningssatsing skal være å diagnostisere og løse utfordringer i samfunnet. Dette

49 Husson 2010 a, s. 103

50 Ibid.

51 Husson 2010 b, kap. 3

52 Ibid., s. 20

arbeidet er ennå ikke avsluttet. I begynnelsen av «the framework programme» skisseres to kontekster: 1) behovet for å fremme konkurransekraft for å sikre materiell velstand; og 2) behovet for verdiskaping og innovasjon for å løse store samfunnsutfordringer relatert til eldrebølgen, matvaresikkerhet, energibruk, transport, sikkerhet og klima. I tillegg til denne økonomiske logikken finner man en sterk vektlegging av samfunnsnytte.

Generelt finnes to mulige åpninger for humaniora i Horizon 2020: 1) via betoningen av «research excellence» og visse forskeres eksepsjonelle og eksemplariske status gjennom European Research Council (ERC) og Marie Curie-ordningene; 2) via områdene der humanister kan si noe nyttig eller relevant om sentrale samfunnsutfordringer og hvordan de skal løses. Humaniora nevnes for øvrig bare én gang i forbindelse med gjennomgangen av samfunnsutfordringene, og da som et tillegg: «including social sciences and the humanities». Men i del tre av Europaparlamentets forslag heter det samtidig at «[s]ocial sciences and humanities shall be an integral part of the activities to address all challenges».

Selv om humaniora ikke kan sies å være aldeles ignorert når man ser dokumentene under ett, og selv om EU også har en mer åpen form for finansiering gjennom programmene for fremragende forskere, finnes det utvilsomt marginaliseringstendenser i dette helt sentrale dokumentet. Ikke minst gjelder dette hvordan humaniora gjennomgående blir underlagt nyttetenkning. Det kan diskuteres hvor humaniorafiendtlig denne tenkningen er, men det er udiskutabelt at andre fagområder vil kunne gjøre mer uanstrengt bruk av den. Dessuten er suksesskriteriene tydelig knyttet til konkrete og målbare «deliverables» i form av produkter, tjenester og annen innovasjon. Videre vil effektene av denne tenkningen og disse målene med stor sannsynlighet komme til å forsterkes i det hjemlige forskningssystemet. Ut fra en ambisjon om å hente tilbake større midler fra EU-systemet, og dermed sosialisere norske forskere inn i EUs forskningspolitiske tenkning, legger store aktører som Norges forskningsråd og Universitetet i Oslo seg tydelig opp mot retorikken i Horizon 2020. Denne forsterkende mekanismen

vil, hvis den ikke korrigeres på politisk nivå, på sikt kunne føre til at den nasjonale finansieringen av humaniora blir redusert. Det svenske Vetenskapsrådet besluttet nylig å innstille all støtte til svenske vitenskapelige tidsskrifter innen humaniora og samfunnsvitenskap, og det er naturlig å forstå denne radikale kursendringen i en slik sammenheng.⁵³ Alternativet er å sette inn store ressurser på å skole norske forskere i å innrette forskningen sin mer strategisk, og gi den humanistiske forskningen en mer instrumentell innretning, slik at uttellingen i EUs rammeprogram på sikt blir bedre. Dette arbeidet pågår i aller høyeste grad allerede, men skjer heller ikke uten omkostninger. Jo mer ressurser som investeres i å ensrette norsk humanistisk forskning mot EUs programmer, jo mindre ressurser blir det til annen forskning, drevet av andre motivasjoner og med andre erkjennelsesinteresser.

Norden: marginalisering og nytteorientering

I Danmark har en viktig del av den nasjonale debatten handlet om finansieringsordningen, den såkalte taxameterordningen. I forhold til Norge har danskene lagt opp til at en enda større del av universitetenes totalbevilgninger knyttes til undervisningsinnsats, rundt 40 % mot rundt 25 % hos oss. En undersøkelse av denne ordningen gjort av forskningsinstituttet DEA i 2011 påpekte betydelige problemer: «Sammenfattende synes det at være indikationer på, at taxametersystemets fokus på aktivitetsøgning og effektivitet ikke har en positiv innflydelse på kvaliteten.»⁵⁴

Det er ellers lite som tyder på at den store debatten om litterær kanon og dansk identitet tidlig på 2000-tallet har gjort vesentlige utslag for humanioras stilling. Da er den danske debatten, enn så lenge, snarere preget av at næringslivet har en mer dominerende stemme i offentligheten enn i Norge. Denne stemmen er ikke entydig negativ til humaniora, men tenderer mot å betone humanisters bidrag til verdiskaping og innovasjon, samt deres sterke evne til å

53 Se Salomon 2013

54 Jensen og Laursen 2011

tilpasse seg et arbeidsmarked i endring. På dette viset plasseres akademia inn i det Henry Etzkowitz har kalt en «triple helix» av industri, myndigheter og universiteter.⁵⁵ Også mange danske politikere legger stor vekt på at universitetsfagene skal være nyttige i økonomisk forstand. Samtidig finnes det nyanserende stemmer som minner om at innovasjon ikke er ensbetydende med teknologiske framskritt eller gjennombrudd. 90 % av verdiskapingen i moderne økonomier kommer av nye måter å organisere bruk og salg av produktene på, er det blitt påpekt, snarere enn av selve teknologien. Mye av språket i den danske debatten er farget av EUs visjoner om at forskning primært skal gi bidrag til helse, sikkerhet og økonomisk utvikling.

I den danske sammenhengen framstår boka *Ideer vi lever på – humanistisk viden i videnssamfunnet* (2008), redigert av Finn Collin og Jan Faye, som det viktigste forsøket på å foreta en mer prinsipiell og omfattende vurdering av humaniora. Innledningsvis mener redaktørene at «[h]umanistisk tænkning som leverandør af grundlæggende tanker – nye tanker – om menneske og samfund og om forholdet mellem dem overses stadig; de er usynlige i en optik, hvor alting måles med økonomiske alen».⁵⁶ Det snakkes om krise, og politikere og universitetsadministratorer etterlyser nytte, bemerker redaktørene, og identifiserer et paradoks. For samtidig er humaniora en suksess i det moderne kunnskapssamfunnet. Søkningen til humanistiske studier er stor, og stadig flere humanister finner arbeid i det private næringsliv. I tillegg vil humanistisk viten framover komme til å levere stadig flere produkter til den ekspanderende «opplevelsesøkonomien».

Faye og Collin mener dette paradokset bunner i forventningen om at humaniora skal komme opp med kunnskap som raskest mulig skal kunne omsettes til salgsprodukter i den globale økonomien. Men humanioras funksjon er primært en annen, påpeker de, og foregriper Nussbaums argumentasjon: Humaniora skal først og

55 Se Etzkowitz og Leydesdorff (red.) 1997

56 Collin og Faye (red.) 2008, s. 13

fremst studere og utvikle «de ideer vi lever på», ikke ideene «vi lever af». Disse ideene beveger seg ikke ut i samfunnet via en faktura, men snarere gjennom populære bøker, foredrag, skole, dagspresse, andre medier og fagoffentligheter, politiske bevegelser og så videre. Humaniora er altså i høyeste forstand nyttig og relevant, men på vis som indikerer at det gjengs anvendte nyttebegrepet er for snevert. *Ideer vi lever på* går i rette med dansk forskningspolitikk, de ideologiske premissene for denne, og da især troen på at samfunnsutviklingen primært er teknologidrevet, samt ideen om at naturvitenskapen og humaniora er grunnleggende forskjellige.

Et initiativ fra den frittstående svenske stiftelsen Institutet för framtidsstudier frambrakte i 2011 forskningsrapporten *Humanisterna och framtidssamhället*. Rapporten tar for seg humanioras historiske utvikling, svenske humanisters arbeidsvilkår og endringene som har skjedd i de humanistiske studieprogrammene i kjølvannet av den europeiske Bologna-prosessen. Her legges det vekt på å få fram et pålitelig tallmateriale for humaniorasektoren – hvilket er vanskeligere enn man skulle tro, fordi det dreier seg om en uensartet og ikke alltid like «tellbar» gruppe. Resultatene bekrefter likevel at det har skjedd en reell marginalisering: Humanister tjener stadig dårligere enn andre grupper med tilsvarende utdanning, og er i større grad arbeidsledige.⁵⁷ Selv om antall humaniorastudenter har gått opp og antall studieprogrammer har økt, har det skjedd lite fornyelse i undervisningen og fagsammensetningen. Forfatterne hevder at den stadig sterkere betoningen av humaniora som redskapsfag, har bidratt til å usynliggjøre humanioras spesifikke kompetanse, og at man kan se en fallende sosial prestisje for de humanistiske fagene.

Likevel nøler rapportforfatterne med å snakke om krise. For selv om det på ett nivå har skjedd en marginalisering, har det på andre nivåer skjedd en ekspansjon og kvalitetsheving, der mulighetene for å drive «en slagkraftig, internasjonelt gångbar och

57 Bugoslaw et al. 2011, s. 14

intellektuelt nyskapande humaniora på det hele taget forbedrades». ⁵⁸ Den samme tvisynte diagnosen stilles av Anders Ekström og Sverker Sörlin i boka *Alltings mått*, fra 2012, som bruker dataene fra forskningsrapporten i en bredere drøfting av humanioras plass og plikt. Ekström og Sörlin tar et kontant oppgjør med den instrumentelle nyttetenkningen som har drevet svensk (og i det hele tatt vestlig) forskningspolitikk de siste 50 årene. «Inte sedan Karl Marx' dagar, har vetenskap och utbildning så ensidig definierats som produktivkraft som i de senaste decenniernas forsknings- och utbildningspolitik», skriver de i en nitid og kritisk gjennomgang av det teknokratiske målstyringsregimet som har vokst fram. ⁵⁹ De avviser tanken om humaniora som hjelpevitenskap og peker på at «forståelsesyrene» forvalter en fundamental og nødvendig kunnskap som samfunnet ikke kan klare seg uten:

Låt oss på allvar försöka föreställa oss ett samhälle utan sådan förståelse. Ett samhälle där produktionen av varor och nyttigheter fungerade utmärkt, men där det saknades en fungerande offentlighet, där det inte fanns en sfär där idéer provades och frågor om samhällets riktning, livets innehåll och värde, historiens väv eller meningen med allsammans inte diskuterades på något kvalificerat sätt. Människor skulle i ett sådant samhälle vara överlemnade endast till sina helt privata möjligheter att forma sådant som riktning, mening och innehåll. ⁶⁰

Nedprioriteringen og usynliggjøringen av humaniora er fatal, fortsetter Ekström og Sörlin, ikke først og fremst fordi noen akademikere risikerer å miste jobben, men fordi humaniora er en nødvendig del av den moderne offentligheten – både den vi har i dag, og den vi får i morgen. *Alltings mått* er derfor skrevet «inte för att rädda humaniora från en fortsatt marginalisering, utan för att våra samhällen behöver humanistisk kunskap». ⁶¹

58 Ekström og Sörlin 2011, s. 17

59 Ekström og Sörlin 2012, s. 115

60 Ibid., s. 45

61 Ibid., s. 15

Om Ekström og Sörlin angriper reduktiv instrumentalisme og snever nyttetenkning, slår de også, som Nussbaum, den andre veien: mot «ädelhumanioras» festtaleretorikk og visse humanistiske miljøers tendens til isolasjonisme. De karakteriserer dessuten dannelsesargumentet som dobbelt hyklersk. For det første er det hyklersk å late som om humaniora har monopol på allmenndannelse. Hvorfor skulle det å lese Platon være mer allmenndannende enn å lære å løse tredjegradslikninger eller å forstå relativitetsteorien? Alle tre er sentrale for å navigere i den verden vi lever i. Humanioras betydning ligger i feltets spesifikke kunnskap og kompetanse, ikke i dets rolle som «gulv», hevder Ekström og Sörlin, ettersom «gulvet» i et moderne samfunn må sies å være komponert av samtlige vitensfelt. For det andre er festtalenes dannelsesprat hyklersk fordi det ikke fører til handling, kun til ytterligere usynliggjøring. Både dannelsesargumentet og «sand i maskineriet»-argumentet fører til humanioras marginalisering. Det første reduserer humaniora til en urørlig og utematisert bakgrunn, det andre til et stikk av dårlig samvittighet. Humaniora, framholder forfatterne, er viktigere enn som så.

Ekström og Sörlin mener at de tradisjonelle humaniorafagenes passive og isolasjonistiske holdning har vært like skadelig som budsjettkutt og den tiltakende byråkratiseringen og teknokratiseringen. Det er en hårfin forskjell mellom isolasjonisme og egenverdi, påpeker de, og hevder at humaniora i for stor grad har insistert på det første. Slik er humaniora blitt offer for sin egen regressive utopi, der ethvert forslag om at humaniora bør delta i samfunnet, blir møtt med mistenksomhet og tilbaketrekning. I et slikt perspektiv kan altså selve ideen om humanioras krise forstås som en del av denne tilbaketrekingsstrategien:

Argumenten om humanioras kris, hävdar vi, inte bara drivs av utan skapar i själva verket föreställningen om humanioras utanförskap, om humaniora som ett hotat fält, samtidigt som denna position paradoxalt nog bärs upp av inflytelsesrika akademier och kraftfulla interna belöningsystem. ⁶²

62 Ibid., s. 113

Alternativet til snever nyttetenkning på den ene siden og festtalehumaniora på den andre finner Ekström og Sörlin i det de kaller «ett deltagande humaniora». Dette innebærer ikke å redusere humaniora til et slags konsulentbyrå, men derimot en visjon om et humaniora som er langt mer villig til å krysse disiplinære grenser og å bruke sin humanistiske kompetanse til å tenke, tolke, debattere og intervenere i samfunnets små og store spørsmål, det være seg kulturpolitikk, multikulturalisme, klimakrise eller byutvikling. En slik rolle inkluderer selvsagt «de store samfunnsutfordringene» som vi leser om i forskningsmeldingene, men også mer allmenne spørsmål om kunnskap, kultur, historie og menneskelige vilkår. Ekström og Sörlin mener humaniora (i både tradisjonell og utvidet forstand) har potensial til å bli langt viktigere som premissleverandør for og deltaker i det offentlige ordskiftet, og at vi ikke vil klare å gjøre et framtidig samfunn levelig uten god tenkning og forskning om språk, nasjonalitet, historiske betingelser og kulturell endring. I sum ender Ekström og Sörlin derfor opp med en optimistisk vurdering av «humanioras krise»: «vi tror att denna marginalisering av humanistisk kunnskap varit djupt skadlig för samhället. Men vi tror också att den är onödig.» Argumentene for et deltakende og handlende humaniora som også «återupprättar undervisningens status och centrala roll», blir stadig sterkere, mener de to.⁶³

Oppsummerende

Til tross for en rekke likhetstrekk framgår det klart av den ovenstående litteraturgjennomgangen at presset humanistiske fag utsettes for, arter seg ulikt i de forskjellige landene. Det gjelder også land som har utdanningssystemer og -markeder som kan ligne hverandre. I USA ligger humanioras andel av studentmassen nå på 8–12 % av landets 110 000 laveregradsstudenter («majors» blant «undergraduates»)⁶⁴ Dette er mindre enn halvparten av humanioras andel av studentkullene i 1960-årene, og det laveste siden andre verdenskrig,

63 Ibid., s. 31

64 Miller 2012, s. 6

med unntak for resesjonsperioden under president Reagan. Antallet studenter på høyere nivå er mer enn halvert siden 1950-årene.⁶⁵ En gjennomgang av stillinger som er utlyst via The Modern Language Association, viser dessuten et fall i antall utlyste stillinger i engelsk, litteratur og fremmedspråk på 45 % i årene 2009–11,⁶⁶ den kraftigste nedgangen på 34 år.

I Storbritannia er humaniora hardt rammet hva gjelder stillinger og ressurser. Men situasjonen er likevel ganske annerledes på studentnivå, der det har vært sterk vekst det siste tiåret, en vekst som riktignok viser tegn til å stagnere etter innføringen av den nye ordningen med skolepenger. Samtidig kan de økte inntektene fra skolepengene gi institusjonene bedre økonomi. I «arts, humanities and social sciences» økte studentmassen på alle nivåer fra om lag 840 000 britiske studenter i 2001/2 til om lag 1 100 000 i 2008/9.⁶⁷ I tillegg kom en markant vekst i antallet utenlandske studenter. I et lengre historisk perspektiv er dette likevel en nedgang, i alle fall ved eliteinstitusjonene. I 1930-årene var om lag halvparten av britiske studenter ved «arts faculties», og ved Oxford og Cambridge var tallet så høyt som henholdsvis 80 % og 70 %.⁶⁸ I 2009 utgjorde disse bare 11 % av undergraduates og 9 % av graduates i høyere utdanning. Naturvitenskapen har økt sin andel noe, men den største veksten har likevel vært i «vocational» og «applied subjects». Hva gjelder forskning, går rundt 3 % av de samlede forskningsrådsmidlene (for øvrig delt på sju forskningsråd) til humaniora. Med den siste omleggingen av finansieringen får humaniora nå en markant mindre basisbevilgning enn naturvitenskapelige fag.

I Frankrike og Tyskland har vi sett at krisen har sine til dels egne dynamikker. Mens franske humanister og samfunnsvitere strever med å venne seg til at de ikke lenger er dominante teorileverandører, og med å finne sin plass i en engelskspråklig forskningsvirkelighet der EU spiller en stadig større rolle, har tyskerne utfordringer med

65 Brademas 2011

66 Ibid.

67 British Academy 2010, s. 4; se også Small 2013, s. 17

68 Collini 2012, s. 32

sine masseuniversiteter og med å forholde seg til hva som skjer når deres egen sterke humanistiske tradisjon settes under press. Debatten om humanioras krise er blitt global.

For tiden foretas det flere større undersøkelser av humanioras relevans og betydning for samfunnet. Den mest omfattende er den europeiske HERA Value (der de endelige sluttrapportene, inkludert den norske, ennå ikke foreligger), men også det britiske AHRC (Arts and Humanities Research Council) satte i juli 2012 i gang sitt «Project to understand the value of arts and culture».

Begrepshistorie

Når vi i det følgende diskuterer hva det betyr at «humaniora er i krise», må vi også åpne for muligheten av at det faktisk først og fremst er humaniorabegrepet som er i krise, som strever med å legitimere sin eksistens. Utgangspunktet må være hva humaniorabegrepet *gjør*: Det samler en rekke fag og/eller disipliner – akkurat hvilke vil variere fra land til land og i noen grad fra universitet til universitet – under en felles merkelapp, eller i en felles sekk, om man vil, sekken «humaniora». Utover å *samle* fagene, bidrar begrepet til å gi akkurat denne ansamlingen av fag en historisk, teoretisk og metodisk overbygning. Aller helst skal begrepet også si noe om hvorfor akkurat disse fagene, og ikke noen helt andre, hører sammen og kan kalles humanistiske eller humaniora, eller, kan hende mer presist, og med en tydeligere avgrensning til et livssyn, humanvitenskap.

Men tradisjonelt har humaniorabegrepet gjort mer enn å samle fagene og finne argumenter for denne samlingen – mye mer. I mange land har begrepet, som i realiteten omfatter en rekke nasjonalspråklige særegenheter, *arts, humanities, Geisteswissenschaften, lettres, sciences humaines* etc., i tillegg avfødt store, ja, gigantiske institusjoner: de humanistiske fakulteter med sine bygninger, lesesaler, biblioteker, kontorer, auditorier og kantiner. I en viss forstand er alt dette også et produkt av begrepet; uten et begrep om humaniora eller de humanistiske fagene, heller ikke noe humanistisk fakultet.

Også her har riktignok ordvalget variert. Fram til januar 2005 sto for eksempel HF, den 150 år gamle betegnelsen på et av fakultetene ved Universitetet i Oslo, for Det historisk-filosofiske fakultet før det ble omdøpt til Det humanistiske fakultet. «Det nye navnet er

i tråd med en mer allmenn europeisk praksis», kunne daværende dekan, Bjarne Rogan, fortelle: «Det er ikke lenger bare historie og filosofi, men like mye språk- og kulturfagene som dominerer fakultetet i dag.» Og, la dekanen til, «det geniale er at vi kan beholde forkortelsen HF». ⁶⁹ Det nye navnet henger altså sammen med at fagporteføljen har endret seg på en måte som bedre dekkes av adjektivet «humanistisk», som jo ellers i dag brukes mest i religions- og livssynsundervisningen i skolen som betegnelse på et livssyn. Til forsvar for navneskiftet kan det legges til at begrephistorien er full av glidninger mellom «humaniora», «humanisme» og til og med «humanitet». Interessant nok falt dette navneskiftet ved UiO sammen med at antall institutter ble redusert fra tolv til sju, en vesentlig reorganisering av fagporteføljen. Den samme omstillingsprosessen innebar også om- og relokaliseringer, nye undervisningsprogrammer, tverrfaglige forskergrupper osv. Alt dette ble neppe avfødt av navneendringen, men sammenfallet minner oss i alle fall om at humaniorabegrepet, i sine forskjellige former, er et begrep med en ikke ubetydelig intellektuell, økonomisk og politisk kraft. At navnet ikke skjemmer noen, gjelder ikke her.

Vi vil ikke gå så langt som til å hevde at humanioras krise i første rekke er en begrepskrise, men det er viktig å merke seg at humaniorabegrepet har noen historiske og semantiske særegenheter som betinger både humanioras selvforståelse og hvordan det blir forstått utenfra. En latinkyndig vil kunne fortelle at *humaniora* er komparativ til *humanus*, «menneskelig», som altså skulle gi noe slikt som «mer menneskelig». Egentlig er den fulle betegnelsen *humaniora studia*, som altså direkte oversatt betyr «studiet av det mer menneskelige». Denne betegnelsen kan vi så følge fra den romerske antikken inn i middelalderen, gjennom renessansen og fram til i dag. Eller vi kunne i stedet spørre hva «mer menneskelig» egentlig skal bety? Men i denne sammenheng er dette ikke det mest interessante. Det vi er opptatt av her, er hvordan det moderne humaniorabegrepet er blitt brukt til å samle et knippe fag, avgrense dem

fra andre og legitimere denne samlingen. Eksempelene henter vi fra en norsk kontekst. Og spørsmålet er altså (ut fra en tanke, inspirert av den tyske historikeren Reinhart Koselleck, om at begreper ikke bare beskriver historien, men også er med på å skape og endre den): Kan humaniorabegrepets historie gi oss noen nye og produktive innganger til dagens situasjon?

Det er fristende å begynne med et foredrag litteraturprofessor Peter Rokseth holdt ved Filologisk Forenings vårfest på Folkemuseet 6. juni 1941:

Vi lever i en regnskapets tid. Hver og én må spørre seg selv hvad livsret han har, og hvordan han kan øke sin livsret. Vi må spørre oss selv: hvorfor er vi filologer og humanister egentlig til? har vi en hæderlig plass i Vorherres verdensordning? [...]

Denne vor undring er ikke bare årsgammel. Filologer og humanister har hat vond samvittighet nu i flere menneskealdrer. Det er ikke alene krigen og fordærvelsen, men også naturvitenskapene som har stilt oss ansikt til ansikt med vor egen nøkenhet.

Tvilen er sund når den fører til vanskeligere svar, den vonde samvittighet når den avler generøsere handling.⁷⁰

Det er mye å si om denne åpningen på foredraget, ikke minst i lys av dets umiddelbare historiske kontekst. Men det vi her skal gripe tak i, er den krisen Rokseth ser seg stilt overfor, formulert som en helt grunnleggende tvil om humanioras – «filologers og humanisters» – eksistenslegitimitet: hvorvidt vi har «en hæderlig plass i Vorherres verdensordning». Spørsmålet, om ikke i en fullt så emfatisk form, kjenner vi umiddelbart igjen; det er et av spørsmålene som stadig stilles i dag, og som vi stiller i denne rapporten, som del av det språklige komplekset vi kaller «humanioras krise». Men Rokseth går lenger. Han påstår at «vond samvittighet», som han kaller det, har fulgt humaniora i «flere menneskealdrer» allerede, med andre ord, at tvil på egen legitimitet er en del av selve humaniorabegrepet.

For å si det på en annen måte: I tillegg til en rekke fag og disipliner – språk, historie, filosofi, kultur og litteratur – inneholder humaniorabegrepet også dårlig samvittighet, usikkerhet om egen berettigelse, en krise som venter på å inntreffe. Og så snart de økonomiske, politiske og intellektuelle betingelsene er på plass, slår krisen ut i full blomst – for eksempel når det er usikkerhet om hvor lenge de økonomiske oppgangstidene vil vare, nyliberalismen sår tvil om kollektive verdier, også i hjertet av sosialdemokratiet, og nye former for scientisme er på frammarsj. Eksemplene er tilfeldig valgt.

At krigen og fordervelsen sår tvil om verdien av all akademisk aktivitet, skal vi ikke diskutere videre her; vi skal plukke opp den andre delen av Rokseths diagnose: at «naturvitenskapene [...] har stilt oss ansikt til ansikt med vor egen nøkenhet». Et av de mest slående trekkene ved humaniorabegrepets historie er i hvilken grad humaniora blir forstått og definert i motsetning til noe annet, som stort sett får navnet «realia» eller «naturvitenskap». I 1865 utgir Hans Holmboe, filolog og mangeårig rektor ved Bergen katedralskole, et skrift med tittelen *Hvad skal Skolen udrette? Ved hvilke Midler skeer dette lettest?*. Der diskuterer han, gjennomgående svært kritisk, den pågående skolereformen i Norge. Kritikken skyldes at «Alt er gaaet i Retning af Angrep paa de saakaldte Humaniora og Ophøielse av de saakaldte Realia». ⁷¹ «Humaniora» kaller Holmboe «de gamle Sprog samt Historie og Geographie»; «Realia» bruker han om «Naturfagene». ⁷² I Holmboes samtid ga begrepet «Realia» en helt spesiell betydning til adjektivet «realistisk», som når Anton Martin Schweigaard, professor i jus, økonomi og statistikk, tok til orde for å erstatte den «klassiske» dannelsen med en som var mer «realistisk», i betydningen både nyttigere og mer vitenskapelig. At det finnes en motsetning mellom humaniora og naturfag som også tar opp i seg en motsetning mellom dannelsen og nytte, kommer knapt som en overraskelse. Det overraskende er snarere hvor fullstendig gjennomgripende denne motsetningen er – i den grad

71 Holmboe 1865, s. 8

72 Ibid., s. 29

at humaniorabegrepet i perioder knapt nok synes å ha noen annen betydning enn som motstykke til naturfagene.

Her er også den innflytelsesrike positivismekritikken et særs relevant eksempel gjennom sin plassering av kulturvitenskapene som en motsetning til naturvitenskapene. Positivismekritikken var et sterkt forsvar for kulturvitenskapen og humaniora, men innebar samtidig en måte å distansere seg fra naturvitenskapene på. Dette har bidratt til at humanvitenskapene har definert viktige samfunnsanliggender ut av sitt interesseområde: ⁷³ Teknologi og vitenskap blir forstått som å tilhøre andres anliggende og kompetanseområde. Slik kan positivismekritikken, til tross for sine viktige bidrag, ha vært med på å forsterke en krise, i det at humaniora har isolert seg i stedet for å ta tak i vesentlige fenomener og samfunnsutfordringer. Igjen blir dermed selve begrepsliggjøringen og defineringen av humaniora en del av problemet.

Går vi til leksikonene, som er en viktig begrephistorisk kilde fordi de vil gi uttrykk for *sensus communis*, det som er tidens allmenne oppfatninger, kan vi for Norge gjøre den ganske slående observasjonen at det til dags dato knapt nok finnes en eneste positiv, innholdsmessig definisjon av humaniorabegrepet. Verken i *Illustrert norsk konversasjonsleksikon* (1907–13) eller i etterfølgeren *Aschehougs konversasjonsleksikon* (1920–25) finnes oppslagsordet «humaniora» – det vil si, det finnes, men kun i følgende form: «humaniora, se humanisme.» Begrepet blir altså ansett som viktig nok til å ta med, men det finnes ingenting vesentlig å si om det. Dette endres først i tredjeutgaven av *Aschehougs konversasjonsleksikon* (1939–51) som gir plass til følgende setning: «Humaniora, eg. *humaniora studia* (lat.) humanistiske fag som historie, litteratur, språk og lignende, i motsetning til realfag.» ⁷⁴ Bindet som inneholder definisjonen, kommer i 1947, samme år som konkurrenten *Fakta. Norsk konversasjonsleksikon*, utgitt av Ernst G. Mortensens Forlag, tilbyr følgende definisjon: «Humaniora (eg. *humaniora studia*), lat. tidl. (studiet av)

73 Asdal 2004, s. 27–46

74 *Aschehougs konversasjonsleksikon* 1947, s. 639

klassiske språk, nå også om moderne språk, teologi, filosofi m.m. i motsetn. til realistiske fag.»⁷⁵ Oppslag i senere leksika vil regne litt forskjellige fag til de humanistiske; særlig teologi og jus går inn og ut. Fagene kan variere, fordi det ikke er her tyngden i definisjonen ligger. Det viktigste kjennetegnet for de humanistiske fagene – dette er alle de norske leksikondefinisjonene siden 1947 enige om – er at de *ikke* er realfag, realistiske fag eller naturfag. Første gang dette leddet blir utelatt, og vi altså får en rent positiv definisjon, er når den digitale arvtageren etter *Store norske leksikon*, snl.no, omarbeider artikkelen i 2012. Nå lyder definisjonen av humaniora: «humanistiske fag, fag som omhandler litteratur, filosofi, språk og historie, stundom også teologi og jus o.l.»⁷⁶

I mellomtiden, fra Hans Holmboe til snl.no, mangler det ikke på forsøk på å gi humaniorabegrepet et positivt innhold. Det mest kjente og betydningsfulle er vel den tyske filosofen Wilhelm Diltheys skille mellom forklarende og forstående vitenskaper. Men ikke noe av dette har altså hatt nedslag i den brede norske offentlighet, slik den ytrer seg i leksika. Like interessant er det at heller ikke det akademiinterne definisjons- og normeringsarbeidet greier seg uten det møysommelige grensearbeidet mot naturfag og etter hvert samfunnsfag. Da *Humaniora-utredningen* fra midten av 1970-årene skal ramse opp de «fellestrekk ved de humanistiske fag som gjør det mulig å gruppere dem sammen», angir de fire første punktene motsetninger: 1) de er «sjelden eksperimentelle»; 2) de fører sjelden «til direkte teknologiske anvendelser»; 3) de er – og her forflyttes fokus fra naturfagene til samfunnsfagene – «ikke i samme grad vendt mot nåtidens problemer»; og 4) «heller ikke så opptatt av å formulere generelle teorier om menneskets adferd i forskjellige sosiale situasjoner».⁷⁷ Rett skal være rett, det stopper ikke der, men fortsetter med en diskusjon av noen positive kjennetegn på humaniora, deriblant noen bemerkninger om hvilke gjenstander som er typiske, og en tydelig Dilthey-inspirert omtale av forståelsen.

75 *Fakta* 1947, s. 1344

76 <http://snl.no/humaniora>

77 *Humaniora-utredningen* 1975, b. 10, s. 29–33

Men det virker som om disse positive definisjonsforsøkene først er mulige etter at en rekke skarpe avgrensninger er blitt foretatt.

I den grad det finnes en positiv definisjonsstrategi i det historiske materialet, knytter den seg snarere til begrepene humanisme og humanitet. I dag har andre termer overtatt, som «dannelse», «offentlighet», «verdier», «kreativitet» eller «politisk kompetanse og deltakelse», men resonnementet er stort sett det samme: at humaniora ivaretar en større del av det menneskelige enn det som har med yrkesutdanning, karriere og umiddelbar nytte å gjøre. En slik forståelse av humaniora går langt tilbake i tid og utelukker heller ikke opplistingen av aktuelle fagområder, som i omtalen av Peter Fredrik Suhm i innledningen til et av bindene av hans *Samlede Skrifter*. Her forteller forfatteren Rasmus Nyerup at Suhm, etter å ha slitt med historiske spørsmål, «Svend Tveskjægs Dødsaar», «Urigtighederne og Manglerne i algemeine Welthistorie», «søgte [...] Vederqvægelse og Styrke i sine kjære Humaniora, og udhvilte sin Aand ved at arbejde i Moral, Satire, Oeconomie, Kritik, og Literairhistorie». Som Holberg og Eilschow ville han «læses og yndes af menige Mand». Dermed gikk han hen og grunnla tidsskriftet *Trondhjemske Samlinger*, som han utga 1761–64.⁷⁸ For Nyerup omfattet humaniora ikke historievitenskapelig arbeid, men en mer behagelig og lystpreget aktivitet, nærmest en hobby som omfattet noen andre felt, som litteratur og økonomi, men som først og fremst var kjennetegnet ved at den rettet seg mot det vi vel i dag ville kalle den «allmenndannede offentlighet», men som Nyerup kaller «menige Mand». Dette er en forståelse som på ingen måte er uten relevans for oss, men som lenge har vært fortrent av ønsker om spesialisering og vitenskapeliggjøring.

Tendensen til vitenskapeliggjøring viser seg også et par tiår senere i *Conversations-Lexikon, eller Encyclopædisk Haandbog over de i selskabelig Underholdning og ved Læsning forekommende Gjenstande, Navne og Begreper*, utgitt i København i 1818. Under oppslagsordet «human og humanitet» står følgende:

78 Nyerup 1798, s. 37

Nøglen til den classiske Culturs Kilder, som man indtil forrige Aarhundred, ja mange steder endnu ansaae for den eneste ægte, Philologien, gjorde seg til Betingelse for al videnskabelig Dannelse, og, da denne ansaaes for den høieste Grad av den menneskelige, saa troede man med Rette at burde udstrække Begrepet av Humanitet til Kundskap om de gamle Sprog og kaldte philologiske Studier i denne hensende Humaniora, men det pædagogiske System, der bygger al Dannelse paa Bibringingelse af de gamle Sprog Humanismus.⁷⁹

I dette oppslaget presenteres altså et overbegrep, «humanitet», hvilket omfatter både en vitenskapelig praksis, «humaniora», og et pedagogisk system, «humanisme», som gjensidig støtter og legitimerer hverandre. Utover på 1800-tallet synes humaniorabegrepet å trekke mindre og mindre på begreper om humanisme og humanitet, til fordel for en orientering mot vitenskapelige idealer som dels ble importert fra naturvitenskapene, i tråd med positivistiske og evolusjonistiske impulser, dels fra en stadig mer tilstivnet filologi. En oppsummering av denne prosessen finnes i *Familieboken*, med undertittelen *Verket om virkelighetens eventyr*, som ble utgitt mellom 1937 og 1940, under oppslagsordet «humanisme»:

Efter det humanistiske vårbrudd, fulgte imidlertid ingen sommer. Man kan kanskje snarere tale om en humanismens svinnstott. Ånden forsvant, i stedet kom fagkunnskapen. Humanismen, som skulde omfatte det menneskelige, blev så å si til en fagkrets, antikkens sprog og litteratur, senere det vi kaller humaniora, «åndsvitenskaper», i første rekke filologi. Og denne gruppe av fag kom efter hvert i et motsetningsforhold til den gren av kulturlivet som ikke var mindre menneskelig, det vi kaller realfagene, naturvitenskapen: fysikk, kjemi, medisin, biologi o.s.v. Det blev en skjebnesvanger spaltning, som i høieste grad stod i strid med den ekte humanismens ånd, og den førte efter hvert til at humanismen blev en betegnelse på nokså pedantisk lærdomsdyrkelse.⁸⁰

I denne overraskende polemisk formulerte leksikonartikkelen bryter altså humaniora, forstått som «fagkrets», båndene med

79 *Conversations-Lexikon* 1818, s. 398

80 *Familieboken* 1938, s. 382

den historiske tendens som skulle gitt den kraft og styrke, nemlig humanismen, og blir i stedet pedanteri og dyrkelse av kunnskap for kunnskapens skyld. Forfatteren av artikkelen gjør dessuten den samme observasjonen som vi diskuterte ovenfor: at humaniora, idet den vil bli vitenskap, ikke finner noen annen måte å lykkes i sitt forehavende på, enn å definere seg selv i opposisjon til naturvitenskapen.

Helt til slutt i denne gjennomgangen skal vi vende tilbake til rektor Holmboe i Bergen, rundt midten av det 19. århundre. Også han var vitne til at skillene mellom humaniora og naturfag, samt mellom realistiske og humanistiske studier, var i ferd med å trekkes – men han nektet å godta at de skulle være sammenfallende. «Undervisningsgjenstande», skriver han, er «at ansee for realistiske, naar de foredrages væsentlig med hensyn til Elevernes tilkommende Livsgjærning», «humanistiske» «naar de benyttes ene til at fremme Skolens Maal».⁸¹ Hva som er tema, er mindre viktig, og dette får store konsekvenser for hans humanioradefinisjon:

At danne Mennesket til Humanitet, er altsaa efter min Mening Skolens eneste rette Opgave, og ved Humanitet forstaaes en harmonisk Udvikling af Villien og Forstanden, Villiens Bøining til Underkastelse under Guds Villie, og Lys i Forstanden til at fatte sin bestemmelse for Tid og Evighed, og alle de Underviisningsgjenstande som sigte mot dette Maal fortjene Navn af Humaniora, likegyldigt om disse findes i Læsingen av de saakaldte classiske Autores, eller i Mathematiken, Botaniken, Physiken o.s.v.⁸²

Humaniora er altså for Holmboe en betegnelse på en rekke «Underviisningsgjenstande» som ikke er innrettet mot nytte, men mot individuell dannelse. Her finnes det med andre ord en ansats til en alternativ humanioradefinisjon som ville føre til en fullstendig omstrukturering av det akademiske feltet slik vi i dag kjenner det, mer i tråd med den amerikanske forestillingen om *liberal arts* som skal gi alle begynnerstudenter en bredest mulig bakgrunn for sin

81 Holmboe 1865, s. 29

82 Holmboe 1855, s. 13

videre utdanning, som studenter og samfunnsborgere. I norsk sammenheng kommer denne humanioradefinisjonen kun til å leve en skyggetilværelse, knyttet til begreper om humanisme og humanitet, men ofte ganske frikoblet fra diskusjonene om høyere utdanning.

Formålet med denne lille omvisningen i det norske humaniorabegrepets historie har ikke vært å si noe uttømmende om dets historie, men å peke på noen semantiske trekk som fortsatt er virksomme, kanskje på måter vi ikke helt overskuer eller er klar over. På bakgrunn av denne gjennomgangen er det for eksempel mulig å spørre om ikke noe av humaniorabegrepets problem skyldes behovet for hele tiden å skulle avgrense seg, først og fremst fra naturvitenskapene, men også fra samfunnsvitenskapene. Alternativen er nok ikke en sterkt positiv humanioradefinisjon, men heller en mer åpen, gjennomtrengelig og dynamisk forståelse som fokuserer på skiftende forbindelser med andre fag og tradisjoner, snarere enn – ofte falske – konstitutive forskjeller. Det andre spørsmålet vi kan stille, er om ikke humaniorabegrepet trenger å finne tilbake til sin posisjon i et bredere nettverk av andre begreper – om ikke med humanisme og humanitet, så kanskje med andre begreper som ivaretar noen av de samme betydningene: livsvitenskap, lyst og kreativitet, kommunikasjon med og bidrag til opprettholdelsen og styrkingen av en bredere offentlighet, selvrealisering, et helhetlig samfunnssyn og så videre.

Intervjuer

Våre intervjuer med en rekke samfunnsaktører fra ulike sfærer, institusjoner og sektorer ble foretatt høsten 2012 og på nyåret 2013. De utvalgte intervjuobjektene var: Ann-Helén Bay, direktør for Institutt for samfunnsforskning; Arvid Hallén, administrerende direktør i Norges forskningsråd; Kari Balke Øiseth, ekspedisjonssjef i Kunnskapsdepartementet; Trine Skei Grande, stortingsrepresentant og partileder i Venstre; Bjarne Lie, managing partner i Verdane Capital og medlem av HF-styret ved UiO; Torgeir Larsen, daværende statssekretær i Utenriksdepartementet; Tom Colbjørnsen, rektor ved BI; Nils Christian Stenseth og Kirsti Strøm Bull, daværende preses og visepreses i Det Norske Videnskaps-Akademi; Aksel Braanen Sterri, leder av tenketanken Progressiv, tidligere studentpolitiker og styremedlem ved UiO; Cathrine Egeland, forskningsleder ved Arbeidsforskningsinstituttet; Rolf Utgård, konsulent med bakgrunn fra fagbevegelse og næringsliv; Knut Olav Åmås, daværende kulturredaktør i Aftenposten.⁸³

I det følgende har vi delt inn deres kommentarer og responser i kategoriene «diagnose», «humanioras rolle» og «forslag til tiltak».

Diagnose

Få av våre intervjuobjekter var uten videre villige til å akseptere kriseforståelsen. I alle fall måtte den formuleres mer presist, mente Ann-Helén Bay. Handler det om interne prioriteringer, om synet på humaniora i offentligheten, om studenttall eller om vilkår for den

⁸³ Intervjuet med Åmås skjedde per e-post.

frie forskningen? Arvid Hallén pekte på at de økende forskningsoverføringene til EU til dels rammet humaniora, og at det var et paradoks at humaniora ble marginalisert i debattene om forskningsfinansiering samtidig som humaniora ellers var til stede overalt i samfunnslivet. Også Cathrine Egeland mente at humanioras krise delvis handlet om at det er vanskelig å skaffe forskningsmidler. Torgeir Larsen foreslo på sin side at krisebegrepet tilhørte en «*Morgenbladet*-offentlighet», og at sementeringen av et «oss mot dem» eller terping på at «de forstår oss ikke» var en dårlig kommunikasjonsstrategi. Han mente likevel at det var mulig å gjenkjenne tre momenter knyttet til en kriseforståelse: 1) Man utdanner ikke lenger først og fremst lektorer, og humanister jobber med andre ting enn de er utdannet til. 2) Humaniora har et legitimerings- og relevansproblem som blant annet handler om «impact». 3) Objektivt sett får man nå færre stillinger enn før i humanistiske fag ved universitetene. Knut Olav Åmås påpekte at humanistisk utdanning i perioder har vært et billig arbeidsmarkedstiltak, og at dette har produsert mange humanister med svak kompetanse. Rolf Utgård mente at humaniora var for lukket sammenlignet med naturvitenskapen. Man trengte flere humanister som kunne sette dagsorden. Åmås var videre av den oppfatning at humanister har for dårlig politisk teft. De kommer for sent og svakt inn i samfunnsdebatten, også når det gjelder deres egen posisjon. Han hevdet at humanister hadde skuslet bort en mulighet med det såkalte Dannelsesutvalget. Stenseth og Strøm Bull slo fast at også humanister, i likhet med andre forskere, stadig må arbeide for bedre å vise offentligheten at de gjør en god og viktig jobb.

Tom Colbjørnsen sa seg enig i at humanister har en utfordring når det gjelder å sette ord på sin egen relevans. Men først og fremst holdt han dette for å være et retorisk problem. Det handler også om at institusjoner som HF ved UiO har et PR-problem, at institusjonen i liten grad klarer å knytte folk til utdanningen sin og slik synliggjøre at man har mye og mange man kan være stolt av. Humaniora har i det hele tatt en tynge bevisbyrde enn andre fagfelt, mente Aksel Braanen Sterri. Mange humaniorafag er ikke umiddelbart særlig nyttige. Humanister har problemer fordi de heller burde

fylle et samfunnsbehov enn å jage etter å hevde seg best mulig i internasjonal forskning. Han hevdet videre at det var behov for en brutal konkretisering av humanioras nytte både for den politiske sfæren og for forskning innen andre fagområder. Eventuelt måtte man argumentere tydelig for at samfunnet hadde råd til å holde seg med det ikke åpenbart nyttige – ren selvrealisering, for eksempel.

Kari Balke Øiseth var den som tydeligst avviste at det skulle være en krise særlig for humaniora, mens Bjarne Lie uttrykte den største pessimismen på humanioras vegne. Lie mente at man ikke engang har sett begynnelsen av humanioras krise. Dagens kriseforståelse er forårsaket av at lønningene går opp raskere enn bevilgningene. Men før eller senere vil en økonomisk krise også ramme Norge, og da vil det komme reelle kutt. Dagens humaniora ved universitetene lider under et fundamentalt retningsproblem og en legitimeringskrise. Fagporteføljene er resultat av historiske tilfældigheter, og finansieringssystemet tenderer mot å sementere fagene. Slik er norsk humaniora i dag dårlig skikket til å svare på samfunnets utfordringer.

En rekke av intervjuobjektene pekte på at det økonomiske incentivsystemet, der en betydelig del av finansieringen utløses av studenttetter spørsel, er særlig utfordrende for humaniora. Det fører til et etterspørselsdrevet marked som ikke nødvendigvis står i forhold til hva samfunnet ellers ønsker seg fra sektoren. Det ble også påpekt at humanister er mindre pragmatiske enn forskere i andre fag, mindre innstilt på å nedprioritere for å kunne prioritere (Bay). Til tross for at humaniora altså ikke får hjelp av et ugunstig finansieringssystem, mente flere at det også handlet om et kultur- og ledelsesproblem (Skei Grande, Lie, Larsen). Det er behov for sterkere «kulturledelse», mente Skei Grande, mens andre pekte på behovet for sterkere ledelse mer generelt, med tilhørende evne til å ta tøffere valg og foreta tydelige prioriteringer (Braanen Sterri, Lie, Larsen).

For Larsen var også selve ordet humaniora et problem. Alle forbinder noe med russisk språk, med norsk historie, med filosofi, midtøstenkunnskap og religionshistorie, men 92 av 100 på gata vil ikke kunne svare meningsfullt på hva humaniora er – noe som understreker den begrepshistoriske tendensen som vi påpekte ovenfor.

Humanioras rolle

Når det gjelder synet på humanioras rolle i samfunnet, betonte flere (blant andre Bay og Larsen) at humaniora burde kunne inneha en enda viktigere funksjon i et flerkulturelt samfunn. Forutsetningen er humanioras ekspertise på spørsmål knyttet til kultur og identitet. Dette, framhevet Bay, dreier seg også om å bygge institusjoner, om å identifisere hvilke verdier som er felles, og hvilke som er ulike, om å bidra i håndteringen av verdikonflikter og eventuelt skape forbindelser og fellesskap. Lie mente at humaniora har to hovedfunksjoner: 1) å holde øye med «det norske», med hvem vi er, hvor vi kommer fra, med identitetsforståelse; 2) å forstå en verden som er i rask endring.

Kunnskap generert av humanister er «bread and butter» for samfunnet, mente Larsen og siktet til språkkompetanse, historisk fortolkningskapasitet og redskaper for å forstå verden rundt oss. Slik kompetanse blir bare viktigere. Humanioras grunnleggende legitimitet ligger ikke i egenart eller egenverdi, foreslo han, men i en opplevd fellesverdi. Colbjørnsen mente at humaniora kunne kalles samfunnets dansegulv, den felles forståelsen, de koder og identiteter som gjør at samfunnet fungerer. Vi trenger humanistisk forskning for å kunne svare på hva som gjør oss til et godt samfunn. Åmås påpekte betydningen av humanistisk kompetanse i form av kunnskap om verdiers og identitetsdannelsers historiske og sosiale plass. Humaniora tilfører potensielt også en evne til å stille andre spørsmål, og til å forfølge inkonsekvenser og selvmotsigelser. Kanskje har humaniora et særlig ansvar hva gjelder en ambisiøs grunnlagstenkning som kan bidra til at samfunnet tar riktige avgjørelser knyttet til sin utvikling. Ikke minst er historisering viktig, fordi det kan lære oss om forskjeller og minne oss om at gitte fakta ikke nødvendigvis er uforanderlige, at en annen verden er mulig. Åmås mente også at humaniora burde kunne bidra med helhetlige tilnæringer som overskrider spesialiseringer og profesjonstenkning.

Braanen Sterri foreslo på sin side at filosofer burde kritisere grunnlagsspørsmål som tas for gitt i andre disipliner. Humanister har generelt muligheten til å være mer aktive i å oppta en kritisk

posisjon overfor vedtatte sannheter i offentligheten og politikken, hevdet han. Også Utgård la vekt på at humanioras styrke lå i evnen til kritisk refleksjon, mens Egeland mente at humanioras hovedfunksjon var å produsere distanse, en evne til å problematisere etablerte metoder og svar. Det handlet i mindre grad om å «forstå» fremmedhet enn om å «skape» den. Humanister kan også stå for kreativitet og innovasjon, minnet Colbjørnsen om. De kan utfordre oss, få oss til å tenke nytt og annerledes. Innovasjon, konstaterte Balke Øiseth, er ikke bare for næringslivet. Det inkluderer formidling og bruk av forskningsresultater. Forskning drives heller ikke bare av økonomiske nyttehensyn, men også med tanke på utdanning, «beredskap», «refleksjon» og «langsiktighet». Hallén mente at humanistiske forskere måtte tøye sine faglige utgangspunkt i mer anvendte retninger, og i større grad se potensialet i tverrfaglig samarbeid.

Dannelsesdimensjonen ble nevnt av flere. Særlig tok Skei Grande til orde for betydningen av å lære ting man ikke i utgangspunktet tror man har behov for. Hun var også opptatt av beredskapsargumentet. Vi vet ikke alt om hva vi vil trenge i fremtiden.

Stenseth og Strøm Bull slo fast at humaniora simpelthen er nyttig. Selv om vi ikke nødvendigvis definerer det som forskning, overrisles vi faktisk av leveranser fra humanistisk forskning i hverdagen. Svært mange av de store naturvitenskapelige gjennombruddene har dessuten etiske og humanistiske aspekter, og også de store samfunnsutfordringene, som klimaproblematikken, trenger humanistisk belysning. Utgård mente at humaniora hadde et til dels uutnyttet potensial som bidragsyter i kombinasjon med andre fagfelt, som naturvitenskapelige fag.

Ellers la Stenseth og Strøm Bull vekt på humanioras betydning for nasjonsbyggingen. I lys av 22. juli 2011 bør man også forstå at de humanistiske perspektivenes kulturforståelse er vesentlig, påpekte de. Humanister leverer premisser for politiske og byråkratiske beslutningstakere. Det finnes ikke noe nyttigere enn at et samfunn driver med selvrefleksjon og er seg bevisst sin historie, hevdet Balke Øiseth.

Forslag til tiltak

Flere av intervjuobjektene hevdet at det var nødvendig med en ny type infrastruktur som gjør samarbeid og arbeidsdeling mellom ulike institusjoner innen høyere utdanning enklere (særlig Bay og Colbjørnsen). Det er bruk for humanister i velferdsforskningen, men i dagens finansieringsordning er det for risikabelt for instituttsektoren å ansette humanister. Samtidig er det vanskelig å etablere samarbeid via ledelsesnivåene. Det er behov for språkkunnskaper og kulturkompetanse for økonomistudenter og andre, samtidig som slike studier bygges ned ved profesjonsutdanningene. Selv større institusjoner i Norge kan ikke være selvforsynte med humanistisk kompetanse.

Det finnes åpenbart en del forskningsfelt man ikke ganske enkelt kan overlate til føringene i EUs forskningspolitikk, og dette gjelder deler av humaniora, mente Hallén. Her er det mulig å argumentere for å sikre komplementær nasjonal finansiering. Balke Øiseth foreslo at man i Norges forskningsråd i større grad burde kunne diskutere ulike virkemidler for ulike fagområder. Ellers mente hun at det generelt trengs mer tverrfaglighet i de store forskningsrådsprogrammene. Også Stenseth og Strøm Bull la stor vekt på at de største samfunnsutfordringene ikke lar seg løse utelukkende gjennom nye teknologiske løsninger. Humaniora og samfunnsvitenskapene må med.

Skei Grande tok til orde for at det måtte være en nasjonal oppgave å sørge for at vi har sterk kompetanse også innen humaniora. Det bør derfor utformes en nasjonal strategi for hvordan vi skal ivareta kompetansemiljøer i nøkkelfag og på særlig viktige områder. Dette kan ikke ganske enkelt overlates til vilkårlighetene som styrer hver enkelt institusjons økonomi. Man kunne også tenke seg et eget tilskuddssystem knyttet til de mindre fagene. Ifølge Åmås må det en større grad av arbeidsdeling og sentralisering til, og også Larsen pekte på behovet for en tydeligere arbeidsdeling mellom norske miljøer. Han pekte også på at vi lever i en globalisert verden der mye kompetanse enkelt kan hentes inn fra annet hold. Hva skal til for at Norge skal kunne forfølge sine målsettinger? Prioriteringer om hva vi skal være best på, bør skje på politisk nivå. Lie så for

seg at initiativene til store forandringer i fagporteføljer og dimensjonering kanskje måtte komme fra departementet, gitt ledelsesutfordringene i sektoren, og også Braanen Sterri argumenterte for at beslutninger om endringer i fagporteføljen burde tas av Kunnskapsdepartementet eller NOKUT. Flere av intervjuobjektene var av den oppfatning at det må være mulig å ta grep som justerer skjevhetene som følger av studiefinansieringssystemet, slik at institusjonene lettere kan svare på samfunnets forventninger.

Utgård mente at humaniora bør kunne komme med viktige bidrag til «ledelsesvitenskapen». På et mer praktisk plan foreslo Larsen at ledelsen ved humanistiske institusjoner i større grad burde premiere og beskytte dem i organisasjonen som faktisk griper sjansene og agerer strategisk.

Når det gjaldt utdanningssiden, tok Egeland til orde for å gjenoppbygge examen philosophicum. For henne handlet dette om at universitetene må ta seg selv på alvor som institusjoner som driver med høyere utdanning. Åmås la vekt på betydningen av at den humanistiske utdanningen i større grad måtte betone karriereplanlegging, realitetsorientering og tidlig kontakt med arbeidslivet. Humanister må bli bedre til å selge inn sine «generic skills», hevdet Lie. Deres identitet må være mindre knyttet til fagidentitet. Colbjørnsen vektla viktigheten av å bygge institusjonell identitet, som for eksempel gjennom en mer bevisst pleie av alumni.

I det hele tatt må kommunikasjonen forbedres, både mellom forskning og samfunn, og mellom forskning og næringsliv, mente Balke Øiseth. Stenseth og Strøm Bull ønsket en større innsats for å synliggjøre hva humanistisk forskning gjør og kan gjøre.

Den norske situasjonen

I denne delen av rapporten vil vi se nærmere på humanioras plassering i det norske systemet per i dag. Gjennom analyse av utredninger og tilgjengelig statistikk ønsker vi å få fram et bedre bilde av humanioras utvikling innen forskning og utdanning.

Humaniora i forskningssystemet

For å forstå humanioras situasjon i Norge er det nødvendig å se nærmere på hvordan forskningen finansieres ved de humanistiske fagene og fagmiljøene. Norsk forskning finansieres i dag gjennom tre større pengestrømmer: 1) Det overføres store bevilgninger til universiteter, høyskoler og instituttsektoren. Disse grunnbevilgningene er i Norge store i forhold til i mange andre land. 2) En stor del av forskningsfinansieringen kanaliseres gjennom NFR. 3) Næringslivet er en betydelig bidragsyter til forskning, men humaniora har en helt ubetydelig plass i næringslivets forskningsaktivitet.

Sektorprinsippet er overordnet i norsk offentlig forskningsfinansiering. Det innebærer at hvert enkelt departement har et hovedansvar for forskning innen sin sektor. Denne måten å tenke forskningsorganisering på har vært enerådende i Norge siden tidlig i 1970-årene da sektorprinsippet ble formulert av Bratteli-regjeringen.⁸⁴ Det er rimelig å tro at departementene hever kvaliteten på arbeidet sitt ved at de kan innhente slik nødvendig kunnskap innen sin egen sektor. Samtidig påpekes det ofte at departementene ikke i

84 Skoie 20 05, s. 17

tilstrekkelig grad evner å løfte blikket og avsette midler til forskning som ikke har direkte relevans for forvaltningen på kort sikt.

Sektorprinsippet tenkes anvendt i henhold til den såkalte Langslet-doktrinen (etter daværende kultur- og vitenskapsminister Lars Roar Langslet og prinsippet som ble lansert i Stortingsmelding nr. 60 (1984–85)) for å løse dilemmaer knyttet til kunnskapsbehov på kort og lang sikt. De langsiktige behovene for forskning skal ivaretas ved at sektordepartementene kanalisere midler til Forskningsrådet, mens de kortsiktige behovene bør møtes ved at departementene bestiller oppdragsforskning fra instituttsektoren eller andre relevante forskningsmiljøer. Sektorprinsippet er likevel særlig sterkt i Norge, og helhetstenkningen kan synes å lide under dette.

Norges forskningsråd (NFR) ble opprettet i 1993 med det formål å samordne forskningsfinansieringen. Dette var den viktigste forskningspolitiske reformen på lang tid, og den har hatt avgjørende betydning for styringen av norsk forskning. Som evalueringen av NFR fra 2012 viser, fungerer rådet bra på en rekke områder. Likevel har NFR i noen grad vært bundet av departementenes hensyn og de føringer de legger på bevilgningene som overføres til NFR. Flere av departementene har tydelige og detaljerte ønsker om hvordan deres bidrag skal fordeles, og slik har ikke NFRs sentrale koordinerende rolle kunnet være en tilstrekkelig motvekt mot det fragmenterende sektorprinsippet.

Utfordringene som skapes av sektorprinsippet, har vært anerkjent i lang tid og er blitt en sentral del av debatten om organisering av offentlig finansiert forskning i Norge. I Stortingsmelding nr. 30 (2008–09), *Klima for forskning*, heter det: «Det er utfordringer knyttet til sektorovergripende forskningsoppgaver. Forskning som går på tvers av flere sektorområder, og som ikke uten videre er koblet til én sektors behov, kan være mer krevende å realisere.»⁸⁵ Slike uttalelser finner man fra mange aktører i forskningssystemet.

Spørsmålet er om humanistisk forskning er spesielt sektorovergripende, eller av andre grunner faller utenfor interessesfærene

85 Kunnskapsdepartementet 2009, kap. 9.1.2

til departementene, og dermed stiller svakere i konkurransen om forskningsmidlene, enten de gis direkte til forskning fra departementene eller kanaliseres gjennom NFR. Et knippe departementer står for nesten all forskningsfinansiering i Norge. Kunnskapsdepartementet står i en særstilling, deretter følger Nærings- og handels-, Forsvars-, Helse-, og Fiskeridepartementet. Departementer for landbruk, utenriks, miljøvern, olje og energi er også betydelige bidragsytere. Den gjennomgående innstillingen i departementene (telefonintervjuer 3. mai 2013) er at de selv gir så lite som mulig direkte til forskere og kanalisere sine forskningsmidler hovedsakelig gjennom NFR. Det store unntaket her har vært Forsvarsdepartementet (FD), som i mye større grad vil fordele midler selv. FD kan også sies å være en ikke ubetydelig bidragsyter til humanistisk forskning gjennom sine bevilgninger til Institutt for forsvarsstudier.

Kulturdepartementet (KD) har tradisjonelt vist liten interesse for sitt eget sektoransvar for forskning. Departementet har lenge vært representert i styrene for Forskningsrådets kulturforskningsprogrammer, men har ikke bidratt vesentlig verken med økonomiske midler eller med innspill til forskningens oppgaver. I 2011 nedsatte imidlertid KD en komité for å utrede «hvordan departementet kan håndtere ansvaret for FoU som grunnlag for politikktutforming og -forvaltning», det såkalte Grund-utvalget.⁸⁶ Utvalget delte oppfatningen om at humaniora hadde hatt for lav prioritet i departementet, men utvalgets mandat gjorde det i praksis umulig å argumentere for en høyere prioritering: Det var henvist til å skissere tiltak for å styrke den forskningen som kunne gi grunnlag for en instrumentelt effektiv kulturpolitikk. En så snever, forvaltningsrettet forsknings-satsing overså ikke bare den humanistiske forskningens videre betydning, den styrte den departementsfinansierte forskningen bort fra humaniora, som typisk ikke befatter seg med kulturpolitikk, men med kultur. Den forskningen man nå etterlyste, kunne dessuten like godt gjennomføres av ikke-humanister, siden den var tenkt å dreie seg om politikk og måloppnåelse. Og en slik forskning ble

86 Grund et al. 2012

allerede drevet for andre departementer av forskere med bakgrunn i teknologi, offentlig administrasjon og økonomi. KDs forsøk på å definere sin sektorforskning endte dermed i en allmenn tematikk som ikke fordret noen sektorekspertise – snarere tvert imot.

Det er sannsynligvis dekkende å si at vi har en situasjon der humanioras relative stilling i sektorforskningen i stor grad avgjøres innad i NFR fordi sektordepartementene overfører svært mye av sine forskningsbevilgninger til Forskningsrådet. NFR vil til en viss grad være bundet av prioriteringene sektordepartementene gjør i sine overføringer til Forskningsrådet, og i realiteten strever humanister ofte med å finne en naturlig plass i mange av de store programmene og satsingene.

I intervju med prosjektgruppen sa Arvid Hallén at det har vært vanskelig å få humaniora integrert i store satsinger i NFR, til tross for at man har arbeidet for å få dette til. Det er også et paradoks, mente Hallén, at humaniora marginaliseres i forskningsfinansieringsbildet mens mye av det vi ellers er opptatt av, og møter så mange steder i hverdagen, er humaniora og humanioras vitenskapsobjekter. Det gjelder i skolen, museer, biblioteker, nye og gamle medier, film, teater, litteratur, lokalhistorie. Forskningspolitisk er det en erkjennelse at de såkalte «store programmene», som ble innført i NFR i 2003–04, har integrert humaniora i for liten grad. Hallén uttalte at man i NFR virkelig har forsøkt å få til slik integrering, men at sterke strukturer og kulturer har gjort dette vanskelig. Hallén la ikke skjul på at humanioras svake stilling i forskningsfinansieringen i hvert fall delvis handler om at sektoren taper i kampen mot naturvitenskap og teknologi, og at det her har vært krevende å få de egnede mekanismene på plass.

For å få et oversiktsbilde over humanioras plass i det norske forskningssystemet må vi også se på den store instituttsektoren. Det er etter gjeldende definisjoner 51 forskningsinstitutter i Norge, og de omsetter for 8,5 milliarder kroner årlig. I tiden like etter andre verdenskrig begynte man å opprette teknisk-industrielle institutter som skulle løse bestemte samfunnsoppgaver. Man fikk Institutt for forsvarsstudier og Institutt for atomenergi, og utover i 1950-årene fulgte en rekke spesialiserte institutter. Hans Skoie påpeker at

humaniora har en «relativt beskjeden plass i instituttsektoren».⁸⁷ Uttalelsen må karakteriseres som særdeles forsiktig, siden realister, ingeniører og samfunnsvitere utgjør over 90 % av de ansatte i denne sektoren, og midlene som går til prosjekter i humanistiske fag, er svært begrensede.

Det overordnede bildet er dermed som følger: Humanister lever av basisbevilgningene som går til universiteter og høyskoler, de tiltrekker seg beskjedne deler av de konkurranseutsatte midlene som kanaliseres gjennom NFR, og de er nesten ikke å finne i den store, norske instituttsektoren. KD, som i prinsippet kunne regnes som humanistenes «hjemmedepartement», inkluderer dem ikke i det departementet selv har etablert som sin forskningssektor. Selv om vi ser tegn til at enkelte aktører i forskningssystemet arbeider for å skape større rom for humanister, synes andre å mene at dagens situasjon er slik den bør være. Humanister er, etter et slikt syn, beskyttet av relativt sjenerøse grunnbevilgninger, og de har ikke mange naturlige roller å fylle ute i samfunnet når mer kortsiktige og konkrete forskningsoppgaver skal utføres. Må det være slik?

Forskningspolitisk historikk

I en rapport utarbeidet i regi av Rådet for humanistisk forskning, publisert av utredningsinstituttet ved Norges almenvitenskapelige forskningsråd (NAVF) i 1975, ble det for første gang forsøkt gitt en bred og detaljert oversikt over forskningen innen de humanistiske fagområdene.⁸⁸ Denne første humaniorautredningen definerte faglig humanistisk virksomhet slik: «De humanistiske vitenskapene studerer mennesket som sosialt og kulturskapende vesen i et historisk perspektiv, som leder helt opp til dagens kultur- og samfunnsliv.» Videre var dette forskning som forsøkte å kaste lys over den sosiale og kulturelle tradisjon som har bidratt til å forme

87 Skoie 2005, s. 178. Det bør nevnes at humanioraforskning i 2009 utgjorde storparten av forskningen ved fire slike institusjoner: Nobelinstituttet, Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU), Centre for Advanced Study (CAS) og Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter (HL-senteret).

88 Humaniora-utredningen 1975, b. 10

det samfunn nåtidens mennesker lever i. Humanistisk forskning ble forstått som både fortolkende og formidlende av denne tradisjonen, men også som kulturskapende idet den danner nye forståelsesformer. Den humanistiske forskningen ble definert nært opp til grunnforskningen. Den var orientert mot ny innsikt og viten, viten som var kontrollerbar, meddelbar og av interesse for samfunnet. Rapporten betonte ansvaret for å framskaffe en stadig fornyet kunnskap om norsk kultur – og den kan også leses inn i en 1970-tallskontekst der natur- og miljøspørsmål var blitt en framtrædende del av den offentlige debatten. *Humaniora-utredningen* påpekte at man ikke bare måtte verne naturen; også kulturen måtte vernes.

Av rapporten går det fram at en stor del av den pågående humanistiske forskningen (ca. halvparten) var historisk orientert, med halvparten av disse igjen fordelt på 1800- og 1900-tallet. En fjerdedel av prosjektene var samtidsorientert, og hele 40 % hadde Norden som sitt geografiske område. Bare 3 % av prosjektene hadde Afrika og Asia som sitt geografiske undersøkelsesområde.⁸⁹ Hovedtendensene i materialet signaliserte en økende interesse for tverrfaglig forskning, spesielt med samfunnsvitenskapene, økt «samfunnsorientering» og «samtidsorientering». Dette ble sett i sammenheng med nettopp en voksende interesse for miljøvern og økologiske synspunkter. En annen trend var stigende interesse for forskning rettet mot menigmann og periferi, snarere enn elite og sentrum.

Av de 944 forskerne innen norsk humaniora i 1973 var det relativt få kvinner: 19 %. Færrest var det innen filosofi og idéhistorie (2 av 60 forskere). Humanioraforskerne var også noe eldre enn forskere i andre fag. Av andelen forskningsmidler (FoU-midler) i 1972 gikk 5 % til humaniora, og 17 % av dette kom fra NAVF. Det største problemet var å finne tid til forskning, lød tilbakemeldingene fra forskerne: Over halvparten (56 %) svarte at de var lite fornøyd med tiden de hadde til disposisjon for å drive forskning. Når forskerne innen humaniora fant tid til å forske, så skjedde dette individuelt: Hele 92 % av forskningsoppgavene ble oppgitt å være overveiende eller

89 Av 719 igangsatte prosjekter (ibid.)

utelukkende individuelle. I den grad det ble gitt veiledning, foregikk også denne individuelt. Med hensyn til publisering ble det antatt at 68 % hadde publisert noe de siste fem årene, men rapporten trakk konklusjonen at «hovedtyngden av de øvrige ikke har publisert noe». (Dette må antakelig også ses i sammenheng med at en stor del av de spurte forskerne ikke satt i stillinger med hovedvekt på forskning, men befant seg i arkiv- og museumssektoren.)

En av utfordringene som ble identifisert, var mangel på organisert forskeropplæring. Man etterlyste også en diskusjon om fagenes egenart og målsetting, samt metode og vitenskapsteori. Det samme gjaldt geografisk ekspansjon i form av ikke-europeiske prosjekter.

Ni år senere kom så en, ikke minst i omfang, mer ambisiøs humaniorautredning på bestilling fra det daværende Rådet for humanistisk forskning i NAVF. Denne gang ble hele tre delrapporter publisert.⁹⁰ Én om ressurser, aktivitet og vilkår, én om humaniora i samfunnet og én om egenart, målsetninger og utviklingstendenser.⁹¹ Bakgrunnen var et ønske om å få et bedre beslutningsgrunnlag for debatten om forskningspolitiske spørsmål innen humanistisk forskning i Norge. Nå var humanioras andel av FoU-midlene sunket til 4 % mens kvinneandelen blant humanistiske forskere var steget til 24 %. Igjen var alderen blant de humanistiske forskerne et tema. Ikke minst hadde doktorandene høy gjennomsnittsalder: I perioden 1975–81 var den 39 år i gjennomsnitt når alle doktorander telte med, og humanistene var eldst med en gjennomsnittsalder på 42 år. Og fortsatt foregikk den humanistiske forskningen stort sett individuelt. Bare en fjerdedel av prosjektene omfattet mer enn én forsker. Tverrfaglig samarbeid var også mindre utbredt enn innen andre fagområder. Det ble dessuten vist til at forskerne innenfor humaniora hadde liten kontakt med departementer, kommuner og andre offentlige eller private institusjoner. Av humanister som

90 Rådet for humanistisk forskning hadde satt ned et eget utvalg til å lede arbeidet: dosent Ola Kai Ledang (leder til sommeren 1984), dosent Vigdis Ystad (overtok etter Ledang), dosent Karin Gundersen, professor Inge Lønning, dosent Magnus Rindal, førsteamanuensis Sølvi Sogner, førsteamanuensis Knut Vennesslan og museumslektor/museumsstyrer Ingvild Øye.

91 Rådet for humanistisk forskning 1984–85

hørte til ved universitetene, var det bare 11 % som jevnlig hadde slik kontakt, mens det tilsvarende tallet var 37 % for samfunnsvitene.

Hva betød denne situasjonen for humanioras stilling i samfunnet? Rapporten tar utgangspunkt i en økonomisk lavkonjunktur der FoU brukes som virkemiddel for å nå økonomiske mål, og fokuset på yrkesrettethet og praktisk anvendelse er blitt sterkere. Konklusjonen er at kravet til at humaniora må gjennomtenke og begrunne sin rolle i samfunnet, er blitt skjerpet. Det vises også til en bredere nordisk debatt om humanioras rolle, samt et oppslag i det amerikanske magasinet *TIME* i desember 1984 om at de humanistiske fagene forsømmes i USA. Det konkluderes i tillegg med at humaniora ikke har funnet sin plass i det nye forskningspolitiske bildet, der for eksempel oppdragsforskningen er blitt mer utbredt. De negative tendensene ble også understøttet av studenttallene: Mens studenttallet var på sitt høyeste i 1975 (med vel 10 500 studenter), hadde det siden sunket jevnt (til ca. 8 200 i 1982). Dette ble tolket som en ressurspolitisk så vel som faglig utfordring. Den litt pessimistiske forståelsen av dette var at humanistisk utdanning hadde mistet tillit, og at dette kunne bety en ytterligere negativ utvikling. I delrapporten *Humaniora i samfunnet* heter det: «Konsekvensene på lengre sikt kan bli dystre: Morgendagens samfunn kan vise seg å mangle den spesielle kompetanse som de humanistiske fagene iverretar, og som alle er enige om nødvendigheten av.»⁹²

Det ble ellers uttrykt bekymring for at betydningen av humaniora i skolen var i ferd med å svekkes. Men noen tegn til positiv endring kunne også spores: Det ble vist til Stortingsmelding nr. 15 (1984–85) som vektla skolens rolle som formidler av kulturarv og verdinormer. Det ble også vist til Stortingsmelding nr. 66 (1984–85) om høyere utdanning. Her står det at i «den omstilling som tvinger seg fram for de humanistiske fagene må det legges stor vekt på disse fagenes betydning som kulturfaktor. Med sin grunnleggende historiske orientering fastholder de en dimensjon som samfunnet ikke kan unnvære.»⁹³

92 Ibid., b. 2, s. 12

93 Kultur- og vitenskapsdepartementet 1985, s. 166

Rapporten peker på at den humanistiske forskningen ellers sjelden får noen større plass i forskningspolitiske dokumenter på regjerings- og stortingsnivå, for eksempel ble den overhodet ikke nevnt i Stortingsmelding nr. 35 (1975–76) om forskningens organisering og finansiering. Dette ble kritisert av Lars Roar Langslet i Kirke- og utdanningskomiteen som advarte mot å se humaniora utelukkende ut fra samfunnsplanleggingens behov. Faren for at kortsiktige nyttebetragtninger skulle legges til grunn, og for at humaniora skulle komme i skyggen av den teknologiske forskningen, ble også fulgt opp i den videre debatten. Men i 1985 og med Stortingsmelding nr. 60 (1984–85) skjedde det en endring der det ble lagt opp til en prioritering av tradisjons- og kulturformidlende forskning. En optimistisk konklusjon for Norges vedkommende var dermed at pendelen her, til forskjell fra mange andre land, var i ferd med snu.

I den delen av denne store utredningen som handler om humanioras egenart og samfunnsmessige stilling, argumenteres det strategisk for å unngå at humanistisk forskning ikke skal defineres ut. Det hevdes at egenarten ved humanistisk forskning er at den er unyttig. Mulighetene for å få fram det positive ved humanistisk forskning knyttes dermed til evnen til å få fram denne egenarten. Videre pekes det på fire dimensjoner som til sammen vil bidra til at vi kan forstå humanioras egenart: den historiske, den filosofiske, den språklig/kommunikative og den kulturelle. I møte med samfunnsvitenskapen legges det vekt på at humanistiske vitenskaper er «individualiserende» – og da i flere betydninger: a) i betydningen av å bestemme det særegne ved objektene; og b) i betydningen av å være opptatt av kvalitative og innholdsmessige forhold og forklaringer som består i å si «noe om hvorfor det er forskjellig fra andre alternative muligheter, og om hva denne forskjellen består i». Det handler altså ikke om allmenne regelmessigheter. Begrepet «tradisjonsformidlende» knyttes til at det som bearbeides, er begivenheter, ytringer og handlinger som har *eksemplarisk* betydning – og som mer enn andre er egnet til å sette dagens forhold i perspektiv på en måte som utvider forståelsen.

Men hvordan kan humanistisk forskning begrunnes? Ifølge utredningen kan dette best gjøres med utgangspunkt i betydningen

av allmenndannelsen, for eksempel for å kunne fylle oppgaven som samfunnsborger. Samtidig betones et helhetlig perspektiv og bevissthet om det kvalitativt menneskelige (noen steder i utredningen brukes begrepet «det fellesmenneskelige»), samt humanioras korrektivfunksjon. De mer konvensjonelle nytteaspekter som framheves i rapporten, er evne til språklig framstilling, fremmedspråkkunnskaper og bred orientering eller innsikt i samfunnslivets kulturelle dimensjoner.

Når det gjelder den siste delrapporten som nettopp har spørsmålet om egenart og målsettinger som sitt hovedanliggende, diskuteres dette hovedsakelig med utgangspunkt i de enkelte fagenes egenart. Men det som til slutt sammenfattes som felles, knyttes ambisiøst til innsikt i menneskelige livsspørsmål: «Det høyeste teoretiske nivå for slik innsikt er det som blir representert gjennom dei humanistiske disiplinane.»⁹⁴ Videre forbindes det humanistiske fag har felles, til et knippe stikkord: kommunikasjon og sammenheng, teori om forståelse, livstotalitet, samtidsorientering, å analysere og forstå samtiden i sammenheng med historien, samt en tverrfaglig orientering der fagene låner av hverandre. Den overordnede utfordringen blir å ivareta den teoretiske og metodologiske grunnforskningen og den allmenne kunnskapsfornyelsen.

Det senere Grøholt-utvalget og utredningen som ble resultatet (i 1991), kom til å utmeisle et ganske radikalt annerledes, men samtidig offensivt forsvar for humaniora.⁹⁵ Her ble humaniora eller kulturvitenskapene mer allment gjeninnskrevet i kontrakten mellom vitenskap og samfunn, og kulturvitenskapene ble forstått som forpliktet overfor samfunnet de er en del av. For hvem var nå de egentlige spesialister i statskunst? Der Francis Sejersted, et av utvalgets innflytelsesrike medlemmer, tidligere (1984) hadde pekt på juristene, deretter på økonomene, framsto kulturvitenskapen nå som utvalgt arvtaker. Tilsvarende resonnementer kan spores tilbake til pamfletten Sejersted skrev i egenskap av å være leder

94 Rådet for humanistisk forskning 1984–85, b. 3, s. 126

95 Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet 1991. Det påfølgende avsnittet om Grøholt-utvalget bygger på Asdal 2007.

av Forskningspolitisk råd: *Mot et kunnskapsbasert samfunn* (1988). Her framheves nettopp demokratiets historiske avhengighet av kulturvitenskapene.

Gjennom Grøholt-utvalget kom humaniora ikke lenger så mye til å handle om «det kvalitative» eller om innsikt i livsspørsmål, men like mye om kunnskap om de forutsetningene som demokratiet bygger på – inkludert de tekniske eller teknokratiske forutsetningene. Det er nærliggende å forstå utredningen dit hen at humaniora er av avgjørende betydning fordi humanistene kanskje, når alt kommer til alt, er de beste teknologipolitikerne og de som grunnleggende forstår seg på organiseringen av både politikk og vitenskap. Dermed overskrides humanioras rolle, og utredningen kan til dels leses som et brudd med den delen av den positivisme-kritiske tradisjonen som definerte humaniora i motsetning til det instrumentelle, tekniske og naturvitenskapelige. Også disse sidene ved samfunnet har humaniora forstand på, skal vi tro Grøholt-utvalget.

I sin reformulering av kontrakten mellom vitenskap og samfunn argumenterer Grøholt-utvalget for forskningens nytte, men på et overordnet nivå: Det egentlige og gyldige argumentet for frihet ligger i vitenskapens funksjon som kulturelement og som kritisk korrigerende element i samfunnsutviklingen. Og som det deretter påpekes: Dette er et element som ikke kan dyrkes i isolasjon, men som krever ansvarlighet og samfunnsengasjement. Igjen kan det ikke være noen tvil om at dette er det egentlig bare lillebror – kulturvitenskapen – som kan. Samtidig framføres et resonnement om vitenskapens betydning som er felles for alle former for vitenskap, nemlig at vitenskap er virksom. Som det heter hos Grøholt-utvalget, representerer vitenskapen «et kulturelement ved at den preger vårt verdensbilde og vår tenkemåte».

Leser man så den norske regjeringens forskningsmelding fra 2009, kan man forstå hva de tidligere nevnte Anders Ekström og Sverker Sörlin mener når de kritiserer betoningen av dannelses og «sand i maskineriet»-argumentasjon for å bidra til humanioras marginalisering og usynliggjøring. Etter innledningens løfterike utsagn om betydningen av kritikk, forståelse og fortolkning går man

her rett på petroleumsforskningen og nevner siden ikke humaniora med ett ord. Denne forskningsmeldingen fikk da også kritikk for å ha gitt humaniora en stemoderlig behandling.

Det stemoderlige ligger ikke så mye kritikken eller nedvurderingen av humaniora. Tvert imot tilskrives den – knapt, men likevel – en verdi som korrektiv. Problemet er at humaniora i all hovedsak blir tildelt en relativ verdi, skapt gjennom de humanistiske fagenes bidrag til forskningen for øvrig. Deres eventuelle egenverdi og selvstendige bidrag får ingen plass. Den påfølgende og foreløpig siste forskningsmeldingen, Stortingsmelding nr. 18 (2012–13), *Lange linjer – kunnskap gir muligheter*, trekker konsekvensen av dette fullt ut. I en melding som konkluderer med at den «går inn for å styrke norsk forskning med utgangspunkt i dagens struktur», er de humanistiske fagene så å si helt fraværende. Humaniora nevnes eksplisitt kun tre steder – og da på følgende måte: 1) Antallet studenter i humaniora har gått ned med over 5 000 siden 2002. 2) Forskning innenfor samfunnsvitenskap og humaniora siteres hyppigst av de ulike fagområdene (dette er i tilknytning til omtalen av Norges økte andel av verdens artikkelproduksjon de siste ti årene). 3) Masterstudenter ved Det humanistiske fakultet ved Universitetet i Oslo har mulighet for å ta et praksissemester i løpet av studietiden.

Utover dette inngår ikke humaniora i de lange linjene som søkes tegnet opp i forskningsmeldingen. Meldingen understreker hvordan forskningspolitikken skal rettes inn mot fem strategiske mål: 1) løsninger på globale utfordringer, særlig innenfor miljø, klima, hav, matsikkerhet og energi; 2) god helse, mindre sosiale helseforskjeller og helsetjenester av høy kvalitet; 3) forskningsbasert velferdspolitik og profesjonsutøvelse i velferdstjenestene; 4) et kunnskapsbasert næringsliv i hele landet; 5) næringsutvikling innenfor områdene mat, marin, maritim, reiseliv, energi, miljø, bioteknologi, IKT og nye materialer/nanoteknologi. Det finnes etablerte humanistiske problemstillinger på alle disse feltene, knyttet til for eksempel demokratiforståelser, kulturkunnskap, verdiproblematikk eller teknologi- og vitenskapskritikk og refleksjon, men de berøres ikke. Humaniora nevnes heller ikke i tilknytning til de fem mer instrumentelt orienterte strategiske målene.

Slik har humaniora i de to nyeste forskningsmeldingene gått fra rollen som hjelpevitenskap for andre fag til status som ikke-eksisterende eller i hvert fall irrelevante for den øvrige forskningens arbeid mot store strategiske mål.

Dette kan antakelig ses i sammenheng med at forskningsmeldingen nesten ikke sier noe om *hvordan* de ulike strategiske målene skal oppnås. Meldingen har preg av å være skrevet innenfor en «applied science-modell», der det i liten grad stilles spørsmål ved hva som skal til for at vitenskap skal kunne anvendes og tas i bruk – utover ren informasjon om at kunnskapen finnes. Meldingens grunnleggende forståelse av at en høyt utdannet befolkning også bidrar til økonomisk vekst, knyttes dermed ikke opp mot diskusjoner om *hva* ulike former for utdanning og kompetanse (for eksempel høy grad av leseferdighet og fortolkningskompetanse) har å si for samfunnsutviklingen. Dermed framstår forskningsmeldingen som en serie tapte muligheter til å diskutere disse grunnleggende samfunnsutfordringene der humaniora har en vesentlig rolle å spille sammen med de andre fagene.

Humaniora i Norges forskningsråd

Nest etter grunnbevilgningen til universitetene og høyskolene er Norges forskningsråd (NFR) altså den klart mest betydningsfulle finansieringskilden for humanistisk forskning i Norge.⁹⁶ I tillegg er NFR viktig for humaniora gjennom sin rolle som forskningspolitisk fagorgan, som rådgiver for myndighetene i forskningsspørsmål og ved å være den største norske konkurransearenaen for forskningsprosjekter, med et omfattende system for fagfelleevaluering. I det følgende skal vi se nærmere på hvilken plass humanistisk forskning har i NFRs portefølje.⁹⁷

96 NFRs nasjonale strategi for humaniora fra 2008 stipulerer at grunnbevilgningen fra KD utgjør ca. 80 % av den samlede finansieringen av humanistisk forskning, mens bevilgninger gjennom NFR utgjør ca. 11 %. De øvrige knappe 10 % er dels finansiering fra næringslivet og dels fra EU. Fordelingen på finansieringskilder varierer imidlertid noe mellom de humanistiske fagene. Arkeologi er ganske utypisk med høy andel ekstern finansiering. For de øvrige fagene varierer NFR-andelen mellom 4 og 15 %.

97 Framstillingen bygger i hovedsak på NFRs porteføljerapport *Universitetssektoren – humaniora og samfunnsvitenskap (2012)* fra 2013.

NFRs virkemidler overfor universitets- og høyskolesektoren (som er mest relevant for humaniora) har to overordnede målsetninger: 1) å bidra til høy kvalitet i den grunnleggende forskningen; og 2) å stimulere fagmiljøene til å rette seg mot de samfunnsutfordringene som er utpekt i forskningsmeldingene. Etter eget utsagn er NFR preget av et kontinuerlig arbeid for å balansere disse hensynene.

Av de totale forskningsmidlene som ble fordelt via NFR i 2012, gikk 3 % til humaniora. Til sammenligning gikk 36 % til teknologi, 21 % til matematikk og naturvitenskap, 16 % til samfunnsvitenskap, 12 % til landbruks- og fiskerifag og 10 % til medisinske fag. Fordelingen har ikke endret seg vesentlig i senere år. Hvorvidt humanioras andel av totalen kan sies å være liten – eller *for* liten, slik mange humanister hevder – er vanskelig å vurdere ettersom forskjellene mellom humaniora og de fleste av de andre fagområdene er så store når det gjelder kostnader og en rekke andre forhold.⁹⁸ Et unntak er imidlertid samfunnsvitenskapen, som har atskillig til felles med humaniora. Selv om samfunnsvitenskapen i dag er annerledes organisert, blant annet med den store instituttsektoren som humaniora mangler motstykke til,⁹⁹ og dessuten ofte sies å ha et annet «samfunnsoppdrag», deler de to som «menneskevitskaper» så mye av historie, teori, metodologi og gjenstandsområde at en sammenligning bør være mulig. Kostnadmessig er det heller ikke vesentlige forskjeller mellom de to fagområdene. Et annet moment er at NFR selv i stigende grad behandler de to i sammenheng (som når fagkomiteene i Fri prosjektstøtte (FRIPRO) nylig ble slått sammen), delvis ut fra et ønske om økt tverrfaglighet og delvis av administrative grunner – og dessuten i tråd med tendensen i EU.

98 Midlene fra NFR til humaniora går for en stor del til å dekke lønnskostnader (ph.d.- og postdokstipender, frikjøp, samt lønnsmidler til prosjektdeltakere uten fast stilling), mens for andre fagområder er utgiftene til utstyr og materiell viktigere.

99 Det utføres en del humanistisk forskning i instituttsektoren, men bare noen få og svært små enheter har, som nevnt over, humaniora som hovedfelt. Wendt (2003) viser at andelen humanistisk forskning i instituttsektoren lå på mellom 2 og 4 % i perioden 1970–2001. Lite har endret seg siden.

Den mest iøynefallende forskjellen mellom humaniora og samfunnsvitenskap i NFR er den kvantitative vi allerede har nevnt: henholdsvis 3 % mot 16 % av bevilgningene. Hva kommer den store forskjellen av? Hovedforklaringen er den samfunnsvitenskapelige instituttsektoren som ved siden av oppdragsmarkedet har NFR som sin viktigste finansieringskilde. Om lag halvparten av NFRs samlede bevilgning til samfunnsvitenskap i perioden 2005–11 gikk til instituttsektoren. Dersom vi holder instituttsektoren utenfor og ser på NFRs bevilgninger til universitetene, der de to feltene har sammenlignbar status, er fordelingen for 2012 8 % til humaniora og 14 % til samfunnsvitenskapen – en signifikant, men ikke dramatisk forskjell. Den gjenværende differansen skyldes at samfunnsvitenskapen ved universitetene henter midler fra et bredere spekter av NFRs programmer og virkemidler enn humaniora gjør. NFRs finansiering av humaniora kommer nesten utelukkende fra FRIPRO, sentre for fremragende forskning (SFF-er)¹⁰⁰ og enkelte grunnforskningsprogrammer (særlig SAMKUL, Samfunnsutviklingens kulturelle forutsetninger, fra 2012). Universitetenes samfunnsvitenskapelige miljøer får på sin side omtrent like stor andel av FRIPRO som humaniora, og har dessuten sammenlignbar uttelling når det gjelder SFF-er. Ser man bort fra FRIPRO og SFF-er, er den store forskjellen at mens humaniora konsentrerer seg om faglig innrettede programmer (tidligere KULT og KULVER, nå SAMKUL), deltar samfunnsvitenskapen også, om enn i mindre grad enn NFR ønsker, i såkalt Store programmer og Handlingsrettede programmer (det vil si anvendte programmer rettet mot offentlig sektor) – i tillegg til tematisk organiserte grunnforskningsprogrammer.

Et eksempel på forskjellen i deltakelse i Store programmer kan være NORKLIMA som har hatt en bevisst målsetting om å inkludere humaniora og samfunnsvitenskap. I NORKLIMA gikk 30 % av midlene i 2012 til samfunnsvitenskap (mesteparten til instituttsektoren, men likevel et vesentlig beløp til universitetene), mens

100 SFF-er innen humaniora er for tiden Center for the Study of Mind in Nature, Center for Advanced Study in Theoretical Linguistics og Center for Medieval Studies.

humaniora var nesten helt fraværende. Interessant nok var det også stor forskjell mellom disiplinene innenfor samfunnsvitenskapen. Økonomi, statsvitenskap, jus og utviklingsstudier er i hovedsak de fagområdene som deltar, mens antropologi og sosiologi bare deltar i svært liten grad.

Situasjonen for Handlingsrettede programmer kan illustreres ved de tematiske satsingene på helse, velferd, utdanning og samfunnsorganisering som ligger til Divisjon for samfunn og helse. Her gikk 53 % av bevilgningene i 2012 til samfunnsvitenskapene, mot bare 1 % til humaniora. I den ene prosenten til humaniora lå midler fra VAM – Velferd, arbeid og migrasjon (1,8 millioner kroner) og Latin-Amerika-programmet (876 000 kroner).¹⁰¹

Som nevnt er det en målsetting for NFR å få både humaniora og samfunnsvitenskap sterkere med i den temabaserte programforskningen. Tallene viser at utfordringen (og potensialet) definitivt er størst når det gjelder humaniora. Hvordan det er blitt slik, er et komplisert spørsmål, men NFR etterlyser «en mer aktiv rolle i å møte samfunnsutfordringer» hos forskningsmiljøene. Samtidig er det klart at ansvaret for å innrette virkemidlene slik at både humaniora og samfunnsvitenskap involveres, ligger hos NFR. Sett fra NFRs side er spørsmålet om denne målsettingen forfølges best ved oppretting av fagspesifikke programmer (eventuelt med en viss tematisk dreining, som med SAMKUL), eller ved å etterstrebe horisontal integrering av fagområdene i de tematiske programmene. Svaret i de senere årene synes å være: en kombinasjon.

NFR understreker at hensikten med å få med humaniora og samfunnsvitenskap i de tematiske satsinger ikke først og fremst er en jevn fordeling av deltakelsen (og ressursene) i seg selv, men at hum/sam-forskning kan gi nye svar på viktige samfunnsutfordringer, så vel som bidra til å formulere nye (kritiske) spørsmål.

Videre mener NFR at sterkere integrering av hum/sam-perspektiver i programforskningen forutsetter bedret kommunikasjon

101 I tillegg til 2,5 millioner kroner i oppstartbevilgning til Peder Sather Center ved University of California, Berkeley, som egentlig ikke er rettet spesifikt mot humaniora.

mellom ulike interessegrupper: forskningsmiljøer, næringsliv, det sivile samfunn og offentlige aktører.

NFR følger også nøye med på utviklingen av humaniora og samfunnsvitenskap i EUs forskningssystem, og peker særlig på tre tendenser i den sammenheng: for det første at humaniora og samfunnsvitenskap nå konsekvent behandles som én kategori (SSH); dernest at norske hum/sam-søkere skårer lavere enn forventet i grunnforskningsprogrammet ERC (bare fire prosjekter i 2012), men ikke dårligere enn norske miljøer innen for eksempel teknologi eller medisin; og at EU (for eksempel når det gjelder Horizon 2020) står overfor det samme dilemmaet som NFR når det gjelder involvering av hum/sam: fagspesifikke satsinger, horisontal integrering – eller en kombinasjon?

Utdanning

I kapittel 3 har vi sett at «humaniora» har en lang og interessant begrephistorie, også i Norge. Litteraturgjennomgangen i kapittel 2 har dessuten demonstrert at humaniora har vært forbundet med ulike «kriser» også langt tilbake i tid. I dette kapitlet skal vi imidlertid forholde oss til et nyere humaniorabegrep, nemlig humaniora forstått som én av «de tre vitenskapelige kulturer» etter at først naturvitenskapen og deretter samfunnsvitenskapen ble utskilt fra det opprinnelige filosofiske fakultet.¹⁰² I denne betydningen kan man si at humaniorabegrepet er jevngammelt med samfunnsvitenskapen, som i 2013 feiret 50 år i Norge.¹⁰³ Vi skal spørre om denne relativt nye situasjonen for humaniora kan henge sammen med den spesielle opplevelsen av krise som har preget humanioradebatten de siste tiårene.

I dette kapitlet gjør vi også en annen avgrensning: Det skal spesifikt handle om den ene av de funksjonene som humaniorabegrepet omfatter, nemlig den humanistiske utdanningen. Naturligvis er

102 Jf. Kagan 2009

103 Det var SV-fakultetet ved UiO som feiret, mens SV-fakultetet ved UiB ser ut til å vente et år. Den første norske institusjonen for samfunnsforskning, ISF, fyller for øvrig 64 år i år, mens Statistisk sentralbyrå (SSB) er 138 år.

det umulig å behandle moderne høyere utdanning uten referanse til forskningen, men *perspektivet* vil gjennomgående være utdanningens. Den tredje oppgaven – formidling – vil ikke bli behandlet her, men kommer inn under diskusjonen av humanioras rolle i offentligheten.

Vi begynner vår gjennomgang i 1950-årene, rett før splittelsen mellom humaniora og samfunnsvitenskapen ved universitetene, og dessuten før den store utdanningsekspløsjonen i 1960-årene. Vi skal se på hvordan den humanistiske utdanningen endret karakter og samfunnsfunksjon fra 1960- og 1970-årene til 1980- og 1990-årene, hvilken innvirkning Kvalitetsreformen på 2000-tallet synes å ha hatt, og hva som er status i dag. Avslutningsvis skal vi reflektere over to utfordringer humanistisk utdanning nå står overfor.

Fra lektorskole til generalistutdanning

I 1950-årene var den viktigste samfunnsfunksjonen til de historisk-filosofiske fakulteter ved universitetene i Oslo og Bergen å utdanne filologer som kunne undervise i den høyere skolen. Om lag 70 % av kandidatene ble lærere i realskolen og gymnasiet, resten fordelte seg på universitetene, museene, bibliotekene og enkelte andre virksomheter.¹⁰⁴ Forskning i den moderne betydning av ordet var det ennå ikke så mye av ved de historisk-filosofiske fakultetene. Med enkelte unntak – slik som sammenlignende språkvitenskap og de fagene som snart skulle utdifferensieres som samfunnsvitenskapelige – var humanistisk forskning en aktivitet som professorer og andre universitetslærere utøvde i kveldstimer, ferier, og ellers når undervisningspliktene tillot det. Det meste av den humanistiske vitenskapen, med de nevnte unntak, skilte seg verken i metodologi eller publiseringsform fra det vi i dag ville kalt formidling.¹⁰⁵

Premissene for denne «lektorskolen» endret seg dramatisk i perioden fra 1960 og fram til midten av 1970-årene – på tre måter. For det første tiltrakk humaniora seg en svært stor andel av den store

104 NAVFs utredningsavdeling 1960. Andelen av de *yrkesaktive* kandidatene som gikk til skolen, var antakelig enda noe høyere.

105 Se Thue 1996; Thue og Helsvig 2011

bølgen av nye studenter som kom i 1960-årene, hvilket medførte sterk vekst også blant de vitenskapelig ansatte. For det andre tok lærerskolene (fra 1973 oppgradert til lærerhøgskoler) opp kampen med universitetene om å utdanne lærere til den nå reformerte grunnskolen og den videregående skolen, uten at universitetene responderte med nevneverdig styrke. Resultatet var at funksjonen som lærerutdanningsinstitusjon gradvis ble fortrent fra det akademiske humaniora.¹⁰⁶ For det tredje påbegynte den nye generasjonen vitenskapelig personale som ble ansatt rundt 1970, en profesjonalisering av den humanistiske forskningen, blant annet gjennom at instituttene snarere enn fakultetet nå ble primærenhetene, og også ved innføring av prinsippet om at alle universitetsansatte hadde rett og plikt til å engasjere seg i forskning. Når universitetene i dag prøver å vinne tilbake lærerstudentene og styrke lærerutdanningen, må de først reversere en utvikling som altså har pågått siden 1970-årene.

I midten av 1970-årene slo den økonomiske krisen inn over humaniora og innledet en fase med stagnasjon og etter hvert nedgang i studenttallene, og dermed også i bevilgningene. Det var i denne fasen, som varte fram til siste halvdel av 1980-årene, at *forskning* for alvor ble etablert som hovedaktiviteten ved de historisk-filosofiske fakultetene (og etter hvert også ved humanistiske avdelinger ved høgskolene), nå minst like mye i den ideologikritiske varianten som i mer tradisjonelle former. Denne økte satsingen på humanistisk forskning var ikke utslag av noen aktiv prioritering fra bevilgende myndigheters side,¹⁰⁷ men fulgte som et resultat av den økte forskningskapasiteten som var skapt gjennom ansettelser som hadde vært nødvendig for å håndtere utdanningsbølgen, og som fikk ytterligere handlingsrom etter som bølgen trakk seg tilbake. Penger fra Norsk Tipping (tippemidler) kanalisert gjennom NAVF

106 Se Seip 1990; Helsvig 2008

107 I hvert fall var det ikke snakk om en slik bevisst satsing som samfunnsforskningen hadde vært gjenstand for. Derimot kan man kanskje si at det fra politisk hold, særlig i Langslets periode som kultur- og vitenskapsminister, ble lagt til rette for det fokuset på forskning som de humanistiske miljøene selv ønsket seg, f.eks. gjennom de prosessene som munnet ut i KULT-programmet.

(tilskudd som i liten grad var gjenstand for politisk styring) var også en viktig finansieringskilde for denne akademiske driften. Samtidig ble det klart at utdanningen, som nå var eksplisitt forskningsbasert i den moderne betydningen av ordet, ikke lenger hadde skoleverkets behov for lærere som sitt selvfølgelige siktemål. I en utredning fra 1979 som omhandler universitetenes lærerutdanning heter det:

Universitetet [...] er [ikkje] nokon yrkesutdannande institusjon, heller ikkje nokon lærarutdannande. I den grad universitetet gir utdanning, tar den form av generell fagopplæring, og spørsmålet om relevans av denne er underordna spørsmålet om kvalitet. Vi har andre lærarutdanningsinstitusjonar, men berre universitetet kan drive forskning på eit fagleg sett forsvarlig plan.¹⁰⁸

En konsekvens av at forberedelse til arbeidslivet som uttalt målsetting for utdanningen ble, om ikke fullstendig fjernet så i hvert fall sterkt nedtonet, var at det gamle humboldtske begrepet om dannelse ble reaktualisert som målformulering i sammenhenger der en slik var nødvendig.¹⁰⁹ Dannelsesbegrepet var nå imidlertid omfortolket for å kunne innreflektere moderne vitenskapsteori, inklusive programmet om ideologikritikk, og ble videre brukt for å begrunne en generalisttilnærming i utdanningen, i kontrast til den «spesialisering» som ble assosiert med yrkesutdanning (se mer om dannelsesbegrepet i kapittel 6, om offentlighet og dannelse).

Men uavhengig av målformuleringer skulle jo kandidatene fremdeles ha arbeid. Hvor gjorde de av seg? På det praktiske plan løste spørsmålet om karriereveier seg, i hvert fall på kort sikt, ved at kandidatene som ikke ble lærere (en andel ble jo fremdeles det), spredte seg utover et mye større spekter av yrker og bransjer enn tidligere, som forlag, medier og offentlig forvaltning. Dette skyldtes delvis et bedret arbeidsmarked i midten av 1980-årene, og delvis at

108 Jakob Lothe: «Fag i lærerutdanning og skole. Innleiande utgreiingsarbeid for Lærarutdanningsrådet» (1979), sitert i Helsvig 2008. Som så ofte ellers, utvides her påstander som gjelder humaniora (og til dels naturvitenskapen) til å gjelde universitetet som sådan. At de andre fakultetenes utdanninger har klare profesjonstrekk, ses det bort fra.

109 Se f.eks. Rådet for humanistisk forskning 1984–85, b. 3, s. 59 ff.

søkningen til humaniora – og dermed produksjonen av kandidater – gikk ned. Det siste ble i neste omgang et stort problem fordi det førte til vanskeligheter med å opprettholde bevilgningene til humanistisk forskning. Man fikk dermed en diskusjon der enkelte tok til orde for en ny form for yrkesretting av de humanistiske studiene for å rekruttere flere studenter, mens andre protesterte mot slike planer med referanse til at dannelsesaspektet i så fall ville bli fortrent.¹¹⁰

En slik polarisering har som vi vet, fulgt debatten om høyere utdanning siden 1800-tallet. Men det som siden 1980-årene har gjort at polariseringen er blitt så akutt for det moderne humaniora og som har generert den serien av innlegg som er blitt hetende humanioradebatten, er kontrasten til både naturvitenskapen og samfunnsvitenskapen. Begge sistnevnte fagfelt hadde på dette tidspunktet etablert en relativt avklart arbeidsmarkedssituasjon for sine kandidater, og dessuten et omforent samfunnsoppdrag for forskningen sin, knyttet til henholdsvis teknologiutvikling og organisering av velferdsstaten.¹¹¹ Humaniora, slik det nå hadde utviklet seg, manglet begge deler. For et fagmiljø med så stolte aner som humaniora, var det opplagt vanskelig å se seg forbigått i samfunnets øyne av begge sine yngre søsken, selv om man internt i universitetsfamilien fremdeles kunne insistere på alder og verdighet.

Opplevelsen av en krise for humaniora ble imidlertid avløst i slutten av 1980-årene da en ny bølge av studenter søkte seg til disse fagene. Denne gangen skjedde det for det meste som et resultat av en arbeidsmarkedspolitik som økte kapasiteten i høyere utdanning, og særlig i åpne studier som humaniora, for å motvirke ungdomsledighet i en krisepreget økonomi.¹¹² Med de nye studentene fulgte økte bevilgninger, og en ny runde med vekst så vel i utdannings- som i forskningskapasiteten innenfor humaniora. Samtidig begynte det nå å bli tydelig at de to rundene med ekspansjon i 1960- og 1990-årene gjorde at de gamle organisatoriske strukturene rundt utdanningsfunksjonen knaket i sammenføyningene.

110 Se Vabø 1996

111 Se Slagstad 1998

112 Se Try 2000

Et hovedproblem var studietiden, som særlig for høyeregrads-studenter kunne bli svært lang. I tillegg kom det uavklarte spørsmålet om yrkesretting av humanistiske studier opp igjen – ikke for å rekruttere flere søkere denne gang (slik målet hadde vært i 1980-årene), men som et middel til å gjøre de allerede mange kandidatene lettere å ansette. På dette punktet var det særlig den humanistiske cand.mag.-graden som syntes å være problemet. Denne graden var blitt svært teoretisk orientert samtidig som den nå også var i ferd med å bli mer utbredt. I kombinasjon førte dette til at en stadig høyere andel av cand.mag.-ene så seg nødt til å gå videre til hovedfag for å bli konkurransedyktige på arbeidsmarkedet, noe som førte til økt press både på myndighetenes bevilgninger og institusjonenes personal- og arealressurser.

Kvalitetsreformen og tiden etterpå

Sammen med visse opplevde behov for styringsreformer (som ikke skal behandles her) var slike vanskeligheter med utdanningsløpet bakgrunnen for de prosesser som munnet ut i Kvalitetsreformen i 2003. I tråd med Bologna-prosessen som tok fart i slutten av 1990-årene (og som også hadde en rekke andre overordnede målsettinger, for eksempel økt mobilitet) medførte Kvalitetsreformen at lavere grad ble omdøpt til bachelor, forkortet til et treårig studium, organisert i programmer med fastere struktur og oppdelt i kursmoduler med langt mindre omfang enn de gamle årsenhetene. En sentral målsetting var økt studieintensitet. Den enkelte student skulle få tettere oppfølging med raskere gjennomføring og lavere frafall som resultat. For å oppnå dette innførte man sterke økonomiske incentiver knyttet til avlagte eksamener. Samtidig bortfalt kravet om ekstern sensor på bachelornivå. I en del tilfeller ble de nye bachelorprogrammene også utformet eksplisitt for å kvalifisere for bestemte yrker eller bransjer/sektorer, slik at det ikke skulle være nødvendig for en så stor andel å gå videre til høyere grad. Nedkorting i studietid og ønsket om yrkesretting utløste protester innen deler av humaniora. Dels gikk dette på innføringen av sterkere markedsmekanismer i sektoren, og forholdet mellom faglig kvalitet og fokuset på økt gjennomstrømming. Men noe av kritikken var

også prinsipielt av samme art som i 1980-årene: Man var redd for at dannelsesaspektet skulle forsvinne. Høyere grad, nå kalt master, ble mindre påvirket, og skiller seg ikke fullt så mye fra det gamle hovedfaget som førte fram til cand.philol.-graden.

Ved siden av gradsstrukturen var den viktigste endringen på utdanningssiden incentivstrukturen. Dermed skulle institusjonene stimuleres til å være opptatt av «gjennomstrømming» samtidig som man fikk skjerpet konkurranse om søkerne.¹¹³

Til tross for de politiske ambisjonene har reformen rent kvantitativt ikke ført til dramatiske endringer for humaniora sett under ett. Det har vært en viss nedgang i antall studenter, men den utviklingen startet før Kvalitetsreformen, og i et lengre historisk perspektiv virker det rimelig å si at humanistisk utdanning kvantitativt sett stabiliserte seg på sitt nåværende nivå (25 000–30 000) på begynnelsen av 2000-tallet etter en voldsom stigning i 1990-årene som kulminerte mot slutten av dette tiåret (figur 1).¹¹⁴ Andelen av det totale studenttallet var også eksepsjonelt høyt rundt årtusenskiftet, og synes nå å ha sunket tilbake til et mer typisk nivå (figur 2).

Videre kan status for humanistisk utdanning i Norge i dag illustreres gjennom følgende statistiske opplysninger:

- Søkningen til de humanistiske fagene er omtrent gjennomsnittlig. Det står ca. 1,5 kvalifiserte førstevalgssøkere bak hver studieplass, hvilket er bedre enn de minst populære studiene, som er realfagene og lærerutdanningen (1), men dårligere enn

¹¹³ Se Mjøs 2000; Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet 2001; Kirke-, utdannings- og forskningskomiteen 2001

¹¹⁴ Nyere tall fra DBH, NSDs database for statistikk om høgre utdanning, som ikke er direkte sammenlignbare med de historiske tallene fra SSB som er brukt i figur 1 og 2, viser at både studenttallene og opptakstallene for historisk-filosofiske fag har ligget helt stabilt i de senere årene (2007–12). De statistiske opplysningene fra SSB og NIFU i det følgende er basert på Standard for utdanningsgruppering i offentlig norsk statistikk, hvor de akademiske humanistiske fagene er kategorisert sammen med estetiske utdanninger, dvs. profesjonsutdanninger innen f.eks. musikk, teater og dans. De sistnevnte er imidlertid svært små utdanninger sammenlignet med de akademiske humanioraprogrammene.

for eksempel samfunnsvitenskap (2), økonomisk-administrative fag (2,5) og jus (3).¹¹⁵

- Søkerne til humaniora har omtrent gjennomsnittlig karakternivå fra videregående skole. Førstevalgssøkerne i 2012 hadde 41,4 karakterpoeng mot 40,5 for samfunnsvitenskap og 41,1 for realfag. Lavest karakterer hadde søkere til vernepleie- og barnehagelærerutdanning (begge 35,8), høyest hadde medisin (49,9).¹¹⁶
- Ca. 60 % av studentene er kvinner, omtrent som gjennomsnittet for høyere utdanning. Blant de fast vitenskapelig ansatte er 43 % kvinner.¹¹⁷
- Studentene i humanistiske fag er i snitt eldre enn andre. 46 % av dem er eldre enn 25 år mot 40 % for samfunnsvitenskap og 33 % for realfag.¹¹⁸
- Studenter i humanistiske fag bruker lengst tid på studiet og har størst andel frafall av alle fagområder. Slik har det vært lenge. Problemene er imidlertid nå størst på lavere grad, mens det før reformen ofte var høyere grad som hadde problemer med lav gjennomstrømming.¹¹⁹
- Humanistiske kandidater har de siste 20–30 årene vært de med høyest grad av mistilpasning i forhold til arbeidslivet. Sammenlignet med situasjonen i andre land har arbeidsledigheten blant humanister i Norge sjelden vært dramatisk,¹²⁰ men i kombinasjon med problemer som «irrelevant arbeid» og «ufrivillig deltid» har overgangen til arbeidslivet lenge vært betraktelig

115 Kunnskapsdepartementet 2013

116 DHB, tall for 2012

117 NIFU, tall for 2011

118 DHB, tall for 2013

119 Kunnskapsdepartementet 2013

120 Jf. Støren 2008

vanskeligere for humanister enn for andre kandidater. Utviklingen for høyere grads kandidater i perioden 2001–11 framgår av figur 3.¹²¹

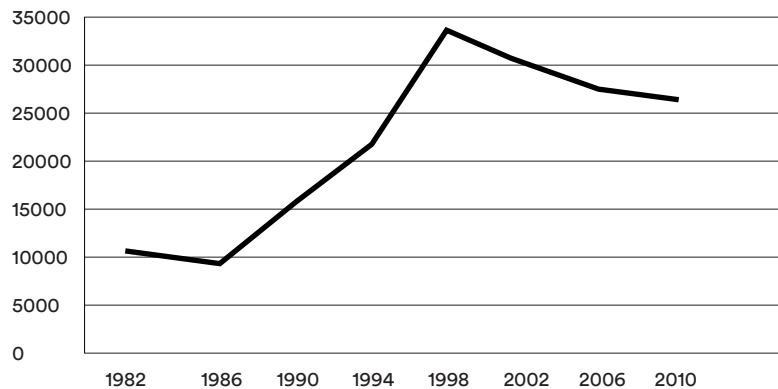
- Det er vanskelig ut fra tilgjengelig statistikk å gi særlig presis informasjon om hvor humanister i Norge arbeider. Hovedgrunnen til dette er at de som nevnt, er så tynt spredt utover i arbeidslivet. Dermed blir de vanskelige å fange opp ved hjelp av de kategoriene offentlig statistikk opererer med. NIFUs kandidatundersøkelse fra 2011, som baserer seg på SSBs næringsgruppestandard, beskriver det slik vi ser i figur 4. De to eneste kategoriene som gir umiddelbar mening for humanistiske fag her, er *Skole, grunn- og videregående og annen undervisning* som står for 31 % og *Universiteter, høyskoler og forsknings- og utviklingsvirksomhet* som står for 10,9 %. Det første av disse tallene er interessant fordi det forteller om en signifikant økning i andelen humanister som blir lærere. Denne økningen ser ut til å ha begynt rundt 2005, og markerer en endring i den nevnte nedadgående tendensen fra 1950-årene da andelen var nærmere 70 %, og fram til årtusenskiftet da andelen var sunket til noe over 20 %. Det er særlig blant kandidatene fra språkfagene og fagkategorien *Musikk, dans og drama* at andelen som blir lærere, har økt i senere år. Mulige forklaringer på denne utviklingen kan være opprettelsen av egne lektorprogrammer ved universitetene og et større behov for lærere i skolen som følge av stor aldersavgang. Andelen humanister som blir sysselsatt innen kategorien *Universiteter, høyskoler og annen forskning*, har sunket fra over 20 % på begynnelsen av 1990-årene til mellom 10 og 15 % de senere årene. Dette omfatter også det store antallet humanister i administrative stillinger i universitets- og høyskolesektoren, bare overgått av samfunnsviterne.¹²² Andelen som er ansatt i offentlig sektor, er

121 Den svært høye kandidatproduksjonen i 2007 skyldes at dette var det siste året det var mulig å framstille seg for den gamle cand.philol.-graden.

122 Se Gornitzka, Larsen og Gunnes 2009, s. 34

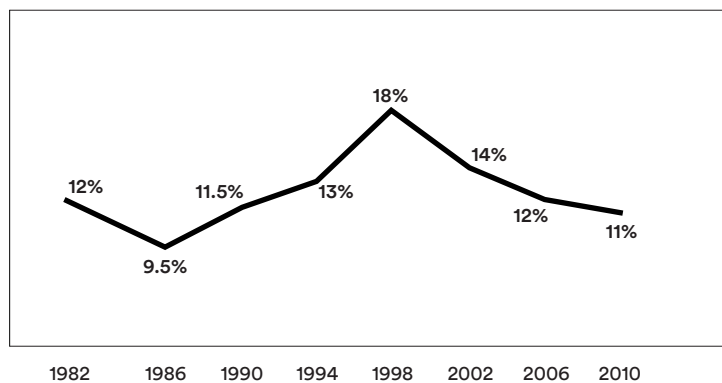
Figur 1

Studenter i humanistiske og estetiske fag (Kilde: SSB)

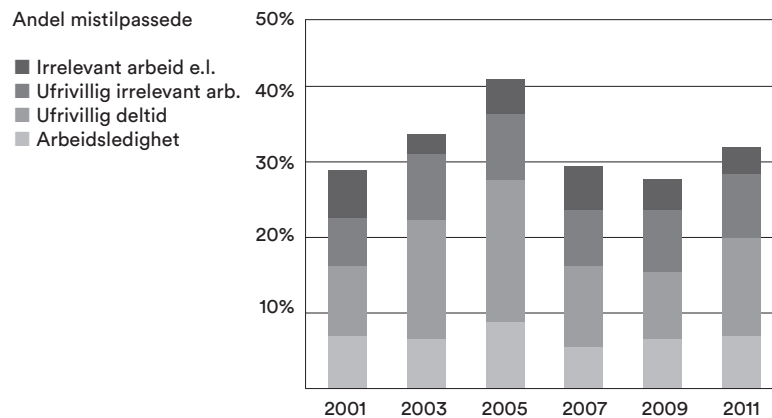
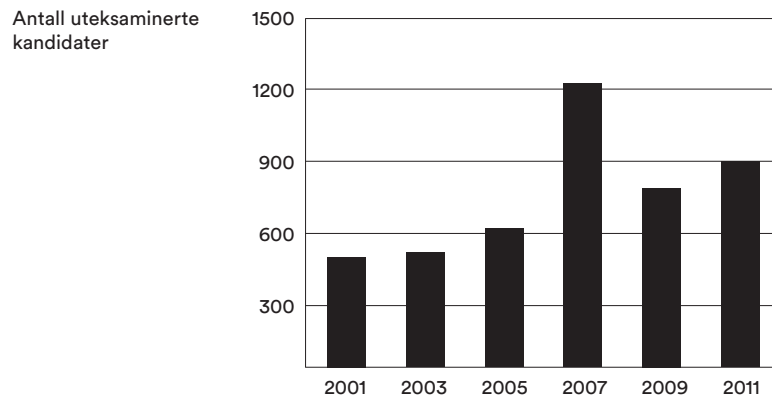
Figur 2

Studenter i humanistiske og estetiske fag (Kilde: SSB)

Figur 3

Antall høyere grads kandidater og andel mistilpassede på arbeidsmarkedet (Kilde: NIFU)

Figur 4

Høyere grads kandidater og arbeidsmarkedssektor

(Kilde: NIFUs kandidatundersøkelse 2011)

Kandidatgruppe →	Kandidater med høyere grad	Humanistiske og estetiske fag	Språk	Litteratur- og bibliotekfag	Historisk-filosofisk	Religion	Musikk, dans og drama	Bildende kunst og kunsthåndverk
Kandidater i alt (inkl. uoppgitt)	2011 stk.	304 stk.	54 stk.	26 stk.	71 stk.	41 stk.	56 stk.	53 stk.
Primær-næringer, industri og bygg og anl.	9.1%	2.9%	0.0%	(0.0%)	6.0%	(2.4%)	0.0%	1.9%
Informasjon og kommunikasjon, varehandel og samferdsel	9.7%	10.7%	5.6%	(26.9%)	11.9%	(4.9%)	5.4%	15.1%
Faglig, teknisk, finansiell og forretningsmessig tjyting	21.3%	8.6%	5,6%	(7.7%)	8.6%	(0.0%)	0.0%	28.3%
Offentlig administrasjon	10.2%	11.7%	7.4%	(11.5%)	8.6%	(36.6%)	12.5%	5.7%
Skole, grunn- og videregående og an. underv.	14.9%	31.0%	48.1%	(26.9%)	26.5%	(24.4%)	46.4%	18.9%
Universiteter, høyskoler og forsknings- og utvikl. virk.	12.9%	10.9%	18.5%	(11.5%)	11.3%	(12.2%)	7.1%	5.7%
Helse og sosial	14.2%	7.0%	3.7%	(11.5%)	9.3%	(2.4%)	5.4%	5.7%
Kulturell og annen tjenesteyting	4.1%	14,6%	9.3%	(3.8%)	16.6%	(9.8%)	21.4%	15.1%
Annet / uoppgitt	3.6%	2.6%	1.9%	(0.0%)	1.3%	(7.3%)	1.8%	3.8%

på ca. 60 %, også det et relativt stabilt tall de siste 10–15 årene etter den sterke stigningen for andelen som gikk til privat sektor i 1980- og 1990-årene. Det har i 20–30 år vært diskutert om andelen humanister som går til *Faglig, teknisk, finansiell og forretningsmessig tjenesteyting*, ville komme til å øke, men denne er for 2011 på et lavt nivå, 8,6 % mot 10 % for samfunnsvitenskap og 21,2 % for realfagene.¹²³ Utover dette er det bare spredningen som er slående ved figur 4.

- Nyutdannede humanistiske kandidater med høyere grad hadde i 2011 en brutto månedslønn på 34 220 kroner, hvilket er omtrent det samme som gjennomsnittet for alle høyeregradsutdanninger (34 990 kroner). Lønnsforskjellene mellom fagområdene for nyutdannede er små. Høyest lønn hadde de med økonomisk-administrativ utdanning (36 600 kroner).¹²⁴
- Det finnes et antall undersøkelser om humanister utarbeidet av enkeltinstitusjoner, men disse kan vanskelig brukes til å si noe om humaniora i landet som helhet, delvis fordi undersøkelsene ikke er sammenlignbare, verken over tid eller mellom institusjonene, men også fordi arbeidsmarkedene er så vidt forskjellige mellom landsdelene. Noen interessante kvalitative funn fra slike undersøkelser er det likevel verdt å nevne: 1) Kandidat- og arbeidsgiverundersøkelser utført av TNS Gallup på oppdrag for UiO indikerer at nyutdannede humanistiske kandidater har en lavere verdsettelse av sin egen kompetanse enn arbeidsgivere har. 2) Rapporten *Kompetanse 2020* utarbeidet av Ideas2-evidence for UiB indikerer at lærerne vurderer de humanistiske kandidatenes generelle kvalifikasjoner (i særlig grad evnen til å knytte kontakter og til å samarbeide) å være dårligere enn de humanistiske kandidatenes arbeidsgivere gjør, mens lærerne på den annen side rangerer kandidatene høyere enn

123 Det er gjort endringer i definisjonen av denne kategorien som gjør det vanskelig å tolke utviklingen over tid.

124 Arnesen, Støren og Wiers-Jenssen 2012

arbeidsgiverne når gjelder faglig og teoretisk kunnskap og metodiske og analytiske ferdigheter.

Det er vanskelig å trekke bastante konklusjoner fra slike undersøkelser, men i sum forteller de at det er forskjell på hvordan lærere, kandidater og arbeidsgivere opplever humanistisk utdanning. Diskrepansen på dette området synes å være større for humaniora (og til dels for samfunnsvitenskap) enn for andre utdanninger.

En reformert humanistisk utdanning?

Mange har vært spent på hva Kvalitetsreformen ville gjøre med norsk humanistisk utdanning. Gjennomgangen ovenfor, som blant annet bygger på de evalueringer som reformen så langt har vært gjenstand for, indikerer at reformens beste intensjoner ikke er blitt oppfylt. De forhåpninger reformtilhengerne hadde om økt gjennomstrømming og bedre tilpasning til arbeidslivet, har ikke slått til. Det er likevel ikke grunn til å hevde, slik det har vært gjort i enkelte medieoppslag, at humanistisk utdanning kvantitativt har tapt mer enn andre fagområder i denne perioden. Det har altså vært en moderat nedgang i antall studenter, men da fra et historisk høyt nivå rundt årtusenskiftet. Uttalelser om at studentene «svikter humaniora», må derfor først og fremst leses som uttrykk for rekrutteringssituasjonen for bestemte programmer eller institusjoner snarere enn som dekkende for humaniora som helhet.

Det som har endret seg mest med Kvalitetsreformen, er forhold knyttet til undervisning og eksamen. I en tidlig fase av reformen syntes en sterk grad av modulisering å føre til økt fragmentering i stedet for en fastere struktur i studieprogrammene, men de senere årene er struktur viet større oppmerksomhet. Videre har konkurransen om studentene ført til en ny dynamikk i opprettelsen og nedleggelsen av studier, og økt oppmerksomheten om hvordan studietilbud utformes og presenteres – på godt og vondt. Små utdanningsfag er særlig utsatt i en slik konkurransesituasjon, og risikerer å bli nedlagt ved mange institusjoner til tross for at hensynet til en «nasjonal kompetanseberedskap» skulle tilsi at de ble opprettholdt i hvert fall enkelte steder.

De mer langsiktige effektene man kan ha grunn til å håpe på, er en noe sterkere identitetsfølelse og synlighet for kandidatene fra de enkelte bachelorprogrammene enn det som var tilfellet med cand.mag.-graden. Det forutsetter imidlertid en kontinuitet i programsammensetningen som konkurransedynamikken synes å true, særlig for små programmer. Hvis reformens ambisjoner om tettere oppfølging følges opp og styrkes, er det også grunn til å håpe at dette over tid vil skape kandidater med større tro på egen kompetanse.

Når det gjelder karriereveier, har det som vi har sett, igjen vært en viss økning i andelen kandidater som går til skoleverket, men lite tyder på at humanistisk utdanning primært vil få sin identitet preget av lærerutdanningen. Det er heller ingenting som tilsier at de studieprogrammene som ble utviklet for å treffe ulike nisjer i arbeidsmarkedet, har endret humanistisk utdanning på grunnleggende vis. Enkelte slike programmer har lyktes godt, men utviklingen sett under ett kan få en til å lure på om ikke mye av den såkalte yrkesrettingen av humanistiske studieprogrammer var og er basert på relativt løse antakelser om hvilke «behov» ulike deler av arbeidslivet har, snarere enn solide behovsanalyser og utstrakt kontakt med avtakervirksomheter. I realiteten er nok studieprogrammene i humanistiske fag fremdeles i det vesentlige basert på hva man ved den enkelte enhet har (forsker)kompetanse til å undervise i. I økonomisk terminologi kan man altså si at humanistisk utdanning for en stor del er tilbudsstyrt, og i den grad etterspørsel er styrende, ser det ut til at studentenes etterspørsel teller mer enn arbeidslivets. Det er jo også den etterspørselen institusjonene blir stimulert til å respondere på gjennom finansieringssystemet – noe som for øvrig er i tråd med dimensjoneringspolitikken som har vært fulgt i Norge siden 1960-årene.

Selv om reformen har medført en del kvalitative endringer i utdanningsløpet, blir de siste ti årenes utvikling for humanioras del som krusninger å regne i forhold til den mer fundamentale endringen vi har beskrevet tidligere, nemlig overgangen fra 1950- og 1960-årenes lektorskole til 1980- og 1990-årenes forskningsorienterte generalistutdanning. Hvis den endringen var en «revolusjon»,

kan man kanskje si at Kvalitetsreformen var et koordinert forsøk på «restaurasjon», et forsøk som (i likhet med de mer spredte forsøk på yrkesretting i 1980-årene) hittil har hatt liten reell effekt.

Utfordringer for humanistisk utdanning

Hva så med opplevelsen av krise? Vi har sett at humanistiske fag på flere områder deler omtrent de samme betingelsene som annen norsk høyere utdanning: Studiene er gjennomsnittlig populære, søkerne har gjennomsnittlige karakterer, kjønnsbalansen er omtrent som for andre fag, kandidatene får omtrent gjennomsnittlig lønn og så videre. Men vi har også merket oss at humanistisk utdanning på bestemte områder har betydelig større utfordringer enn andre utdanninger: lavere gjennomstrømming og høyt frafall, samt relativt høy grad av mistilpasning til arbeidslivet. Disse utfordringene har vært ganske konstante over lang tid, selv om det har variert noe (blant annet med demografi og svingninger i arbeidsmarkedet) i hvilken grad disse har kommet til overflaten som «krisesyntomer». Dette leder oss til å spørre om utfordringene ved humanistisk utdanning stort sett har vært de samme de siste 20–30 årene, det vil si siden den humanistiske utdanningen mistet (eller frasa seg) profesjonspreget og ble en generalistutdanning.

Vi kan ikke gi noen uttømmende analyse av dette spørsmålet her, men vi avslutter denne gjennomgangen med kort å omtale to problematiske konsekvenser av den moderne humanistiske utdanningens forhold til arbeidslivet. Begge bidrar til å prege så vel humanistenes egen situasjon som allmennhetens bilde av humaniora.

Den første kan vi kalle, med et uttrykk som er brukt i innledningen til denne rapporten, problemet med det «usynlige humaniora». Som vi har sett produserer den humanistiske utdanningen et stort antall kandidater som sprer seg svært tynt utover i arbeidslivet. Det finnes enkelte bransjer der humanister utgjør et tyngdepunkt blant de ansatte (forlag, kulturredaksjoner, museer etc.), i tillegg har enkelte humanistiske studier klare profesjonslignende trekk, for eksempel arkeologistudiet. Men en mye større andel av de humanistiske kandidatene begynner å arbeide i virksomheter der det ikke er den spesifikke humanistiske kompetansen som etterspørres, men

deres generelle kompetanse som arbeidskraft med høyere utdanning. Det trenger ikke være problematisk i seg selv, med mindre det er snakk om overkvalifisering eller irrelevant arbeid. Mange har også etterlyst mer utradisjonell bruk av humanistisk kompetanse. Men problemet er den usynliggjøringen som lett oppstår når kandidatgruppen spres for alle vinder. I motsetning til situasjonen for eksempel jurister, samfunnsvitere og økonomer, kommer mange humanister inn i en karriere der de er uten forbindelse med et humanistisk fagmiljø på arbeidsplassen. Videre finnes det meget få og ingen sterke profesjonsorganisasjoner for humanister. Den fagforeningen som i sterkeste grad retter seg mot humanistene som ikke jobber innen forskning og undervisning, heter betegnende nok Samfunnsviterne. Alumniforeninger har vært forsøkt opprettet ved enkelte utdanningsinstitusjoner, men uten nevneverdig suksess. Det er derfor ikke merkelig om mange kandidater etter en stund slutter å tenke på seg selv som humanister, og heller lar yrke eller bransjetilknytning overta som identitetsmarkør. Dette kan være med på å forklare hvorfor humanister, i motsetning til realister, samfunnsvitere, jurister, økonomer og de fleste andre store utdanningsgrupper ikke er en identifiserbar gruppe med en tydelig virkekraft i det moderne norske arbeidslivet utenfor akademien. Kanskje kan noe av kriseopplevelsen i humaniora skyldes at den akademiske forskningen ikke lenger noe grunnfjell å hvile på slik andre akademiske fagområder har og slik humaniora også hadde den gangen lektorstanden utgjorde humanioras basis. Men samtidig representerer dette «usynlige humaniora» en potensiell styrke, ettersom personer med humanistisk utdanning og bakgrunn finnes i alle deler av samfunnet og kan utgjøre en vesentlig endringsfaktor dersom de opplever at deres identitet som humanister blir påkalt og understøttet. Utfordringen består i å etablere mekanismer og funksjoner, for eksempel nettverk, institutter eller medier, som faktisk er i stand til å synliggjøre humanistenes nærvær og rolle i det norske samfunnet – for andre, men ikke minst for dem selv.

Den andre hovedutfordringen er det Malthus-syndromet som preger situasjonen for de humanistiske kandidatene som sikter mot en akademisk karriere. Disse utgjør en mindre andel av kandidatene

enn gruppen som er nevnt ovenfor, men deres skjebne er opplagt viktigere for reproduksjonen av humaniora, både symbolsk og reelt. Malthus-dynamikken er enkel og ubønnhørlig. Utdanningens fokus på forskning medfører at en relativt høy andel av kandidatene sikter mot en forskerkarriere. Presset på forskeropplæringen blir derfor stort. Mange avvises, hvilket i seg selv skaper kødannelse og misnøye.¹²⁵ Til tross for sterk utsiling tas det likevel opp et betydelig høyere antall ph.d.-kandidater enn institusjonene i neste omgang kan tilby ansettelse.¹²⁶ Tanken er at de overskytende skal finne annet arbeid andre steder, men erfaring viser at få vil dette, ikke minst siden det er svært få andre steder der man kan bruke humanistisk forskerkompetanse, ulikt situasjonen i for eksempel samfunnsfagene, realfagene eller utdanningsvitenskapen. Resultatet er ytterligere kødannelse og misnøye, problemer som på dette nivået er forsterket ved at kandidatene nå både er så selekterte og så innsosialiserte i akademien, og dessuten så gamle (38 år i snitt), at andre karriereveier ikke bare framstår som lite attraktive, men også som lite realistiske. Dette kan blant annet observeres i debatten om «midlertidigheten» og «lausungene» i akademien, som selv om den også gjelder andre fagområder, har en mye mer dramatisk aktualitet for humanister fordi de alternative karriereveiene er så få.

125 Som nevnt ovenfor har andelen kandidater som ansettes innen kategorien *Universiteter, høyskoler og forsknings- og utviklingsvirksomhet*, gått ned fra over 20 % i begynnelsen av 1990-årene til 10,9 % i 2012. Kategorien rommer også ansatte innen administrasjon, så man skal være forsiktig med å trekke for bastante konklusjoner, men nedgangen (særlig etter at absolutte kandidattall har gått noe ned de siste ti årene) kan være en indikasjon på skjerpet konkurranse om akademisk karriere.

126 Dette misforholdet ser ut til å skyldes på den ene siden en kontinuerlig forventning om vekst i aktiviteten, slik man husker fra periodene 1960–75 og 1988–97. NFRs humaniorastrategi fra 2008 baserte sine anbefalinger om økt forskerrekuttering på en slik forutsetning. Tegn på at dette kan være i ferd med å endre seg, er rapporten *Etterspørsel etter og tilbud av stipendiatstillinger i Norge frem mot 2020*, hvor en ekspertgruppe nedsatt av KD og UHR (Universitets- og høyskolerådet) ser for seg en nullvekst for forskerutdanning i humaniora fram mot 2020 (Grund et al. 2012). På den annen side forsterkes problemet ved at institusjonenes budsjetter etter hvert er blitt så bundet opp av faste lønnsutgifter at de vanskelig kan forplikte seg ytterligere. Løsningen blir da ofte midlertidige stillinger, som jo bare forskyver problemet.

Problemene som er skissert ovenfor, er selvsagt ikke eksklusivt norske. Forskning og høyere utdanning er globale systemer med høy grad av standardisering. Enkelte forhold kan imidlertid ha ført til at situasjonen for humaniora på dette området oppleves som særlig prekær i Norge. Massifisering av humanistisk utdanning har vært sterkere her enn i mange andre land, og norsk humaniora har nok dermed mistet en del av sin prestisje. Det norske arbeidslivet med sin spesielle næringsstruktur har ikke tradisjoner for (aktivt) å rekruttere humanister til annet enn relativt små nisjer. For de norske ph.d.-kandidatene i humanistiske fag er universitets- og høyskolesektoren nesten totalt dominerende som arbeidsgiver, og alternative organisasjonsformer, slik som frittstående humanistiske institutter, tenketanker, konsulentselskaper eller andre typer virksomheter, finnes det svært få eksempler på. Kombinert med lav mobilitet mellom landsdelene bidrar dette til å gjøre det humanistiske «økosystemet» relativt ensidig og lite fleksibelt.

Hvis man skal få et realistisk bilde av humaniora som helhet, må man ta den humanistiske utdanningen i betraktning på linje med forskningen. Videre er det nødvendig å se både utdanningen og forskningen i et samfunnsperspektiv. Bare på den måten er det mulig å få øye på hvordan utdanningen, som vi ofte omtaler som «forskningsbasert», i sin tur er det jordsmonnet forskningen vokser ut av. I dette samspillet ligger også en viktig nøkkel til å forstå hvordan opplevelsen av krise har oppstått. Bare ved å ta dette samspillet mellom forskning, undervisning og samfunn i betraktning, og å studere de problemene som oppstår der, er det mulig å si noe om hvordan «humanioras krise» kan løses. Som litteraturforskeren og skribenten Louis Menand formulerte det i et av de beste nyere bidragene til den amerikanske humanioradebatten: «The key to reform of almost any kind in higher education lies not in the way that knowledge is produced. It lies in the way that the producers of knowledge are produced.»¹²⁷

127 Menand 2010, s. 157

Humanioras framtid

Oppsummering

I vår ambisjon om å svare på Stiftelsen Fritt Ords bestilling, og særlig i gjennomgangen av den internasjonale litteraturen og i våre intervjuer, har vi støtt på mange gode argumenter for hvorfor humaniora er viktig. Forsvarene kan oppsummeres i en rekke relativt enkle og til dels overlappende sentenser:

Humaniora utvikler evnen til kritisk tenkning, bidrar til etisk refleksjon og kan gjøre oss i stand til å stille nye spørsmål.

Humaniora gir tilgang til og kunnskap om andre mentaliteter og kulturer, og øker evnen til innlevelse og til å forestille seg andre virkeligheter.

Humaniora identifiserer hvilke verdier som er felles, og hvilke som er ulike, og hjelper oss til å håndtere verdikonflikter og skape forbindelser og fellesskap.

Humaniora kan, i samspill med andre fagområder, bidra til å belyse de store samfunnsutfordringene.

Humanioras tanketradisjoner er forutsetninger for moderne demokrati og en velfungerende offentlighet, og det utruker individet til å utøve demokratisk medborgerskap.

Humaniora gir en særlig tilgang til forståelsen av det menneskelige.

Humaniora forvalter kulturell og språklig kompetanse og kunnskap, og tilbyr estetiske og eksistensielle opplevelser.

Humaniora undersøker hvordan betydning skapes, materielt og medialt. Humaniora bidrar til forståelse av kulturens funksjon som legitimeringsgrunnlag, for individer, nasjoner og ulike interessegrupper.

Humaniora leverer grunnleggende tanker om mennesker og samfunn. Det kan gi oss svar på hva som skaper fullverdige liv og gjør oss til et godt samfunn.

Humaniora studerer og utvikler ideene vi lever på, og produserer ulike former for avansert virkelighetstolkning.

Humaniora bidrar til samfunnets selvrefleksjon og holder øye med «det norske», med hvem vi er.

Humaniora søker å forstå en verden i rask endring og kan også vise oss at en annen verden er mulig.

Humaniora bidrar med helt uunnværlig kunnskap, tenkning og forskning om språk, nasjonalitet, historiske betingelser og kulturell endring.

Humaniora overraser oss i hverdagen, uten at vi nødvendigvis definerer det som forskning.

Humaniora er, i likhet med mange av universitetets aktiviteter, virksomheter og kompetanser, et kollektivt gode.

Mer overordnet enn dette har vi møtt dannelsesargumentet – humaniora er viktig fordi det gjør oss til siviliserte borgere; beredskapsargumentet – humaniora er viktig fordi det setter oss i stand til å møte framtidige samfunnsutfordringer; kreativitetsargumentet – humaniora er viktig fordi det gjør folk i stand til å tenke nye tanker og handle på nye måter; wow-faktorargumentet – humaniora er nyttig fordi det gir opplevelser hinsides nytte; og hjelpevitenskapsargumentet – humaniora er viktig fordi det kan hjelpe andre felt og fag til å tenke bedre/mer etisk/mer kritisk. De ulike posisjonene har alle sine yndlingsmetaforer som går igjen i litt ulike varianter, i skrift og tale. Dannelsesentusiaster snakker for eksempel ofte og gjerne om humaniora som basen, rammen, eller gulvet for all annen samfunnsutfoldelse, mens wow-faktorskolen snakker om humaniora som tilværelsens krydder – garnityret som setter en spiss på tilværelsen. De «kritiske» mener på sin side at humaniora er den nødvendige «sanden i maskineriet», en kritisk, kulturell bevissthet som sørger for at den instrumentelle fornuft får en passende motstand.

Alle disse argumentene har uten tvil noe for seg. Men de framsettes sjelden som et gjennomtenkt, pluralistisk forsvar for humaniora.

Oftere kan forsvarerne synes å foreta en sterk eller ensidig betoning av det ene eller andre hovedargumentet, og samlet kan en slik mangel på overordnet strategi skape forvirring både når det gjelder humanioras selvforståelse og dets potensielle samfunnsoppdrag. For kan noe være gulv og garnityr på samme tid? Eller allmenndannelse og kritisk motstand? Er dette bare et litt komisk metaforsammensurium, eller peker det mot sprikende – for ikke å si selvmotsigende – forventninger til humaniora, både fra de humanistiske fagmiljøene selv, fra universitetsledelsen og forskningspolitikkerne, og ikke minst fra offentligheten? Kanskje det er dette som blant annet gjør humanioras rolle i offentlig forskningspolitikk så ullen, ettersom festtaleretorikken om humaniora som leverandør av en opplyst allmennhet, vanskelig lar seg oversette til en handlingsrettet forskningspolitikk eller til konkrete ansettelsesplaner.

Om vi følger Ekström og Sörlin, er humanioras viktigste bidrag *ikke* å være eneleverandør av allmenndannelse (jf. Nussbaum) eller et «tilværelsens krydder» (jf. Fish). Derimot forvalter humaniora en spesifikk kunnskap om menneskelig historie, kultur og kulturelle uttrykksformer som et moderne samfunn ikke kan fungere uten, eller i alle fall blir radikalt forringet av å miste. Slik sett framstår spørsmålet om humaniora er «nyttig» eller ikke, som forkjært: Humaniora er ikke bare «nyttig» i ordets aller mest utvidede forstand. Man må ha et usedvanlig snevert nyttebegrep for å se på humaniora som «unyttig», all den tid offentligheten er avhengig av humanistisk kunnskap for å kunne reflektere, drøfte, forstå, velge og handle i nesten enhver sammenheng. Humanioras spesifikke kompetanse ligger i å tolke dette handlingsrommet, men også gjennom kritisk deltakelse å holde det åpent – kanskje til og med utvide det.

Gjennom våre intervjuer med samfunnsaktører på ulike felt, inkludert det politiske, avtegner det seg et system som til dels er ute av stand til å svare på samfunnets forventninger og de dynamikker det utsettes for. Samtidig er velviljen stor. De fleste vil ha vanskelig for å forestille seg et samfunn uten humaniora, hvis de nå altså først blir gjort oppmerksom på hva humaniora er.

Snarere enn å la kriseforståelsen ta overhånd, eller ganske enkelt å la seg drive med i en utvikling som synes uunngåelig, vil vi framholde betydningen av å klargjøre handlingsalternativene. Det er selvsagt ikke gitt at humaniora skal være hva det er i dag, eller hva det var i går. Det er ikke engang sikkert at det vi i dag kaller humaniora, vil gå under betegnelsen humaniora i framtiden. Desto viktigere er det å tydeliggjøre hva vi som samfunn vil med fagområdene som i dag går under dette navnet, og hvilke konsekvenser våre valg på dette feltet kan tenkes å ha. Kanskje ville humaniora, tenkt som de praksiser og kompetanser som forvaltes av fagene som utgjør dette feltet, hatt det bedre uten humaniora som samlebegrep? Stiller man samme type spørsmål til enkeltfag som historie, filosofi, litteratur, kulturstudier og språk, som man i dag stiller til humaniora, er det meget mulig at man ville sitte igjen med et knippe bedre svar. Men nå er det nå en gang denne større fagporteføljen, og de institusjonelle strukturene som forvalter den, vi er satt til å vurdere. Det bør likevel bemerkes at humanioras grenseflater mot samfunnet og andre fag er mer mangfoldige enn begrepet synes å legge til grunn. Humanioras enkeltfag har en rekke forbindelser til andre fag og vitenskapsfelt, så vel som til norsk offentlighet, noe humaniora som helhet ofte ikke synes å bli tiltrodd.

I det følgende presenterer vi fire områder der vi mener det er viktig å klargjøre humanioras nåværende og potensielle rolle, og der noe særskilt synes å stå på spill for norsk humaniora i tiden framover. Vi håper at disse avklaringene kan gi et bedre utgangspunkt for videre debatter, ikke minst når politikere og universitetsledere ønsker å mobilisere på humanioras vegne. På disse områdene – offentlighet og dannelse, det nasjonale og det globale, nytte og beredskap, samt vitenskapssyn og egenart – er det særlig viktig å klargjøre hva man ønsker fra humaniora og hvilke argumenter man vil ta i bruk for å oppnå sine mål. Det er ikke mindre viktig at man er seg bevisst de konflikter som utspiller seg på disse områdene, og de kryssende forventninger humaniora derfor ofte utsettes for. Til slutt i denne siste hoveddelen av rapporten, før vi går over til å diskutere tiltak, gir vi en alternativ framstilling av

humaniora, ikke mindre presis, men ofte ignorert: Humaniora omfatter vitenskapene som setter oss i stand til å takle det tilfeldige og uforutsigbare.

Offentlighet og dannelse

Til forsvar for de humanistiske fagene blir det ofte på forskjellige måter hevdet at humaniora er *mer enn* et sett med fag eller disipliner som kan legitimeres eller delegitimeres på bakgrunn av sine resultater innenfor utdanning og forskning. Dette *mer enn* går under forskjellige navn, deriblant dannelse, politisk deltakelse, kritisk funksjon, tverrkulturell forståelse og så videre. Det som forener dem, er at de fungerer som fanebegreper for å legitimere humaniora, avhengig av politisk og institusjonelt ståsted. Nå er jo ikke troen på at fag eller disipliner innen høyere utdanning er mer enn forskning og mer enn utdanning noe særegent for humaniora, tvert imot. Norske universiteter har tradisjonelt tre oppgaver, som gjelder for alle fag: forskning, utdanning og formidling. Og nedfelt i formidlingsbegrepet ligger så godt som alle ambisjonene om at fagene skal overskride seg selv og nå ut til andre mennesker og andre deler av samfunnet enn den snevre akademiske verden. Strategiene, måtene dette gjøres på, kan være så forskjellige. Det anglofone begrepet sier det bedre: *outreach*.

Av de begrepene som er tatt i bruk for å legitimere humaniora, er det likevel ikke tvil om at det er «dannelse» som har hatt størst gjennomslagskraft, særlig de siste årene. Etter mange år på et slags begrepslig mørkeloft, snarere assosiert med gode bordmanerer enn med ambisjoner om erkjennelse og politisk deltakelse, ble «dannelse» relansert på begynnelsen av 2000-tallet. I mai 2007 nedsatte enkeltinstitusjoner i universitets- og høgskolesektoren et frittstående utvalg, *Dannelsesutvalget – om dannelsesperspektiver i høyere utdanning*, som skulle se nærmere på hvordan den akademiske dannelsen ble ivaretatt. Hensikten var å bruke den klassiske dannelsesstakegangen, knyttet til det greske *paideia* og det tyske *Bildung*, og ikke minst til tradisjonen fra Humboldt-universitetet i Berlin, «til å sette i gang en mer dyptgripende debatt om

innholdet i våre universitets- og høyskoleutdanninger».¹²⁸ Innstillingen *Kunnskap og dannelse foran et nytt århundre* forelå i juni 2009. I kjølvannet av rapporten ble dannelse gjort til tema både i aviser og andre medier.¹²⁹ Det mest massive bidraget var boka *Dannelse. Tenkning, modning, refleksjon*, redigert av Bernt Hagtvet og Gorana Ognjenovic i 2011. I tillegg kom *Danningens filosofihistorie*, redigert av Ingerid Straume, i 2013.

Dannelsesbegrepet ble relansert som et alternativ til en rekke både eldre og nyere tendenser innenfor universiteter og høyskoler. Blant de eldre og velkjente var spesialiseringen og profesjonaliseringen av universitetsutdanningene spørsmål som ble diskutert allerede da universitetet i Berlin ble grunnlagt i 1810; blant de nyere var tellekantordningen, eksternfinansiering, bevilgninger som følger studentene, nedleggingstruede fag og, ikke minst, universitetets rolle i samfunnet, som lot til å bli gradvis svekket.

Dannelsesutvalgets innstilling bruker ikke plass på humaniora spesielt, annet som en viktig del av den amerikanske *liberal arts*-tradisjonen som til gjengjeld diskuteres inngående. Blant annet gis det eksempler på amerikanske Medical Schools som heller vil at deres studenter skal ha «brede kunnskaper i humanistiske og samfunnsvitenskapelige emner» enn «naturfaglige forberedelseskurs».¹³⁰ Ikke desto mindre virker det som det finnes en særlig affinitet mellom humaniora og dannelsesbegrepet, på en annen måte enn det som er tilfelle med naturfagene, selv om de ikke nødvendigvis kan påberope seg noen større grad av nytte enn de humanistiske fagene. Kanskje er dette bare en gradforskjell: Jo mindre et sett av vitenskaper er i stand til å legitimere seg ut fra prinsippet om nytte, enten for den enkelte, eller for samfunnet, jo mer sannsynlig er det at man vil appellere til det som oppfattes som nyttens rake motsetning, nemlig dannelsen. Men det finnes også måter å koble sammen nytte og dannelse på, blant annet gjennom en tanke om beredskap, hvilket vi skal komme tilbake til.

128 <http://www.uib.no/ua/planer-og-dokumenter/dannelsesutvalget>

129 Jordheim 2008

130 Bostad 2009, s. 8

Men dannelsens tilknytning til de humanistiske fagene er også av historisk og substansiell karakter. Det norske «dannelse» er en oversettelse av det tyske *Bildung* og har tatt med seg en hel del av de samme erfaringene og betydningene. Allerede hos Johann Wolfgang von Goethe var dannelsen knyttet til kunsten og litteraturen, og denne forbindelsen ble forsterket utover på 1800-tallet etter som dannelsen ble stadig sterkere knyttet til et bestemt samfunnslag, dannelsesborgerskapet, som hadde fulle bokhyller, spilte musikk og gikk i teateret, i tillegg til å være vellykkede forretningsmenn eller familiemedlemmer av de samme. Denne forståelsen av dannelse, som nådde sitt høydepunkt og samtidig sitt endepunkt i Thomas Manns romaner, lever videre i beste velgående i dagens norske samfunn. Blant våre intervjuobjekter var det knapt noen som unnlot å henvise til dannelsesbegrepet som en legitimeringsstrategi. *Aftenpostens* tidligere kulturredaktør fulgte opp med følgende hjertesukk: «Den største og mest ekte tørsten etter bred humanistisk dannelse merker jeg selv i næringslivet i dag. Ikke i humaniora selv.» Her er det grunn til å gi ham rett i den forstand at dannelse synes å fungere mye bedre som legitimering av humaniora utenfor universitetene enn innenfor. Noe av grunnen er nok at mange humanister i universitets- og høyskolesystemet anser dannelse som et høyst tveegget sverd: På den ene siden kan det gi umiddelbar sympati og interesse, på den andre siden kan det fort slå over i en tanke om at humaniora, for eksempel i en presset finansiell situasjon, er mindre nødvendig og kan legges ned, eventuelt overlates til andre personer og institusjoner enn universiteter og høyskoler, deriblant forfattere, teatre, eller forskjellige digitale arenaer. Bli humaniora ensbetydende med dannelse, er det heller ikke så lett å se at vi nødvendigvis trenger humanistisk forskning snarere enn en slags elevert kulturindustri.

Både Dannelsesutvalget, Hagtvet og Ognjenovics bok og de som er blitt intervjuet for denne rapporten, opererer med langt på vei samme dannelsesbegrep. I stor grad er dette individbasert og individorientert. Det er enkeltmennesket som «tenker, modnes og reflekterer», for å bruke Hagtvet og Ognjenovics begreper, det er enkeltmennesket som velger og gjennomfører studier, og det er

enkeltindividet som nyter god litteratur eller musikk. Men i dette, vil vi påpeke, er noe vesentlig blitt borte på veien, en innsikt som først blir formulert av den tyske filosofen Immanuel Kant, nemlig at dannelse, det han kaller «opplysning», definert som «menneskets utgang fra sin selvforstyldte umyndighet», ikke er noe mennesker kan greie alene, i ensomhet. Dannelse, i Kants forstand, kan bare foregå i fellesskap med andre, offentlig. For i ethvert fellesskap – det vi i dag ofte refererer til som «offentlighet» – vil det finnes noen som selv har vært i stand til «å kaste av seg umyndighetens åk» og som vil kunne utbre denne erfaringen blant sine medmennesker slik at disse selv kan prøve å gjøre det samme. Dannelse er et individuelt anliggende som imidlertid bare kan finne sted sammen med andre, i offentligheten. Dermed blir dannelse også et grunnleggende institusjonelt og politisk prosjekt.

For å diskutere humaniora og dannelse på en meningsfull måte er det altså all grunn til å snu på flisa. Vi bør ikke begynne med den enkeltes selvutvikling, men med forestillingen om offentlighet og med spørsmålet om hvilken rolle universitetet, generelt, og dets humanistiske fakultet, spesielt, skal spille i å bygge og opprettholde en reflekterende og moralsk og politisk bevisst offentlighet. Terrorangrepene 22. juli 2011 viste hvor fort vi kan komme i en situasjon hvor eksistensen av en slik offentlighet er det eneste vi har å støtte oss til når andre systemer er truet eller kollapser. For å forstå humanioras samfunnsrolle må vi forstå humanioras rolle som bidragsyter til og opprettholder av en offentlighet – gjennom å gi den enkelte tilgang til dannelse og gjennom å bidra til å utvikle offentligheten og dens bærende instanser.

Offentlighet forstås ikke her i normativ forstand som «herredømmefri» og rasjonell diskurs, men mer deskriptivt, som navn på «et nettverk for kommunikasjon av innhold og meninger». Dette nettverket kan igjen differensieres etter «kommunikasjonstetthet, organisasjonskompleksitet og rekkevidde» – fra «den *episodiske* pub-, kaffehus- eller gateoffentligheten» via «den *organiserte* nærværs-offentligheten av teaterframføringer, foreldremøter, rockekonserter, partisamlinger eller kirkedager» til «den *abstrakte* massemedi-ale offentligheten», for å låne en definisjon fra den tyske filosofen

Jürgen Habermas.¹³¹ Skal humaniora bidra til dannelse, kan dette anno 2014 bare skje innenfor en offentlighet; skal humaniora ha en kritisk funksjon, kan det bare skje via den samme offentligheten. Men dermed er ikke spesielt mye sagt, så lenge vi verken har presisert hvordan denne type kommunikasjons- og meningsnettverk tar form, eller hvilken rolle humaniora spiller eller kan spille innenfor dette nettverket.

En førform for «offentlighet» i den forstand vi forstår det her, var utvilsomt den såkalte *lærde republikk* som vokste fram i Europa fra 1500-tallet og framover – eller på latin, som fortsatt var det lærde språket framfor noe, *res publica litteraria*. Det har imidlertid ingenting med «litteratur» å gjøre, i ordets moderne betydning, som skjønnlitteratur, snarere dreier det seg om det som fortsatt på engelsk heter *arts* eller på fransk *lettres*, om lærdom i en generell og vid forstand. *De lærde* eller *de lærdes republikk* var nettopp et kommunikasjonsnettverk som omfattet store deler av Europa, og som besto av lærde i forskjellige land og innenfor vidt forskjellige felt som drev en intens brevveksling, publikasjons- og kritikkvirksomhet, om samfunnet, om mennesket, om universet, eller om Gud. Dette var før den vitenskapelige spesialisering, utseksjonering av lærdom i disipliner, etter objekter og metoder, tok til for alvor. Utover på 1700-tallet ble stadig flere politiske temaer gjort til gjenstand for diskusjon, samtidig med at den lærde republikk bredte om seg og fikk stadig nye former: salonger, tidsskrifter, kaffehus og så videre. Forsatt var lærdom fellesnevner for helt forskjellige typer studier, av himmelrommet, av planter og dyr eller av antikke tekster. Men i løpet av andre del av 1700- og 1800-tallet forsvant naturvitenskapene gradvis ut av denne offentligheten, i første rekke på grunn av økende spesialisering, og overløt rommet til dem som tenkte omkring mennesket og historien. En følge av denne innnevningen viser seg i omtalen av Peter Fredrik Suhm i kapittel 3: Å drive tidsskrift og «læses og yndes af menige Mand» er her ensbetydende med å bedrive «Moral, Satire, Oeconomie, Kritik, og

131 Habermas 1992, s. 444

Literairhistorie», med andre ord Suhms «kjære Humaniora». Fra rundt 1800 og framover er det politikk, litteratur, historie og etter hvert det kronisk ubestemmelige «kultur», som er offentlighetens konstitutive temaer.

I sin like berømte som kritiserte *Strukturwandel der Öffentlichkeit*, beskriver Habermas «den litterære offentlighet» som en forform for «den politiske». Selv om Habermas i første rekke gjør et historisk poeng, er det mulig å hevde at offentligheten, dette «nettverket av kommunikasjon og meningsytring», enten det er digitalt eller analogt, fortsatt domineres av disse to prinsippene: det litterære og det politiske. Begge deler synes å gi en særlig rolle til humaniora som både forutsetning og deltaker i denne offentligheten.

Den litterære offentligheten er heller ikke i dag begrenset til litteratur, men omfatter mangfoldet av kulturuttrykk, formidlet via analoge og digitale medier. Blant de «organiserte nærværs-offentligheter» Habermas lister opp, er både teaterframføringer og rockekonsserter; disse finner igjen solid nedslag i den «abstrakte massemediale offentligheten». Kunnskap om kulturuttrykk, enten det dreier seg om litteratur, historie, kunst, religion eller rett og slett språk og medier, forvaltes og formidles i første rekke av de humanistiske fagene. Tradisjonelt har dette gitt studenter og forskere innenfor humaniora en sentral rolle som bidragsytere til den offentlige samtalen, enten som journalister, redaktører og forleggere, eller som kommentatorer og kronikkforfattere. Dette er en klar styrke for humaniora – i den grad at det er blitt påpekt at andre fag og disipliner, særlig naturfagene, ikke får den plass og oppmerksomhet de fortjener. Paradoksalt nok gjør dette også at humanioras spesifikke bidrag blir vanskeligere å få øye på. Grensene mellom humanistisk forskning og utdanning, på den ene siden, og kunstneriske og intellektuelle bidrag, på den andre, er ofte uklare. Argumentene for å opprettholde og styrke kulturfeltet og den litterære offentligheten tar ikke alltid høyde for i hvilken grad dette forutsetter et vitalt, innovativt og selvsikkert humaniora, et som kan levere både produsenter og publikum til den litterære og kulturelle offentlighet.

At offentligheten er «litterær», innebærer at den har med språk, skrift og tekstproduksjon å gjøre. I større grad enn andre disipliner og fagfelt lærer humaniora sine studenter å uttrykke seg, enten muntlig eller i skrift, og gjør dem dermed til kompetente deltakere i – og medskapere av – en litterær offentlighet, i aller videste forstand. «Væren som kan forstås, er språk», skriver den tyske filosofen Hans-Georg Gadamer,¹³² og henviser til at heller ikke eksperimentelle data, samlet i naturvitenskapelige laboratorier, formidler seg selv, men først kommer til syne i forskerens språk. Å framheve at humaniora er den delen av det vitenskapelige fellesskap som ivaretar kompetanse om språk, både som produksjon og resepsjon, innebærer ikke å insistere på humanioras egenart og selvtilstrekkelighet, men tvert imot å peke på en grenseflate som setter humaniora i forbindelse med andre vitenskaper og samfunnsmessige felt. Dette kompetansefeltet utvides stadig som følge av medieutviklingen. Kanskje er det i dag riktigere å snakke om en «flermedial» enn en «litterær» offentlighet. Men også den stadig økende strømmen av bilder som møter oss i analoge og digitale formater, ligger innenfor humanioras kompetansefelt, for eksempel i fag som kunsthistorie og medievitenskap. Utfordringen for humaniora er med andre ord å ta sin egen arv på alvor og utvide og fornye sin kompetanse om offentlighetens mediale og materielle former, fra det litterære til det visuelle, fra det analoge til det digitale, og samtidig bruke sin kunnskap om noen av offentlighetens foretrukne objekter, litteraturen, kunsten og historien, til å gi retning og innhold til samfunnets pågående selvrefleksjon.

Hva så med politikken? I den grad offentligheten er en *politisk* offentlighet, et nettverk av kommunikasjon og meningsytringer som kan beskrives som politisk i form og innhold, som altså på samme tid utgjør og omhandler «våre felles ting», hva er da humanioras rolle? Politikken i streng forstand er jo samfunnsvitenskapenes felt. I *Not for Profit* leverer Martha Nussbaum likevel et politisk motivert forsvar for *the humanities*: Det er de humanistiske fagene

132 Gadamer 1986

som bidrar sterkest til å utdanne «kompetente demokratiske medborgere». Som vi har sett av kritikken av Nussbaum ovenfor, finnes det problemer med dette argumentet, og i noen grad dreier det seg utvilsomt om en videreføring av den romantiske og idealistiske dannelsesstanken. Nettopp appellen til dannelsen representerer en av de vanligste legitimeringsstrategiene for humaniora, knyttet til drømmen om «det hele mennesket» som ikke lar seg redusere til en samfunnsmessig funksjon eller en produksjonsmaskin. Men Nussbaum er likevel mindre opptatt av det hele mennesket enn av borgeren – statsborgeren eller medborgeren – som er i stand til å forstå, delta i og forme hvordan et land styres etter demokratiske prinsipper. Det romantiske og idealistiske dannelsesidealet hadde individualitet og selvrealisering som idealer, som, i hvert fall i teorien, kunne ta form i total ensomhet. Dannelse av politisk bevisste borgere, derimot, slik Nussbaum forestiller seg det, kan bare finne sted i offentligheten. I et slikt perspektiv er det i første rekke tre ting som humaniora dyrker fram hos studenter og forskere: evnen til å tenke og uttrykke seg kritisk; evnen til å sette lokale eller nasjonale interesser til side og være en «verdensborger»; og evnen til innlevelse. Tenker vi tilbake på Habermas, ser vi at dette ikke er spesifikt politiske egenskaper, men egenskaper som like gjerne kan utvikles i møte med litteratur, teater eller historieskriving. Og nettopp dette er jo Nussbaums poeng: at humaniora utdanner *citizens*, borgere, ikke først og fremst gjennom å formidle et politisk innhold, men gjennom å oppøve bestemte kvaliteter i studentene. Igjen kommer forsvaret for humaniora med en utfordring: Universiteter og høyskoler må minne seg selv på at en av humanioras viktigste oppgaver faktisk består i å utdanne kompetente demokratiske borgere, som når de er ferdig med utdannelsen, kan gå ut og spille en rolle i en politisk offentlighet, gjerne i kraft av sine mer «litterære» kvalifikasjoner – ved å skrive, ytre seg, forstå og gjennomskue medielogikker for å fremme og diskutere politiske saker.

Det nasjonale og det globale

Humaniora, slik feltet vokste fram på 1800-tallet, hadde nasjonen som oppdragsgiver og garantist. Litteratur, filosofi, språk og historie

var nødvendige, sentrale og selvfølgelig deler av nasjonsbyggingsprosjektet. Det som er blitt kalt en «metodologisk nasjonalisme», en ofte ureflektert sådan, var tett knyttet til selve oppdraget: å bekrefte og legitimere nasjonen.

I dette perspektivet var humaniora viktig på to tilnærmet motstridende vis. En humanistisk utdannet offentlighet var nødvendig for å framstå som en sivilisert nasjon blant andre siviliserte nasjoner. I tillegg var refleksjoner over språk, historie og kulturarv nødvendige for å framstå som en særegen og selvstendig nasjonal enhet. Det første argumentet ble brukt for å forsvare alt fra latinundervisning til fengselsreform, alt det som kunne bidra til nasjonens «civilisatoriske Udvikling» og bringe et lite land på nivå med de store kulturnasjonene. Det andre argumentet var nasjonalismens fanesak, der kunnskapen om nasjonal kultur og historie skulle bidra til å skape og styrke en nasjonal identitet.

Disse argumentene er ikke uten videre gangbare i dag. Å hevde at det nasjonale er den opplagte rammen for å forstå fortiden og sette nåtiden i perspektiv, blir vanskeligere og vanskeligere i en stadig mer globalisert verden. Problemene knyttet til det å bruke nasjonen som utgangspunkt for større og mindre «vi» i dagens politiske og kulturelle sammenhenger, er åpenbare. Og det har flere årsaker. For det første skyldes det økt mobilitet som gjør at menneskers referanserammer, språk og bakgrunnshistorier i mindre grad enn før er nasjonale; for det andre skyldes det den stadig mer omfattende globaliseringen som medfører at økonomi og kultur mer og mer får preg av å være overnasjonale nettverk. Endelig handler dette om forskyvningen av juridisk og politisk makt og betydning til overnasjonale nivåer, til EU, FN og overnasjonale domstoler, noe som gjør det stadig vanskeligere å opprettholde enkle eller entydige forestillinger om «dem» og «oss». Denne utviklingen har også slått inn i humaniora, som langt mer enn før er orientert mot konstruksjonen av skiftende fellesskap og av kulturmøter og kreolisering. Det kan da også se ut som om offentlighet, politikk og medier generelt er mindre opptatt av kultur i betydningen nasjonens røde tråd over tid, og mer opptatt av kultur som livsformer man møter til daglig i en globalisert virkelighet. Fokuset for faglige

og forskningspolitiske prioriteringer har i Norge og mange andre land i sterk grad forskjøvet seg fra nasjonens historie til nåtidens aktuelle problemstillinger, hvor humaniora i hovedsak er tenkt å skulle bidra med forståelse av en kompleks globalisert virkelighet. De politiske og forskningspolitiske signalene betoner, mer generelt, i mindre grad det å se seg tilbake i tid og forsøke å leve seg inn i andre tider og mentaliteter gjennom klassiske humanistiske kilder og metoder, og i større grad betydningen av å skulle se seg rundt i nåtid.

Dette betyr ikke at nasjonen er en utdatert størrelse. Nasjoner eksisterer fortsatt, og de har stor betydning for våre liv, inkludert områder som helse, språk, utdanning, familieliv og jobbmuligheter. Samtidig har nasjoner og nasjonalisme alltid vært både sammenbindende og ekskluderende: De har skapt både «vi» og «dem». Det kompliserte samspillet mellom nasjonalisme som internasjonalt fenomen, og flerkulturalitet som nasjonalt politisk tema, har fått akutt betydning i Norge etter 22. juli 2011.

Spørsmålet er hva dette betyr for humaniora. Igjen vil vi mene at svaret kan være forbundet med vårt syn på humanioras betydning for offentligheten. Nasjonen Norge er fremdeles den viktigste rammen om politikk og offentlighet for de fleste norske borgere. Det er i denne «territorielle» offentligheten at verdier primært blir forhandlet, reforhandlet, testet og tolket.

Alle de tre skandinaviske landene har de siste tiårene vært preget av til dels hissige debatter om nasjonal identitet, tilhørighet og historisk egenart. Et resultat av den danske debatten i de første årene av 2000-tallet var, som nevnt i kapittel 2, at det ble etablert en egen «kulturkanon», et sett av «kunstværker, det ikke er til at komme uten om, hvis man vil beskrive, hvad der er karakteristisk og markant i dansk kultur».¹³³ I tillegg ble det nedsatt et utvalg som utviklet en «historiekanon», en liste over begivenheter som skulle utgjøre de nødvendige tyngdepunktene i folkeskolens historieundervisning. Lederen for utvalget var historikeren Knud V. Jespersen, som også

133 http://kum.dk/da/ServiceMenu/Publikationer/2006/Kulturkontakten_nr1_2_2006/

har skrevet en lærebok i dansk historie på engelsk, beregnet på utenlandske studenter og andre interesserte.¹³⁴ Her er hensikten helt uttalt å forklare hva det er som har gjort danskene til det de er i dag, hva som er de historiske betingelsene for deres identitet. Det bærende argumentet er at et lite knippe begivenheter har vist seg å være avgjørende: De første av disse var reformasjonen, innføringen av eneveldet og reformene av eiendomsforholdene i jordbruket. Det pussige, kunne man bemerke, er at fortellingene som formidles i tilsvarende bøker om svensk og norsk historie, er påfallende like. Igjen insisteres det på at historiene er unike, og at de munner ut i nasjoner med særegne identiteter.

En slik påpekning betyr ikke at historien kan eller bør overlates til basale sosiologiske modeller. Kulturforskjeller finnes, både mellom og innenfor nasjonalstatene, selv i et Skandinavia som inntil nylig var ganske så homogent. For å forstå disse forskjellene så vel som alt det som binder oss sammen, må historien studeres inngående, i detalj, åpent, og med bred oppmerksomhet mot dens egen selvbearbeidelse. Kollektiver skapes ikke bare ved å gå gjennom bestemte begivenheter, men ved å gå gjennom dem på måter som i seg selv er historisk betingede, og ved å reflektere over disse forløpene i ettertid. Slikt krever selvstendig og åpen historisk forskning, med komparative perspektiver og en systematisk diskusjon rundt historiens forankring i samtiden.

Allerede i *The University in Ruins* (1996) beskrev Bill Readings hvordan amerikanske universiteter, og særlig humaniora, historisk sett hadde vært «dedicated to the transmission of a national culture», og hvordan de nå var «adrift in a transnational global economy in which the concept of culture has lost its purchase».¹³⁵ Readings så for seg, muligens noe for kategorisk, tre mulige veivalg: 1) ganske enkelt å bekrefte betydningen av en nasjonal kulturell identitet; 2) å gjenoppfinne en kulturell identitet som har rom for dem og det som tradisjonelt er blitt marginalisert og ekskludert;

134 Jespersen 2011

135 Readings 1996, s. 44

og 3) simpelthen å forkaste tanken om at universitetenes oppgave er forbundet med å realisere en nasjonal kulturell identitet. Vi vil mene at dagens humaniora bør søke å nærme seg Readings andre alternativ, som premissleverandør og medspiller i konstruksjonen av et nasjonalt «vi» som stadig er i utvikling. I denne prosessen må humaniora bidra med perspektiver, kunnskap, grunnlagsdebatt og meningsutveksling.

Selv om nasjonen altså stadig vekk eksisterer både i teori og praksis, kan det ikke være tvil om at det i mindre grad enn før er en felles kultur som binder oss sammen som borgere av Norge. Globalisering og økt mobilitet betyr at stadig flere velger (eller blir tvunget til) å bosette seg i andre land enn der de er født. Nasjonalitet er i større grad blitt et spørsmål om mer eller mindre frie valg snarere enn om arv – på bakgrunn av politiske, økonomiske og personlige omstendigheter. Den norske nasjonen av i dag består av mennesker med en mengde ulike språk-, kultur- og erfaringsbakgrunner. Dette fører tidvis til verdistrid, og det gjør det nødvendig å tydeliggjøre hvilke verdier og prioriteringer som legges til grunn for politiske, kulturelle og personlige valg.

Kanskje er humanioras fremste oppgave vis-à-vis det nasjonale fellesskapet, utover dets rolle som noe som både bidrar til og konstituerer offentligheten mer generelt, å tilby kunnskap til forståelsen av identitet, egen og andres. I Norge etter 22. juli 2011 er det om mulig blitt enda viktigere å ivareta en sterkest mulig kompetanse på kultur, språk og historie, for slik å kunne bidra med kunnskap som kan korrigere, nyansere og komplisere forenklete, karikerte og stereotype forståelser både av «oss selv» og av «de andre». Hva utgjør det norske i dag? I hvilket forhold står dette norske til norsk historie og kultur? Og hva er og har denne norskheten vært? Hvor er dens grenser? Hva har norskheten historisk inkludert? Hvordan forvaltes og videreutvikles den nå?

Det handler ikke om å foreta et valg mellom nasjonale og globale forståelsesrammer, men om å kunne veksle mellom ulike rammer og undersøke samspillet mellom dem. Det er ingen tvil om at humaniora, i sin identitetsutforskende rolle, vil være opptatt av det nasjonale og inngå i en nasjonal offentlighet også i en ny, mer

globalisert og kosmopolitisk tidsalder. Humaniora kan bidra med kunnskap, begreper, betraktningsmåter, korrektiver og kritikk når vi som nasjon i tiden framover skal forhandle oss fram til hva vi har felles, hva som bør utgjøre et minste felles multiplum, hva som kan forene, til tross for våre åpenbare og mindre åpenbare ulikheter. En nedbygging av norsk humaniora vil medføre at vi står svakere rustet som fellesskap, et fellesskap som i årene framover utvilsomt vil bli stilt overfor nye og krevende identitetsutfordringer.

Nytte og beredskap

Den tradisjonelle definisjonen av begrepet nytte er lite gunstig for humaniora. Dersom man med nytte sikter til det å løse umiddelbare samfunnskriser eller bidra til samfunnets effektivitet og lønnsomhet, vil lite av humanioras forskning framstå som særlig nyttig. Og så lenge bevilgninger til humaniora vurderes opp mot bevilgninger til andre formål, vil det være vanskelig å komme helt bort fra denne utgangsposisjonen. Bjarne Lie, eksternt medlem i HF's fakultetsstyre, ga uttrykk for at samfunnet måtte ha rett til å spørre hva de fikk igjen for å prioritere å bruke 500 millioner på HF i stedet for u-hjelp eller nytt sykehus på Rjukan. «Du må ha en form for nytte, legitimitet eller relevans», slo han fast.

Spørsmålet er så hvordan det skal argumenteres nærmere for denne relevansen, eller nytten bredt forstått. Én mulighet er å se på humaniora som en reell og verdifull bidragsyter til løsning av samfunnsutfordringer – men på en måte som er langsiktig heller enn kortsiktig, mer indirekte enn direkte. Tidligere studentpolitiker Aksel Braanen Sterri tenker nettopp langs slike baner:

En vanskeligere form for nytte er når man spør: Er det et samfunnsbehov for dette? [...] Der har humaniora en tyngre bevisbyrde enn man har i en del andre fag. Da må man konkret i hvert enkelt tilfelle si: «Dette har vist seg å være nyttig i å forme nasjonen», «dette har vært nyttig for samfunnslimet». Men dette kan ikke bare postuleres, det må påvises, eller argumenteres plausibelt for. Ullen argumentasjon om kulturbygging og forståelse for fremmede kulturer og så videre holder ikke.

Når nytte formuleres bredt, viser humanioras problem seg ikke å være så annerledes enn når det defineres snevert: Hvor er bidraget, og hvordan kan det formuleres på en måte som overbeviser andre enn humanistene selv?

Stilt overfor denne utfordringen svarer humanister svært forskjellig. Én mulighet er å avvise hele nyttetenkningen, bred eller smalt formulert, slik Stanley Fish som før nevnt, gjorde det i 2008: «To the question 'of what use are the humanities?', the only honest answer is none whatsoever.» Fish avviste ikke bare nytetenkningen, men også den tradisjonelle humanistiske appellen til kultivering av selvet og sivilisasjonen. Han insisterte på at humaniora utgjorde et sett studier som hadde sine egne motiver og tilfredsstillinger. Fishs argument kan uten tvil forstås som uttrykk for en viss frustrasjon; det er nok ikke uvanlig for humanister å mene at argumenter om nytte er uttrykk for en formålsrasjonalitet som er dem fremmed. En beslektet argumentasjon er appellen til humaniora som bærer av helt unike innsikter. Når denne skal formuleres allment, risikerer den å bli nokså ha-stemt, og den frister til moteksempler. Neil Rudenstine har forsøkt å hevde at humaniora utmerker seg ved å være «those subjects in which we are most likely to confront ideas about existence and meaning»¹³⁶ – noe som for eksempel kan tenkes å overraske utøvere av legevitenenskapen.

Sitatet fra Fish kan også ses på som en utfordring heller enn et ståsted det er mulig eller ønskelig å samle seg om: Hvordan snakker man om nytte på en måte som humanister kan kjenne seg igjen i, men som også appellerer bredere? En argumentasjon som synes populær hos dagens institusjoner, er at humaniorafagene skal oppøve såkalte «generiske ferdigheter». Om humaniora ikke leverer fiks ferdige løsninger på samfunnsutfordringer, kan de sies å bidra med et sett mer allmenne ferdigheter som trengs i analyser og drøftingen av dem: avansert skriving og muntlig presentasjon, analytiske ferdigheter og evne til kritisk drøfting. Med mulig unnatak for ferdigheter knyttet til dybdeanalyse og fortolkning av tekst

136 Rudenstine 2011, s 3

er det her riktignok snakk om ferdigheter som er et slags fellesgods for menneskevitenskapene, men dette trenger ikke å svekke argumentets relevans. Det er verdt å dvele ved at relevans her også kan tenkes å inkludere produktive, alternative former for innstilling til selve saken – for eksempel den kreative, og den kritiske. Via uttrykket «critical vocationalism» har Paul Jay og Gerald Graff (2012) tatt til orde for at humanister må gå en balansegang i sine bestrebelser på legitimering, mellom tanken om at humaniora skal produsere relevant kunnskap for samfunnet, og tanken om at humaniora skal være et kritisk korrektiv til det samme samfunnet. Dette synes å være et utbredt syn i ledelsessjiktet for dagens humaniorafag, og er da også preget av å være et samlende kompromiss-standpunkt. Det er samtidig et budskap som kan være for preget av indre spenninger til å være retorisk effektivt, og fremdeles står og faller man med kravet om å demonstrere relevans.

En alternativ og supplerende vei å gå kan være å se én gang til på begrepet kreativitet. I en tradisjonell humanistisk sammenheng vil man gjerne snakke om kreativitet som en individuelt skapende impuls, men for humaniorafagene er kreativitet sentralt i minst to andre henseender. For det første kan teksttolkningsvitenskapene sies å handle om å forstå kreativitet, slik den framstår via kunstverker og andre meningsbærende uttrykk. For det andre er humanistiske forskere selv utøvere av kreativ virksomhet – når de skriver, tenker, diskuterer og samarbeider. Det overskridende elementet kan sies å være der for all akademisk forskning. For humanioras forskere finner den tradisjonelt sted som et konkret arbeid med skriften – og i refleksjonen over dette arbeidet. Man kunne sagt at det dreier seg om humanistiske «generic skills».

Utfordringene knyttet til nyttebegrepet i en humanistisk sammenheng har ikke bare å gjøre med spenningene mellom det direkte nyttige, det indirekte nyttige og det unyttige, men også med spenningen mellom det kortsiktige og det langsiktige. Tradisjonelt har humaniora ivaretatt historiens og sivilisasjonenes lange spenn. I tillegg er akademias prosesser (forskningen selv, ansettelsene, beslutningene) relativt langsomme. Denne langsomheten kan sies å ha sine egne dyder; den kultiverer et blikk for annen og mer varig

kunnskap, og kan fremme et kritisk blikk på nåtiden. Samtidig er den strategisk sett problematisk: Det blir vanskelig å innrette forskning og undervisning etter nye kunnskapsbehov. Dermed kan det feste seg et inntrykk av humaniorafagene som utdaterte. Til tross for at forskningspolitisk styring og strategisk tenkning står på agendaen til dagens læresteder, er de institusjonelle rammene samtidig slik at det er vanskelig å få til en betydelig omstilling. Hvordan kan det være mulig å legitimere mer effektivt den «langsomme» humanistiske kunnskapen?

Ett mulig svar ligger i en observasjon av Dean Sprenger, som har hevdet at humaniorafagenes nytte paradoksalt nok «derives precisely from their detachment from any immediate or particular utility».¹³⁷ Vitenskap handler ikke bare om forskningens mer spesifikke relevans, det vil si dens produksjon av særlig verdifulle eller overførbare resultater. Den handler også om en kunnskapspool, om et oppkomme av kunnskap så vel som ferdigheter. Når bedrifter blir spurt om deres egen betoning av disse delene av vitenskapens oppgave, svarer de oftest at dette siste er langt viktigere enn det første: Den generelle kunnskapen og ferdighetene er viktigere enn de spesifikke forskningsresultatene.

Inngående kunnskap om et bredt spekter av verdens språk og kulturer er for eksempel av åpenbar nytte for diplomatiet/utenrikstjenesten, for nærings- og organisasjonslivet og for det militære. Interessant nok er flere av informantene som er blitt intervjuet for denne rapporten, langt på vei innforstått med denne måten å tenke på. Tidligere statssekretær Torgeir Larsen i UD uttalte: «Kunnskap generert av humanister er jo *bread and butter*.» Han mente at det i økende grad er viktig å ha tilgang til språkkompetanse, historisk fortolkningskapasitet, «allmenn-redskaper for å forstå verden rundt oss». De humanistiske fagene, konstaterte han, sitter i stadig større grad på «de verktøyene vi trenger for å forstå verden rundt oss». Det

137 Sprenger 2010, s. 7. Under overskriften «Forskingas einevelde og humanioras krise» utdyper Narve Fulsås farene ved at nyere forsknings- og utdanningspolitikk synes å ha redusert vitenskap til forskning, Fulsås 2012, s. 302-304.

kan også være grunn til å minne om at humaniora på svært mange vis allerede er *i bruk*, at humanistisk kunnskap og humanistiske tilnærminger allerede er virksomme på en rekke samfunnsfelt.¹³⁸

I norsk samfunnsdebatt er behovet for beredskap og en fungerende infrastruktur blitt aktualisert etter 22. juli 2011. Humaniorafagene kan ses på som en kunnskapsmessig infrastruktur – et reservoar av innsikt i verdens språk, kulturer og historier. Arabiske og islamske studier er opplagte eksempler på etablerte humanistiske kunnskapsfelt som har opplevd ny aktualitet og relevans. Det samme gjelder, på ulikt vis, kinesisk. En nøkkel er her å vise hvordan humanioras infrastruktur med nødvendighet må være spredt mellom mange fag som hver for seg består av små enheter – et vitenskapelig «Stillehav», om man vil. Bestrebelse på strategisk konsentrasjon og nysatsing kan bidra til å styrke humanioras legitimitet – for eksempel bør det være helt forenlig med en beredskapstanke å satse på kulturer som norsk humaniora tradisjonelt ikke har beskjeftiget seg med (for eksempel BRIKS-landene eller Indonesia). Samtidig kan det være sentralt å argumentere for at legitimiteten også ligger i den etablerte beredskapsfunksjonen i humaniora, og at det finnes en rasjonalitet i at humanioras fag nettopp er organisert i små og spredte enheter.

Vitenskapssyn og egenart

Gjentatte ganger i denne rapporten har vi pekt på hvordan definisjonen av humaniora i seg selv er knyttet til kriseforståelsen. Går vi til C.P. Snows essay om «de to kulturer», er humaniora nettopp kulturen ikke bare for det unyttige, men for en spesifikk, bornert form for uvitenhet om det som er nyttig, nemlig den anvendbare kunnskapen. Ser vi til mer velvillige eller i hvert fall mer imøtekomende utforminger av hva som er det særegne ved de humanistiske fagene, vil vi typisk se dem definert i forhold til andre fag, gjerne i dynamiske og spennende forhold, men likevel forstått relativt på

138 For et ferskt bidrag til refleksjonen omkring humaniora og begrepet «use», og en kritikk av humanistisk isolasjonisme og ensidig betoning av «sand i maskineriet»-argumentet, se Felski 2013.

en måte som sjelden vil kunne finnes igjen i diskusjoner av medisin, naturvitenskap eller til og med samfunnsvitenskapene.

Imidlertid hviler selv slike ganske velvillige distinksjoner mellom humaniora og andre vitenskaper på motsetninger som marginaliserer humaniora og gjør de humanistiske fagene til et problem snarere enn en ressurs. En utbredt forestilling er i så måte at alle andre vitenskaper har distinkte objekter som kan skilles klart fra kunnskapen om dem eller fra forskernes praksis. Det å drive medisinsk forskning vil da ikke handle om å konstruere kroppen eller sykdommene, ikke engang stoffene som påvirker dem: Forsknings oppgave er å oppdage og forklare reelt eksisterende fenomener og å finne fram til regelmessigheter og i siste instans til lovene som regulerer og styrer dem. Slik blir det også for naturvitenskapene, og slik blir det i svakere grad også for «harde» samfunnsvitenskaper som økonomi og statsvitenskap.

I de forskningspolitiske debattene blir humaniora ofte framstilt motsatt: Objekter som «kultur», «historie», «mentalitet», «begivenhet», «språkbruk» og «estetikk» vil i en helt annen grad bli oppfattet som *produkter* av forskningen. Slik blir flere av de øvrige vitenskapenes helt grunnleggende idealer om objektivitet forstått som noe den humanistiske forskningen ikke klarer å hanske med – fordi objektet allerede i utgangspunktet defineres som uatskillelig fra subjektet, og fordi subjektiviteten omfattes av en forskning som ikke bare blir betraktet som selvrefleksiv, men som innkapslet i seg selv.

På denne måten blir humaniora i praksis definert som en form for forskning som selv konstruerer sine objekter. Humanioras håp om frelse ligger da i muligheten til å knytte seg til andre vitenskaper og i noen tilfeller tilby dem redskaper de kan ha nytte av: språklig kompetanse, arkivferdigheter, formuleringskunst, kritisk selvrefleksjon. Selv en slik tilknytning kan likevel bli forstått som en trussel mot de andres hardhet, slik at medisinhistorie, økonomisk historie og historisk sosiologi blir «mykere» og mer usikre disipliner enn medisinen, økonomien og sosiologien får være når de opererer alene og i fred.

Denne motsetningen og denne kunnskapsteoretiske smittefaren blir fort resultatet når humaniora skal defineres utenfra.

Humaniora kan fungere som nyttige redskapsfag når kontakten er kontrollert og begrenset; hvis kontakten blir mer omfattende, truer den objektiviteten og gjør kunnskapen usikker. Denne negative forståelsen av motsetningen mellom humaniora og andre fagområder styrkes gjerne ytterligere av humanioras egne forkjempere når redskapene framholdes som særegent humanistiske – og da først og fremst når evnen til kritisk selvrefleksjon er noe som humaniora har et eksklusivt eierskap til.

Humanioras kritikere kan dermed finne sammen med humanioras forkjempere i troen på at humaniora er kjennetegnet ved spesielle egenskaper som kan overføres til andre fag og som om den faglige kontakten dermed består i overføringen av spesielle humanioraegenskaper med kraft til å forvandle mottakeren – som en sykdom, alternativt som Den hellige ånd.

I løpet av de siste tiårene har da også offentligheten, også i Norge, budt på flere hissige akademiske debatter om retten til å krysse fagområdenes grenser. Den mest spektakulære var den som fulgte etter tv-serien *Hjernevask* (2010), der norske humanister og samfunnsvitere som arbeidet med humanistisk teori, ble lokket over grensene til biologi og evolusjonspsykologi, der de uttalte seg uforsiktig og ble angrepet av fiendtligsinnede innfødte som ikke bare jaget dem bort, men forfulgte dem langt inn på deres eget territorium, kulturen, der mange i ettertid har slått seg til og gjort krav på en slags overhøyhet i kraft av sin kjennskap til biologi og lovmessigheter. Denne episoden kom i forlengelsen av den internasjonalt celebre Sokal-affæren, der fysikeren Alan Sokal skrev en parodiartikkel i tidsskriftet *Social Text* for å avsløre at humanister av et visst slag ikke var kompetente til å skille mellom kvalitet og humbug.¹³⁹ Da dette soloraidet «lyktes» – i den forstand at han fikk artikkelen sin på trykk – endret Sokal strategi og gikk over til å peke på hvordan framtreddende humanistiske og samfunnsvitenskapelige teoretikere uvettig hadde stjålet begreper som hørte hjemme i naturvitenskapene og ikke kunne brukes noe annet sted. Den etter hvert rituelle

139 Sokal og Bricmont 2003

debatten rundt tildelingen av Holberg-prisen må ses som et ekko av Sokal-affæren.¹⁴⁰

Grenseoverskridelsene motsatt vei, altså fra naturvitenskapene og over i humaniora, har ikke vært omfattet med samme grad av agitert oppmerksomhet.¹⁴¹ De som har foretatt denne bevegelsen inn på humanioras og samfunnsvitenskapenes tradisjonelle område, er snarere blitt tatt imot med en viss velvilje – som i tilfellet Jared Diamond – men med større iver utenfor enn innenfor academia, i hvert fall i Norge. Dette gjenspeiler poenget: Fordi humaniora i så stor grad er blitt definert som relativt i forhold til andre og hardere vitenskaper og, som nevnt tidligere i denne rapporten, som et fagfelt som lever i «skiftende forbindelser med andre fag» (kapittel 3), er ikke fagene preget av noen sterk disiplinbevissthet eller av iherdig grensearbeid. Det betyr ikke at de ikke kan være arenaer for til dels intense og ekskluderende debatter om teori og metode, men tverrfaglighet i seg selv ser ikke ut til å bli oppfattet som problematisk. Så lenge det har eksistert faggrenser som har gjort det mulig å bruke et begrep som tverrfaglig, har tverrfaglig samarbeid vært viktig for de humanistiske fagene.

Kan vi likevel si noe om hva slags vitenskapssyn som binder de humanistiske disiplinene sammen til et «humaniora»? Det minst kompliserte utgangspunktet er antakelig at de er fortolkende vitenskaper. De studerer sine ulike typer av materiale for å forstå det og avdekke eller gi det mening. Forstått svært vidt er dette fortolkende et fellestrekk ved humaniora, fra språkvitenskapene via de estetiske fagene, filosofi, litteratur- og kulturstudier og historie – enten de da altså beskjeftiger seg med språk, kunst, tekst, kultur eller begivenheter. Det særegne viser seg også i at alle disse typene av studieobjekter konstrueres samtidig som de studeres.

Men igjen: Så enkelt er det jo ikke. Til akkurat det siste punktet vil de aller fleste forskere innenfor humaniora svare at konstruktivismen ikke er et særtrekk ved deres fag. Lyden av språk,

140 Se f.eks. Elster 2006 og 2013

141 Pinker 2013; Diamond 1997

arkeologens gjenstandsfunn, Kenzaburo Oes romaner, den amerikanske uavhengighetserklæringen, Montaignes essays og Harriet Backers malerier er materielle og reelle, og selv om det innebærer et slags definisjonsarbeid å plassere disse gjenstandene inn i kategorier som kunst, litteratur og historie, gir ikke det arbeidet i seg selv grunnlag for å si at humaniora skiller seg prinsipielt fra andre fagfelt ved at forskerne finner opp det de studerer. Teoretisk fysikk og matematikk er i så måte også i stor grad vitenskaper som beskjeftiger seg med konstruerte størrelser, og selv fenomener som miljø, epidemi, fattigdom og romtemperatur er opplagt konstruert av mennesker med mennesker som – en foranderlig – målestokk.

Spørsmålet om hvorvidt det er særegent for humaniora at forskningsprosessen er så intimt forbundet med selve konstitueringen av de fenomenene det forskes på, er helt grunnleggende for enhver diskusjon om fagenes nytte: Under mye av skepsisen til de humanistiske disiplinene ligger tanken om at de ikke på samme måte som andre disipliner, utforsker den virkelige verden. Det er en forfeilet tanke. På den ene siden beskjeftiger humaniora seg med fenomener som i dagligdags forstand er høyst og umiddelbart reelle; på den andre siden arbeider også andre vitenskaper med begreper, fenomener og kategorier som ikke har noen eksistens som er uavhengig av forskningen og talen om dem: Det å konstruere begreper og objekter er et fellestrekk ved all forskning.

Samtidig er diskusjonspotensialet på dette punktet åpenbart – noe som viste seg sist i norsk offentlighet gjennom diskusjonen som fulgte da Bruno Latour ble tildelt Holbergprisen våren 2013. Vitenskapsoskologen Latour kan nok sies å ha hatt størst innflytelse innenfor humaniora, og da først og fremst gjennom sin «aktør-nettverk-teori», ANT, som han utviklet gjennom feltarbeid i laboratorier. Et bærende premiss for denne teorien er at laboratoriene kan ses som nettverk av levende og ikke-levende aktører, «aktanter», som konstruerer hverandre gjensidig: Forskerne skaper undersøkelsesobjektene – og omvendt. Mange av dem som finner Latours bilde av naturvitenskapelig praksis uhørt, vil antakelig kunne mene at det stemmer ganske bra med humaniora. Men på dette grunnlaget kan det ikke trekkes noe klart skille mellom humaniora og andre vitenskaper.

Hva så med fortolkning? Igjen kan det ikke være noen egentlig tvil om at fortolkning som metode, fanger noe vesentlig ved humaniora: Forskerne tolker sitt materiale for å gi det – eller avdekke – mening. De vil *forstå*, i motsetning til å *forklare*, for igjen å gripe tilbake til Diltheys klassiske motsetning. En slik forståelse av mening kan utarbeides på ulike måter, ved nærstudium, eller ved kontekstualisering, og kanskje kunne man også se for seg at tanken om kontekst, etableringen av en videre ramme for forståelsen, er et kjennetegn ved humaniora. Likevel er heller ikke dette verken unikt eller fullt ut konstituerende for de humanistiske fagene. Langt fra alt er fortolkning i snever forstand: Alle humanistiske fag driver også med forklaringsproblematikk på ulike måter. Og verken forståelse eller kontekstualisering er noe humaniora er alene om. Selv om det vil variere fra fag til fag og tradisjon til tradisjon hva det vil si å se et fenomen i en videre sammenheng, er kontekstuell tenkning utbredt og ofte et krav. Det man derimot kanskje *kan* peke på som et særtrekk ved humaniora, er iveren etter å utvikle problemer knyttet til fortolkning, forståelse og kontekstualisering til helt grunnleggende vitenskapsteoretiske problemer – men også dette utgjør bare en mulig gradsforskjell snarere enn en vesensforskjell fra andre fagområder.

Er det da studieobjektene som karakteriserer humaniora? Gjen-speiler de institusjonelle grensene det gamle skillet mellom natur og kultur? Dette var den underliggende forutsetningen for *Hjernevask*-debatten, der humanistsjablongen var påstanden om at mennesker i dagens samfunn var «blitt sånn» i motsetning til naturviternes «født sånn»: kulturforklaring versus naturforklaring. Også denne distinksjonen har en viss realitet: Humanioras kjerneområder er jo nettopp knyttet til menneskelige produkter, menneskelige samfunn og menneskelige kommunikasjonsprodukter. Men «kultur» eksisterer ikke i isolasjon, språk er avhengig av taleorganer, og sivilisasjoner av dyr, planter og jord. Miljøet og biologien er selvsagte bestanddeler av kulturforskningen – og omvendt vender naturvitenskapene og en naturvitenskapelig inspirert psykologi seg stadig mer oppmerksomt mot samfunnsforhold og kulturuttrykk: Grensene her er mindre skarpe enn noen gang.

Nok et forsøk på avgrensning ligger i tanken om en spesiell humanistisk kritisk refleksjon og selvrefleksivitet. Her må vi med en gang kunne si at «kritisk refleksjon», selv om det fra humaniorahold gjerne anføres som et spesifikt humanistisk bidrag, er et så vidt begrep at det ikke kan knyttes til noen bestemt faglig region. Med *graden* av selvrefleksivitet forholder det seg kanskje noe annerledes. I og med orienteringen mot språk, tekst, kommunikasjon og historie som forskningsfelt, blir forskernes egen språkbruk, skriving og egen historiske plassering ganske åpenbare problemer. Men da skal det legges til at denne selvrefleksiviteten ikke er noe gjennomgående, konstituerende trekk ved humanioras vitenskapelige praksis: I realiteten er den en spesiell teoretisk orientering og en spesiell måte å problematisere forskningen på – ikke en allmenn, definerende dimensjon ved fagene.

Til slutt: Et av de klassiske forsøkene på å formulere en grunnleggende forskjell mellom humaniora og samfunnsvitenskapene er begrepsparet *nomotetiske* og *idiografiske* vitenskaper, der de nomotetiske er de som orienterer seg mot lovmessigheter og regulariteter, mens de idiografiske er opptatt av enkelttilfeller og det enestående – typisk da det begivenhetsaktige. Unntakene er imidlertid åpenbare på begge sider. Filosofi, lingvistik og historie er alle, hver på sine måter, intenst opptatt av strukturer, mønstre og regulariteter, og i det hele tatt er det vanskelig å tenke seg vitenskaper, også humanistiske, som ikke betjener seg av allmenne termer og modeller. Motsatt er moderne samfunnsforskning systematisk opptatt av det konkrete og individuelle. Et talende eksempel på sammenfallet mellom de to er at prosjektporteføljen for Norges Forskningsråds kulturforskningsprogrammer, helt fram til det siste, var dominert av samfunnsvitenskap – også der hvor programstyrene var klart dominert av humanister. Det siste av disse programmene ønsket eksplisitt å prioritere humaniora, og styret gjorde dette ved å etterlyse estetisk orientert forskning. Det førte fram, men antakelig på bekostning av humanistiske felt som ikke delte denne estetiske orienteringen. Hvis dette stemmer, innebar forsøket på å skille humaniora fra samfunnsvitenskap i stedet et skille som gikk gjennom de humanistiske fagene.

Etter å ha sett hvordan de aller fleste av disse forsøkene på å definere humaniora ut fra emnefelt, typer av undersøkelsesobjekter eller allmenne teorier og metoder strander i møtet med den faktiske forskningen, står vi igjen med spørsmålet om humaniora i det hele tatt kan defineres ut fra sine syn på vitenskap og sine vitenskapelige praksiser. I streng forstand må svaret antakelig være nei: dels fordi den konstellasjonen som i dag utgjør humaniora, i svært stor grad er en historisk tilfeldighet, men mer substansielt fordi denne konstellasjonen ikke kan sies å være både alene og samlet om noen spesifikk orientering. Drøftingen av humanioras egenart vil ikke kunne komme lenger enn til å peke på at de humanistiske fagene representerer en fortetning av emnefelt, objekter og perspektiver. Dette fortettede feltet er ikke homogent, det har ikke klare grenser, og det er bevegelig, men det er i praksis annerledes enn andre vitenskapelige *cluster*e. Om noe skulle være distinktvis humanistisk i denne sammenhengen, kan det være at humanioras grenser er løsere og mer trafikkerte enn det som ellers er vanlig – nettopp fordi opptattheten av andre fag og fagtradisjoner har vært rotfestet i lang tid. Humaniora kan ikke defineres på nært hold, men er lett å kjenne igjen på avstand.

Hva har så dette å si for diskusjonen om humanioras nytte? Hvis det nå er et holdbart premiss at humaniora bare er ett av flere korpus av i og for seg alminnelige vitenskaper som arbeider med sitt materiale ved hjelp av ulike teorier og metoder, må vi slutte at humaniora ikke har ett konkret bidrag å levere til forskningen som hele, eller til samfunnet mer allment. Humaniora inngår i et nettverk av dynamiske relasjoner. Det betyr at humaniora regelmessig vil assistere andre vitenskaper – men det betyr også at tanken om at de humanistiske fagene som sådan, er «redskapsfag», noe som ligner en tendens i mange av de nyere forsøkene på å integrere humaniora i de store forskningsprogrammene, ikke lar seg opprettholde. Hvis humaniora er vitenskaper på linje med alle andre, må spørsmålet om hvem som leverer redskaper til hvem, stilles på nytt i hver enkelt sammenheng.

Kanskje er det nærliggende å tenke at forholdet mellom sentralfag og redskapsfag dreier seg om den motsetningen som er nevnt

ovenfor, mellom nomotetiske og idiografiske disipliner. Hvis de generelle tesene er overordnede, blir de spesifikke utforskningene redskaper som støtter opp under eller falsifiserer det generelle. Dette er likevel en antakelse som det ikke er lett å opprettholde i konkrete sammenhenger. Ta den før nevnte Diamonds opplags-suksess *Guns, Germs and Steel*, som gir en stor, evolusjonsbasert forklaring på hvorfor noen sivilisasjoner kom til å dominere verden, mens andre gikk under. Diamonds svar på spørsmålet er i korte trekk at sivilisasjoner som vokste fram i tempererte soner, viste seg sterkest takket være et mer produktivt jordbruk. Et umiddelbart oppfølgingsspørsmål vil handle om hvorfor Vest-Europa kom til å bli globalt dominerende, snarere enn Øst-Asia som har et lignende klima og som hadde et jordbruk som ga mye større avkastning i den perioden da Vesten vant sitt hegemoni. Men her har ikke Diamond noe svar: På dette aggregerte forklaringsnivået er maktbalansen mellom Øst og Vest en detalj. Historieforskningen kan derimot tilby en kolossal litteratur om balansen, både som overgripende problem og som ramme for mer avgrensede undersøkelser. Er humaniora – representert ved historie – en hjelpedisplin her? I beste fall i en viss prinsipiell forstand, kanskje, men for alle praktiske formål har ikke Diamonds arbeid mer enn en viss kontekstualiserende funksjon. Forklaringskraften ligger på et nivå som er abstrakt og på lang avstand fra det som er et umiddelbart politisk og kulturelt kunnskapsbehov, og det dette eksemplet viser, er at balansen mellom hoved- eller mesterfag og underordnede redskapsfag faktisk ikke kan reduseres til et forhold mellom det mer og mindre generelle. Det handler om spørsmålets art, og om situasjonen og tidspunktet der det reises. Spørsmålet om hva som er «redskapsfag», må besvares kontekstuellt – altså i lys av hva som er vår egen tids kunnskapsbehov. Og da er det slett ikke gitt at de spesifikke svarene har preg av å være redskaper for de generelle.

Dermed er det ikke sagt at humaniora ikke i mange situasjoner kan levere redskaper for andre vitenskaper. Poenget er at spørsmålet om hvem som leverer redskaper, ikke kan henføres til faste, allment og teoretisk begrunnede hierarkier. Om noe vil det vel være slik at samfunnets etterspørsel typisk er etter den spesifikke,

konkrete kunnskapen, og ikke etter generelle prinsipper for mønstre og utvikling.

Til sjuende og sist er det ikke dynamikken mellom humanioras egenart og humaniora som hjelpevitenskap eller redskapsfag, som bør få styre den framtidige utviklingen mellom humaniora og andre disipliner. Humaniora, samfunnsvitenskaper, naturvitenskaper, jus eller medisin tangerer og overlapper hverandre på måter som bare kan bestemmes ut fra et bredt, omfattende og mangfoldig begrep om tverrfaglighet, hinsides forestillinger om egenart eller hjelpe- og redskapsfunksjoner. Tverrfaglighet finnes i første rekke i forskningsgjenstander. Store samfunnsproblemer eller globale utfordringer, som overbefolkning, kvinners rettigheter, global oppvarming, det økende gapet mellom rik og fattig og så videre, kommer aldri med en disiplinær merkelapp. Det som gjør dem store og påtrengende, er tvert imot nettopp at de angår og griper inn i vidt forskjellige deler av menneskelige praksiser og erfaringer, i både den globale og den mer hjemlige orden. Nyere forskningssatsinger, som NFRs SAMKUL-program og det tverrfakultære forskningsprogrammet KULTRANS (Kulturelle transformasjoner i globaliseringens tidsalder) ved UiO, har vist at humaniora kan fungere som nav eller krysningspunkt for tverrfaglig samarbeid, ettersom alle fag, så vel som alle forskningsgjenstander, på forskjellige måter er innvevd i problemstillinger knyttet til kultur, språk eller historie. Vi har en jobb å gjøre før de humanistiske fagene er i stand til å utnytte alle disse samarbeidsmulighetene som jo i stor grad ligger hinsides det som tradisjonelt er blitt ansett som humanioras kjerneobjekter og -oppgaver. Ikke desto mindre henger mye av optimismen knyttet til humanioras framtid sammen med denne evnen til å utforske grenseflatene til andre fag og disipliner.

Å takle det tilfeldige og uforutsigbare

Noe av det som ofte sies om fagene som inngår i humaniora, er, som nevnt ovenfor, at de er idiografiske, ikke nomotetiske, at de ikke prøver å avdekke lover, men å forstå ethvert unikt fenomen. Men hva er dette fenomenet? Det kan være et verk, for eksempel et kunstverk,

det kan være et liv eller livet til en gruppe, eller annen form for prosess, med en begynnelse, en midtparti og en slutt. Men det kan også være noe mer umiddelbart, noe plutselig, noe overraskende, noe som ikke har en begynnelse eller en slutt, i alle fall ikke ennå. Det er dette vi forsøker å gripe med begrepet kontingens: det plutselige, det unike, det avvikende, det vi ikke har sett før og kanskje heller ikke kommer til å se igjen. Og en stor del av vår menneskelige virkelighet faller jo nettopp inn under denne kategorien.

Humaniora kan utvilsomt forstås ut fra sine gjenstander, språk, kultur og historie, eller sin tilgang til dem, forståelsen – men la oss for øyeblikket likevel tenke oss en alternativ inngang: at humaniora er den delen av vitenskapen som lærer oss å takle kontingens, intellektuelt, praktisk eller politisk.

I en av humanioras store klassikere, boka som på mange måter grunnlegger det moderne politikkbegrepet, skriver florentineren Niccolò Machiavelli om *fortuna*, om det uventede, umiddelbare og uforutsette. Tror man på et forsyn eller en transcendent kraft, kan vi gjerne kalle det «skjebnens» eller «gud(ene)s luner». Skal han overleve, beholde og øke sin makt, skriver Machiavelli, må fyrsten vite å takle disse utfordringene og gripe disse mulighetene som ligger langt hinsides planlegging, regler og rutiner. Inspirert av Machiavelli har historikeren J.G.A. Pocock skrevet at politikk er «å takle kontingens» – det tilfeldige og usikre. Lar vi oss inspirere av Machiavelli og Pocock, kunne vi si at «å takle kontingens» også er en av humanioras mest sentrale praksiser, riktignok snarere med vitenskapelige enn politiske midler.

I samfunnet, staten, ja, til og med i våre egne liv er vi heller uvillige til å akseptere kontingens, akseptere det faktum at ting bare skjer, plutselig, uventet, og ofte uten noen klar årsak, begrunnelse, eller mening – i hvert fall ved første øyekast. Denne uforutsigbarheten er noe vi prøver å kontrollere, temme og til sjuende og sist å forvise fra livene våre, til fordel for stabilitet, regularitet og gjentakelse.

På den en eller andre måten forholder alle vitenskaper seg til begivenheter, store eller små, synlige eller usynlige, langvarige eller de som er over på et øyeblikk. Kanskje kan vi si at humanioras spesifikke bidrag er å forstå disse begivenhetenes karakter

av kontingens, side om side og med vitenskaper som har som sitt formål å bevege seg hinsides det kontingente til de skjulte regulariteter i livet, i menneskelig atferd, i naturen. Humaniora er ikke bundet av en forpliktelse til å avdekke lover eller til å forutsi framtiden – tvert imot, humanioras oppgave er å forstå det som skjer, eller ofte det som har skjedd, på tross av alle planer, lovmessigheter og etablerte årsakskjeder – plutselig, uventet og ikke sjelden med fatale følger. I kraft av denne interessen for, og kunnskapen om, det partikulære og uforutsigbare, utgjør humanistiske fag en viktig beredskap. Potensielt gjør de oss istand til bedre å takle og forstå kriser og det uforutsette.

Kriser er det uventede og det uforutsigbare i sin ytterste potens. Med andre ord er det mulig å hevde at humanioras sentrale oppgave består i å forstå, gripe og takle kriser – det være seg naturkatastrofer, økonomisk kollaps, terrorangrep, sult og krig, eller også overvåknings- eller korrupsjonsskandaler eller andre former for legitimitetskriser for den moderne staten og samfunnsstrukturen. Selv det vi har vært vant til å betrakte som naturlige og dermed mer eller mindre lovmessige prosesser, har som følge av menneskeskapte klimaendringer fått en stadig sterkere karakter av kontingens – av noe uforutsigbart, som ikke overskuer konsekvensene av. Ikke desto mindre er vi nødt til å takle det.

Her er det humaniora har sin rolle, side om side med de vitenskaper som leter etter lovene som kan forklare krisene og avverge lignende kriser i framtiden: å gripe det som ikke lar seg forklare ut fra gjentakelse og lovmessighet, men som er plutselig, uventet, uforutsett og uforutsigelig. Flertallet av humanioras teorier, metoder og verktøy, finlipt gjennom århundrer i den humanvitenskapelige tradisjonen, er utviklet for å gjøre nettopp dette. Dermed utgjør de også en uunnværlig samfunnsmessig beredskap som vi ikke kan tillate oss å kaste vrak på.

Med dette bildet av humaniora, som en type vitenskapelig beredskap som setter oss i stand til å takle uforutsigbarhet og kriser, avslutter vi den drøftende delen av denne rapporten. I siste del foreslår vi en rekke tiltak som kan hjelpe humaniora til å ivareta og styrke sin rolle som beredskapsvitenskap for det norske samfunnet.

Kursendringer og tiltak

De følgende forslag til mulige initiativer på humanioras vegne er først og fremst ment som en serie tilbud, som del av et forsøk på å utforske humanioras muligheter i Norge. Opplevelsen av en «humaniorakrise» kan lett føre til en oppfatning av et statisk system som sakte (eller raskt) snevrer seg inn og der handlingsrommet blir mindre og mindre. Mye tyder på at mange norske humanister er preget av en slik virkelighetsoppfatning, og at dette også gjelder aktører på institusjonsnivå. Det følgende er derfor, igjen som respons på Stiftelsen Fritt Ords oppfordring, en liste over muligheter for å åpne opp, forsterke og fornye humaniora.

Når vi formulerer dette så vidt åpent, er det ut fra en grunnfestet overbevisning om at humaniora, humanistiske problemstillinger og perspektiver er viktig for nasjonen Norge. For å være et mest mulig velfungerende samfunn er Norge avhengig av at humaniora forblir et offensivt, tenkende felt. Dette krever dynamikk snarere enn stillstand eller tilbakegang, og vi tror at en større grad av pluralisme og differensiering vil sette norsk humaniora i bevegelse og gjennom dette styrke feltet og dets bidrag til andre felt og til samfunnslivet generelt. På denne måten kan også det «usynlige humaniora» forløses som en samfunnsmessig kraft. Det vil framkomme av våre ulike poster at vi mener at enkelte avgjørelser bør tas på politisk nivå nasjonalt, mens en rekke andre initiativer bør gripes av institusjonelle eller private aktører. I det hele tatt skal denne listen over forslag til tiltak ikke minst bidra til en spesifisering og tydeliggjøring av hvilke aktører som bør komme på banen, og hvilke handlingsmuligheter de enkelte aktører har når det gjelder å styrke humanioras rolle. Blant de viktigste aktørene

er de enkelte fakulteter, universiteter, høyskoler og forskningsinstitutter, sammen med Norges forskningsråd, men også politiske myndigheter og private aktører.

Faren for norsk humaniora er neppe at vi her kaster fram for mange eller for ulike typer initiativer, men snarere at vi tenker for smått og ensartet. Digital teknologi for innhenting, bearbeiding og deling av kunnskap vil være viktig for mange slike tiltak – men da som én viktig side ved dem, heller enn som noen løsning på humanioras utfordringer i seg selv.

Vi velger altså å tro at det er mulig å bevege strukturene. På bakgrunn av de mangler og svakheter i de humanistiske forsknings-satsingene som har kommet fram i rapporten, så vel som de kunnskapsbehov som er avdekket, vil vi foreslå initiativer som går i flere retninger. På forskjellige måter tar disse høyde for humanioras særegenheter sammenlignet med andre vitenskaper og vitensfelt.

Forskningsorganisering

- a. For det første legger vi til grunn at SFF-modellen, store og kostbare sentra med mange ansatte forskere, ikke nødvendigvis er den mest effektive måten å drive humanistisk forskning på. Til det er humanistisk forskning i for stor grad basert på enkeltforskere og mindre grupper. De humanistiske fagene ville være bedre i stand til å oppfylle kravene om å produsere fremragende forskning dersom forskningsmidlene gikk til enkeltforskere som samler forskningsteam rundt seg (jf. ERC), eller til mindre forskergrupper med bredere fokus og et lengre tidsperspektiv enn det NFR tilbyr innenfor sine forskningsprogrammer.
- b. For det andre ser vi muligheten til å bygge opp større tverrfaglige forskningsmiljøer rundt samlinger, forfatter- eller kunstnerskap, ledet av humanistiske forskere, men med representanter fra andre fag og vitenskaper involvert, avhengig av behov og kompetanse. Målet må være å bli verdensledende på de aktuelle feltene. Eksempler kunne være Schøyen-samlingen, Munch, Hamsun, Nidaros domkirke. I alle tilfeller finnes det en viktig bevarings- og tradisjonskomponent som bør forstås og ivaretas

i en humanistisk kontekst, selv om selve bevaringskompetansen også kan være både naturvitenskapelig og teknologisk.

- c. For det tredje er det nødvendig å stille spørsmålet om Norge er tjent med å overlate så store deler av sin forskningspolitikk til EU som vi gjør for øyeblikket, eller om det er nødvendig å kompensere med forskningssatsinger som eksplisitt retter seg mot norske kunnskapsbehov, som ikke dekkes opp av EUs rammeprogram. Denne type forskningssatsinger kunne ta for seg aspekter ved norsk historie, natur eller kultur som ikke vil framstå som tilstrekkelig relevant og interessant til å nå opp i en internasjonal konkurranse om forskningsmidler, men som ikke desto mindre utgjør en viktig del av nordmenns kunnskap om seg selv. Eksempler ville selvfølgelig ikke bare omfatte humanistiske temaer, men strekke seg fra olje og fisk til natursyn og norske barnebøker.
- d. Hva gjelder punkt c, behovet for en særskilt nasjonal strategi for humaniora, vil vi også peke på to konkrete muligheter. Det ene gjelder statsbudsjettets post 53 (se neste punkt). Det andre gjelder muligheten for at man på nasjonalt nivå avsetter midler til et fond til støtte for den sentrale humanistiske forskningen som ikke nødvendigvis fanges opp av EUs forskningspolitikk. Slike fond kunne alternativt også opprettes på institusjonsnivå. I Danmark har Syddansk Universitet nylig tildelt egne forskere midler fra et stort fond kalt SDU2020. Mens dette primært søker å innsosialisere egne forskere i retning EUs forskningsprogrammer, ville det være mulig å tenke seg lignende satsinger som korrektiver eller supplementter til eksisterende forskningspolitikk. Disse kunne i særlig grad være innrettet mot hva vi i det ovenstående har beskrevet som samfunnets kulturelle beredskapsbehov.
- e. Ved avviklingen av Forskningsfondet i 2012 opprettet man en post på statsbudsjettet for overordnedeforskningspolitiske prioriteringer (post 53). Denne posten skal Kunnskapsdepartementet benytte til satsinger som går på tvers av departementer.

Forvaltningen av den nye posten kan bli sentral for videreutviklingen av en norsk forskningspolitikk som er i stand til å gjøre prioriteringer på et høyere nivå enn sektorinteressene. NFR har allerede tatt til orde for at denne posten bør brukes aktivt til overgripende og langsiktige forskningsinitiativ- og prosjekter.¹⁴² Vi foreslår at en stor del av post 53 avsettes til en modifisert versjon av SFF-modellen, med større rom for mindre og mer individbaserte prosjekter enn tidligere. Dette er et virkemiddel som handler om kvalitet og langsiktighet, og hvor kortsiktige sektorinteresser ikke spiller inn og gjør humaniora irrelevant. En annen mulig kanalisering av disse midlene vil være gjennom det pågående SAMKUL-programmet (Samfunnsutviklingens kulturelle forutsetninger) for å gi muligheter til å innvilge større prosjekter, eksempelvis med budsjettammer opp mot 20 millioner.

- f. Vi vil foreslå at det øremerkes 7% til humaniora innenfor både Store programmer og Handlingsrettede programmer i NFR. For å møte store samfunnsmessige utfordringer er det viktig at så mange perspektiver og tilnærminger som mulig, er representert. Alle store, globale utfordringer har også sider som best kan utforskes ut i et humanistisk perspektiv. Dette bør ikke innebære at alle prosjekter påtvinges en unaturlig form for tverrfaglighet, men at det gis rom for å trekke inn humanistiske fag der dette er formålstjenlig (jf. diskusjonen i kapittel 6 om «Vitenskapssyn og egenart»). Dette harmonerer med EUs foreløpige krav til de store prosjektene finansiert gjennom Horizon 2020, nemlig at de også skal ha en Social Sciences and Humanities-komponent.
- g. Våre intervjuer viser at instituttsektoren og mer profesjonsorienterte institusjoner som BI, opplever det vanskelig å innlede samarbeid med universitetene om bruk av ressurser fra det humanistiske feltet. Her mener vi at det må arbeides for å bygge

142 Se Norges forskningsråd 2012, s. 20

ned skrankene for slikt institusjonelt samarbeid. Dette synes både å være et politisk og et institusjonelt ansvar. Smidigere modeller for samarbeid vil være av betydning for en bedre integrering av humanistiske perspektiver både på undervisnings-, forsknings- og formidlingssiden.

- h. Dagens økonomiske incentivsystem legger størst vekt på undervisningsbehovet ved institusjonene, og dette gjør derfor store og tidvis vilkårlige utslag i dimensjoneringen av fagområdene. Vi mener at man bør utrede en nasjonal plan for prioriterte fagområder som det av ulike grunner, motiver av kulturelle eller politiske behov, er viktig at Norge holder seg med. Om disse områdene ikke lønner seg i den nye undervisningsøkonomien, må de kunne tenkes inn i nasjonens kulturelle beredskap. Deretter må det avsettes midler som korrigerer skjevhetene i det eksisterende finansieringssystemet og gjør det mulig å drive de prioriterte fagområdene på forsvarlig vis.

Tematiske satsinger

Som rapporten viser, finnes det en utbredt forståelse i både politiske og byråkratiske miljøer om at det er opp til naturvitenskapene, medisin, økonomi og teknologifagene å løse de store samfunnsutfordringene, enten globalt eller nasjonalt. Humaniora kan også ha en rolle, men da som hjelpevitenskap som går andre, mer sentrale fag til hånd, eller også som redskapsfag som kan tilby en bestemt type metodisk kompetanse for å løse bestemte delproblemer. Men det er alltid andre fag som setter rammene, som definerer problemstillinger og som fastsetter mål og midler. I neste forskningsmelding bør det ligge planer for tverrfaglige forskningssatsinger hvor humaniora ikke opptrer som hjelpevitenskap, men får anledning til å ta tak i samfunnsutfordringer på sin egen måte, i tråd med sine egne teorier og metoder. I motsatt fall vil en rekke helt sentrale utfordringer, både internasjonalt og nasjonalt, forbli ubesvarte, ettersom andre fag ikke er i stand til å få øye på eller sette ord på dem – for eksempel:

Offentlighetens transformasjoner: Befolkningen blir eldre og eldre samtidig som folk tar steget inn i offentligheten tidligere og tidligere. Vi får mer og mer fritid. Dette fører til en radikal forvandling av offentligheten og dens kunnskapsbehov i form av andre kommunikasjonsmåter, andre sjangre, andre nettverk, andre temaer, et annet forhold til politiske og sosiale rammer etc.

Verdiskaping og -vurdering: Hva er verdi? Hvordan skapes verdi? Hvordan måles verdi? Hvem har noe verdi for? Samfunnet hviler på en sterk forestilling om hva som har verdi, og hva som ikke har det, men hva det betyr, og hvordan verdi blir skapt eller går tapt, framstår som atskillig mer uklart. Vi trenger svar på hva som er forholdet mellom verdi og skjønnhet, arbeid, natur etc.

Presset mot individdannelsen: Utdanningsekspløsjonen fører til flere objektive valgmuligheter. Samtidig innebærer den digitale revolusjonen at mangfoldet av mulige identiteter, rollemodeller og uttrykksformer øker. Dette fører til et press på unge menneskers individdanning, på måter og med konsekvenser som vi vet altfor lite om.

Helsebabbel: Medisinen har inntatt offentligheten på en måte som mangler historisk forbilde, i den grad at man kan få inntrykk av at spørsmål om kropp og helse primært er et medieanliggende og følger reglene for medial iscenesettelse snarere enn råd fra leger eller instruksjoner på medisinpakker. Bruddet er åpenbart for enhver, men konsekvensene er vanskelige å overskue.

Tillit og fellesskap: Debattene rundt det flerkulturelle samfunnet har ikke minst vist at den norske majoritetsbefolkningen kulturelt sett er mindre homogen enn mange har trodd. Forskningen i forbindelse med det kommende 1814-jubileet har også tjent til å vise hvordan forestillingen om en historisk kulturell homogenitet både har vært feilaktig og styrende for forståelsen av norsk historie og for politikkenes betingelser. Hva er det så som har bundet og binder det norske samfunnet sammen? Hvordan formes ulike erfaringer av fortiden – og hvordan bearbeides fortiden i politikk og dagligliv?

Språk: Språkfagene utgjør et hovedområde innen humanistisk forskning, samtidig svarer de på en rekke ulike samfunnsutfordringer. Hvordan skal vi forstå og forholde oss til flerspråkighet

– i et nytt, flerkulturelt samfunn og hos individer? Hva skjer med språket i tilfeller av demens og afasi? Hvordan arter språket seg i politikk og offentlige forhandlinger? Hvilken rolle spiller språk som uttrykk for kulturell identitet i vår globale tid? I en situasjon der en rekke språkfag er under press, er det viktig å anerkjenne dette fagområdets muligheter til å svare på store samfunnsutfordringer.

ELSA-forskning: På dette området – forskning på etiske, rettslige og samfunnsmessige aspekter ved nye teknologier – skjer det allerede mye. Like åpenbart er det at den rivende teknologiske utviklingen, det være seg fra bioteknologi til nye sosiale medier, i tiden framover vil ha behov for å møtes med humanistiske perspektiver og kunnskap.

Livsvitenskaper: En av de store tverrfaglige nyvinningene, nasjonalt og internasjonalt, er de såkalte *life sciences*, eller «livsvitenskap» på norsk. I Universitetet i Oslos strateginotat defineres livsvitenskap som å omfatte alle disipliner innen vitenskapene som studerer oppbygging, struktur og funksjon av levende organismer. I den grad disse levende organismene er mennesker, del av mennesker eller står i forbindelse med mennesker, åpner det tverrfaglige fokuset på «liv» for helt nye og banebrytende samarbeidsmuligheter mellom humaniora – «vitenskapen om det menneskelige» – og naturvitenskaper. Dette gjelder blant annet den delen av livsvitenskapen som vil undersøke og løse problemene knyttet til en aldrende befolkning. I spørsmål knyttet til aldring er kjemiske og biologiske prosesser til de grader vevd sammen med prosesser av språklig og kulturell karakter at svarene kun kan finnes gjennom tverrfaglig samarbeid. Dette gjelder ikke bare aldring, men alle menneskelige livsfaser.

Miljø og klima: Noe av det vi har sagt om livsvitenskaper, kan også sies om arbeidet med å forstå klimaendringene og hva vi kan gjøre for å motvirke dem. Også disse samfunnsutfordringene har kulturelle, språklige og etiske aspekter, og kan ikke møtes gjennom rent naturvitenskapelige eller teknologiske tilnærminger. Ikke minst er det nødvendig å generere motivasjoner og perspektiver med tanke på nye livsformer og livsvilkår som følge av tvingende nødvendige endringer i energibruk og konsum.

Disse mulige tematiske prioriteringene er ikke ment som noen uttømmende liste. Felles for disse spørsmålene og samfunnsutfordringene er imidlertid at de med stor gevinst kan belyses ved hjelp av humanistisk kunnskap, teori- og metodekompetanse.

Utdanning

Som beskrivelsen av utviklingen i humanistenes arbeidsmarked viser, mangler dagens humaniorakandidater den type etablert forankring i arbeidsmarkedet som kjennetegner studenter med basis i andre vitenskapstradisjoner. I stedet er humaniorakandidatene spredt utover et bredt spekter av bransjer og sektorer. De er også relativt ensomme, med få fellesskap som understøtter kompetansen og den faglige identiteten deres. Det universitetspolitiske svaret har vært å fremme en undervisning som i sterkere grad skal betone arbeidspraksis og generiske redskaper: presentasjonsteknikker, visse former for sakprosa skriving og generelle analytiske ferdigheter. Denne satsingen vil etter alt å dømme fortsette, kanskje også intensiveres, ettersom alle humanistiske fagmiljøer nå møter forventninger om arbeidsrelevans i undervisningstilbudet.

En av de sentrale utfordringene som hører med til denne utviklingen, er hvordan den arbeidsrelevante undervisningen skal forankres faglig. Det oppstår lett en spenning mellom det konkrete tilbudet i slik undervisning (for eksempel et foredrag om presentasjonsteknikk, retoriske argumentasjonsteknikker eller forskningsformidling foran et kamera) og den substansielle innsikten som faget representerer. I humaniora burde potensialet være særlig godt for en kobling mellom det praktiske og det faglig-substansielle siden humanistene forvalter basiskunnskap om kommunikasjonens materialer, sjangre, stiler og medier. De vet også noe om hvordan det å arbeide med slike redskaper for kommunikasjonen samtidig er forbundet med refleksjon over identiteten og dens samfunnsmessige vilkår.

Det viser seg også å være en utfordring å få forbundet de to. Det er en kløft mellom de få som engasjerer seg i undervisningens arbeidsrelevans, og de mange som ikke gjør det. Det å knytte de to sammen bør være en viktig oppgave for humaniora framover.

Det krever møter og rådslagning mellom de som er engasjert i slik undervisning, de som skal gjøre bruk av kandidatene og de som styrer høyere utdanning. Møtevirksomheten må samtidig være rettet mot konkret reform av de arbeidsrelevante tilbud som nå er på vei inn i systemet. Man kan for eksempel tenke seg en mindre, men bredt sammensatt arbeidsgruppe av undervisere i humaniora som legger fram konkrete reformforslag for en større gruppe av interesserte i en nasjonal seminar-/konferansesammenheng og deretter iverksetter pilotprosjekter.

Utover denne generelle utfordringen mener vi også at sektoren kan trenge fornyelse i form av nye modeller og satsinger for å demonstrere humanioras verdi og betydning.

Liberal arts-grader er nylig blitt et tilbud ved to av de store institusjonene under University of London, King's College og University College London (UCL), og andre institusjoner har planer om å følge etter, nettopp som en respons på humanioras utdanningsutfordringer. Dette er grader som i utgangspunktet er det britiske systemet fremmed, og King's College og UCL har valgt to ulike varianter. Mens King's College tilbyr en bachelorgrad med basis i humaniora og samfunnsvitenskap, med sterk betoning av tverrfaglighet, tilbyr UCL en tettere integrering av naturvitenskap og profesjonsstudier der alle studenter eksempelvis må studere «computer code» og statistikk. Her er det mulig å tenke seg at én eller flere norske institusjoner satser på en variant av en *liberal arts*-grad. Denne trenden ser vi nå også i Asia.

Vi tror også at det vil styrke norsk humaniora om én eller flere institusjoner valgte å tilby en variant av en MA (Hons)-grad i humanistiske studier, en elitegrad for humanister, der første året er bredt orientert, mens det andre innebærer en fagspesialisering med tverrfaglig innretning. Utover at det ville gi norske studenter en ny mulighet til å prestere i humanistiske fag, tror vi også at en slik grad ville kunne fungere profilerende og synliggjøre kvaliteter og styrker ved humanistiske perspektiver.

Et annet alternativ til en nytenkning rundt bachelorgradens struktur er å innføre et «freshman year» etter amerikansk modell. En av grunnene til at humaniora sammenlignet med andre fag kommer dårlig ut økonomisk, er at så mange studenter faller fra tidlig i studieløpet. En del av forklaringen kan være at de til å begynne med velger fag de er fortrolige med og glad i fra skolen, språk, kultur, historie. Senere velger de av ulike grunner en annen retning. Et mer tverrfaglig, *liberal arts*-aktig «freshman year» vil kunne svare på en søken etter dannelse og refleksjon ved inngangen til et studium. Det vil styrke studentenes humanioraidentitet, og også bidra til at de som går videre til andre fagfelt, tar med seg en forståelse for humanistiske problemstillinger og perspektiver.

Universiteter og høyskoler bør i større grad ta ansvar for en satsing som kombinerer kulturell integrering med livslang læring. Utvikling av løsninger bygd på digital teknologi er og vil bli sentralt på dette området. Dette vil dreie seg om forskningsbasert humanistisk formidling av kunnskap om språk, kultur og historie, bredt rettet ikke bare mot skolen, men mot borgere i alle faser av livsløpet. Slik vil man kunne operasjonalisere dannelsesbegrepet i det flerkulturelle Norge. Et slikt initiativ vil kunne være et genuint humanistisk bidrag til integreringspolitikken. Dette bør ikke overlates til de mange vellykkede private, men isolerte initiativene fra de siste tiårene, som pensjonistuniversiteter og lesesirkler, fordi disse først og fremst rekrutterer fra miljøene som i utgangspunktet har den høyeste kulturelle kompetansen.

Humanioras forhold til skolen er ikke lenger dens mest sentrale legitimeringsgrunnlag. Vi mener imidlertid at dette forholdet kan og bør styrkes og utvikles. Humanioras institusjoner må i større grad holde kontakten med sine uteksaminerte lærere, ikke minst gjennom å tilby et mer forutsigbart og helhetlig etterutdannings-tilbud. Humanioras tilstedeværelse i skolen generelt og gjennom de uteksaminerte humaniorastudentene spesielt er en sentral del av humanioras rolle i offentligheten. PISA-undersøkelsene, som riktignok forblir høyst omdiskuterte, gir indikasjoner på at norsk

skole har utfordringer i møte med samfunnets forventninger. Det er universitetets oppgave å bidra til at skolen er på høyde med kunnskaps- og samfunnsutviklingen.

Humaniorasenter

Rapportens gjennomgang av tilstanden for norsk humanistisk forskning viser en klar tendens til at humanistene taper i kampen om noen viktige pengepotter, først og fremst de store og handlingsrettede programmene i NFR. En viktig faktor er mangelen på en humanistisk parallell til de mange frie samfunnsvitenskapelige forskningsinstituttene. Rapporten peker på at humaniora mangler samfunnsvitenskapenes forankring i forskning på og for velferdsstaten, men viser også hvordan potensialet for samfunnsnytte og -relevans i humaniora er mer mangfoldig enn hva denne samlebetegnelsen skulle tyde på. Det finnes et behov for å synliggjøre humanioras potensial og å fange opp bestillinger fra ulike sektorer i samfunnet.

Et humaniorasenters mandat bør betone tverrfaglighet, offentlighet og aktualitet. De humanistiske og andre forskere som får opphold ved senteret, må derfor ikke bare være fremragende på sine fagområder, men også ha erfaring med eller forpliktet seg på disse sentrale dimensjonene ved virksomheten. Vi vil foreslå at ett eller flere fakulteter, universiteter eller høyskoler sammen med staten og private aktører oppretter et senter med en stab på tre–fire fast ansatte, inkludert en faglig leder og ulike administrative funksjoner. Det meste av den faglige og utadrettede virksomheten vil utføres av forskere fra universitets- og høyskolesektoren som vil ha mulighet til å søke seg til senteret for prosjektperioder på ett til fire år.

Eksempler på satsinger kunne vært et land, språk- eller kulturområde, som Tyskland, Brasil eller «global engelsk», et kunstnerjubileum eller et historisk merkeår, eller en aktuell debatt, som ytringsfrihetens forhold til privatsfæren eller til minoritetsinteresser eller islams historie i Europa. I senere år er begivenheter som Ibsen-jubileet eller 1814-jubileet gode eksempler på satsingsområder som kunne ha vært koordinert via et slikt humaniorasenter. Med en slik struktur ville noen av humanioras beste krefter i kortere

perioder kunne samles til innsats på enkeltområder som har en tydelig forankring i ulike former for samfunnsbehov, og humanioras bidrag vil relativt enkelt kunne synliggjøres.

Det er mulig å forestille seg en finansieringsstruktur som grovt sett svarer til den man finner ellers i den frie instituttsektoren: Et grunnfinansieringsbidrag kommer fra Kunnskapsdepartementet og sørger for drift av senteret, mulighet til langsiktig oppbygning av kompetanse og en viss mulighet til frikjøp av forskere, mens et flertall av budsjettkronene kommer fra eksterne prosjektinntekter. Alternativt kunne oppstartsmidlene, eller deler av dem, komme fra én eller flere private aktører. I likhet med et relativt akademisk orientert institutt som Institutt for samfunnsforskning (ISF), vil et humaniorasenter være avhengig av en nær relasjon til universitetsmiljøene for å rekruttere kompetanse, og et aktivt og nært forhold til NFR for å sikre prosjektinntekter særlig fra store og handlingsrettede programmer. I tillegg vil senteret måtte skaffe sponsormidler fra private kilder, avhengig av prosjektenes natur.

Det vil være viktig at senteret har et tydelig digitalt nærvær, samt at det ivaretar en mer generell funksjon som formidler av humanistiske perspektiver og kunnskap. Her kan det være aktuelt å hente inspirasjon fra de mange virtuelle sentrene som nå tar form, der kommunikasjonen både internt og eksternt er web-basert og gjør aktiv bruk av digitale teknologier for formidling og deling. Siden offentlighetsbidraget står sentralt i humanistisk forskning, bør det være viktig også i legitimitetsgrunnlaget og virksomheten til et slikt institutt, eventuelt kan det inngå som en del av forutsetningen for en basisbevilgning.

Formidling

Alle de øvrige forslagene til tiltak er også motivert av en forpliktelse på formidling og offentlighet. Her følger imidlertid noen få, konkrete forslag til hvordan den humanistiske formidlingen, mer snevert forstått, kan styrkes.

Bygging av arenaer for offentlig samtale: Tradisjonelt er den humanistiske formidleren et enkeltindivid som gir til beste en enetale

eller deltar i en debatt. Slik vil det i stor grad være også i framtiden, men humanister og humanioras institusjoner trenger flere strenger å spille på i møtet med offentligheten. Vi bør bli dyktigere og mer ambisiøse som tilretteleggere av det offentlige ordskiftet i samarbeid med et bredt spekter av ikke-akademiske organisasjoner og aktører som deler vårt ideelle engasjement for dette ordskiftet. En oppgave for universitetet og humaniora er ikke bare å delta i arenaer for samfunnsdebatt, men også å bruke sine institusjonelle ressurser til å skape nye arenaer for debatt og meningsutveksling. Humanister bør også kunne oppfylle sin formidlingsplikt ved å legge til rette for diskusjoner der vi selv kan innta lyttende posisjoner like mye som enetaler-posisjoner; der vi ikke bare lærer bort, men også lærer selv.

Kulturkorps: Vi tror det ligger et potensial i en bedre utnyttelse av frivillige ressurspersoner med humaniorakompetanse. Innen et slikt program kunne godt vokse (eksempelvis pensjonister med bakgrunn fra høyere utdanning, biblioteker, museer og arkiver, samt kunstfeltet) gis roller i formidlingen av humanistisk kunnskap og av kulturelle verdier fra én generasjon til en annen.

Offentlighetsstipendiater: En mengde ph.d.-stipendiater innen humaniora ender nå med å få arbeid der de i liten eller mindre grad får brukt sin kompetanse. Vi mener det vil gi mening å utnytte disse faglige ressursene ved å etablere et program som fokuserer på humanioras grenseflater mot samfunnet. Dette vil for eksempel kunne være et alternativ eller tillegg til de ordninger med «gjennomføringsstipend» som enkelte institusjoner nå opererer med. Slik vil folk som nettopp har avlagt sin doktorgrad, kunne plasseres i en rekke ulike samfunnsinstitusjoner, i det offentlige så vel som i det private, med særlig ansvar for å knytte forbindelser mellom academia og institusjoner utenfor academia. Generelt vil dette kunne bidra til å synliggjøre humanistisk kompetanse i samfunnet, og det kan også i visse tilfeller gi arbeidsplasser for topp kvalifiserte humaniorakandidater.

Stipend for forskningsjournalister: Det er viktig at landets humaniorainstitusjoner har et aktivt forhold til utdanning og skolering av journalister som skriver om deres felt. En «journalist in residence»-ordning – der en journalist hospiterer ved institusjonen i noen måneder, knytter kontakter og skriver på et prosjekt, som for eksempel en bok – vil være et mulig tiltak for å sikre en mer kompetent dekning av humanistisk forskning i mediene. Journalisten kan tenkes å gi noe tilbake til miljøet i form av seminarer og praktiske råd til forskere som ønsker å utvikle seg som formidlere.

Litteratur

Bøker og artikler

- Aschehougs konversasjonsleksikon (1947). B. 8. Oslo: Aschehoug
- Asdal, Kristin (2004). «Positivismekritikk kontra post-konstruktivisme. Hans Skjervheim kontra Bruno Latour». *Sosiologi i dag* 2
- Asdal, Kristin (2007). «Samfunnskontrakt og akademisk karisma. Kulturviteren Francis Sejersted». *Prosa* 1
- Bredsdorff, Thomas, Mihail Larsen og Ole Thyssen (1984). *Til glæden. Om humanisme og humaniora*. København: Gyldendal
- Browne, Ray B. og Marshall W. Fishwick (red.) (1992). *Rejuvenating the Humanities*. Bowling Green, Ohio: Bowling Green State University Popular Press
- Bugoslaw, Julia et al. (2011). *Humanistarne och framtidssamhället*. Stockholm: Institutet för framtidsstudier
- Böhme, Hartmut (2002). «Der Mensch als technisch-kulturelles Projekt». *Neue Zürcher Zeitung* 6.7.2002
- Cambreng, Boris (2009). «Les sciences humaines et sociales en pleine crise matérielle et intellectuelle». *Le Point* 9.9.2009.
<http://www.lepoint.fr/actualites-societe/2009-09-09/les-sciences-humaines-et-sociales-en-pleine-crise-materielle-et/920/0/375485>
- Citton, Yves (2010). *L'avenir des humanités. Economie de la connaissance ou cultures de l'interprétation?* Paris: La Découverte
- Collett, John Peter et al. (red.) (2011). *Universitetet i Oslo 1811–2011*. 9 B. Oslo: Unipub
- Collin, Finn (2012). *Hvad er humaniora*. København: Akademisk Forlag
- Collin, Finn og Jan Faye (red.) (2008). *Ideer vi lever på. Humanistisk viden i videnssamfundet*. København: Akademisk Forlag
- Collini, Stefan (2012). *What are Universities for?* London: Penguin
- Conversations-Lexikon, eller Encyclopædisk Haandbog over de i selskabelig Underholdning og ved Læsning forekommende Gjenstande, Navne og Begreper* (1818). B. 5. København: A. Coldin
- Diamond, Jared (1997). *Guns, Germs and Steel. The Fates of Human Societies*. London: Jonathan Cape

- Eckhardt Larsen, Jesper (2006). «*ikke af brød alene ...*». *Argumenter for humaniora og universitetet i Norge, Danmark, Tyskland og USA 1945–2005*. Ph.d.-avhandling. København: Danmarks Pædagogiske Universitet. https://pure.au.dk/portal/files/32/Ikke_af_br_d_alene...
- Elster, Jon (2006). «Kvalitet i forskning», *Nytt Norsk Tidsskrift* 4
- Elster, Jon (2013). «Holbergprisen bør nedlegges», *Aftenposten* 21. mars
- Ekström, Anders og Sverker Sörlin (2012). *Alltings mått. Humanistisk kunnskap i framtidens samhälle*. Stockholm: Norstedts
- Ette, Ottmar (2004). *Über Lebenswissen. Die Aufgabe der Philologie*. Berlin: Kulturverlag Kadmos
- Etzkowitz, Henry og Loet Leydesdorff (red.) (1997). *Universities in the Global Knowledge Economy*. London: Cassell
- Fakta. *Norsk konversasjonsleksikon* (1947). B. 1. Oslo: Ernst G. Mortensen
- Familieboken. *Verket om virkelighetens eventyr* (1938). B. 4. Oslo: Aschehoug
- Felski, Rita (2013). «Introduction», *New Literary History* 4
- Fish, Stanley (2008). «Will the Humanities Save Us?» *New York Times* 6.1.2008. http://opinionator.blogs.nytimes.com/2008/01/06/will-the-humanities-save-us/?_r=0
- Frängsmyr, Tore (red.) (1983). *Humanioras egenart. En rapport*. Oslo: Universitetsforlaget
- Fulsås, Narve (2012), «Universitetet i Oslo 1811-2011: Frå jurist- og presteskule til institusjon for forskning og masseutdanning», *Nytt Norsk Tidsskrift* 3
- Gadamer, Hans-Georg (1986). *Wahrheit und Methode. Ergänzungen. Gesammelte Werke*. B. 2. Tübingen: Mohr
- Grafton, Anthony T. og James Grossman (2013). «The Humanities in Dubious Battle. What a New Harvard Report Doesn't Tell Us». *The Chronicle of Higher Education* 1.7.2013. <http://chronicle.com/article/The-Humanities-in-Dubious/140047/>
- Habermas, Jürgen (1962). *Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*. Darmstadt: Luchterhand
- Habermas, Jürgen (1992). *Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats*. Frankfurt am Main: Suhrkamp
- Hagtvet, Bernt og Gorana Ognjenovic (red.) (2011). *Dannelse. Tenkning, modning, refleksjon. Nordiske perspektiver på allmenndannelsens nødvendighet i høyere utdanning og forskning*. Oslo: Dreyer
- Halvorsen, Ida Torp (2005). «Fortsatt splid på HF». *Universitas* 26.1.2005. <http://universitas.no/kultur/5190/fortsatt-splid-pa-hf>

- Harpham, Geoffrey (2011). *The Humanities and the Dream of America*. Chicago: The University of Chicago Press
- Helsvig, Kim (2008). «Mellom fag og pedagogikk. Universitetet og lærerutdanningen på 1970- og 80-tallet». Geir Knudsen og Trude Evenshaug (red.): *Universitetet og lærerutdanningen*. Oslo: Unipub
- Holmboe, Hans (1855). *Indbydelsesskrift til den offentlige Examen i Bergens Kathedralskole 1855. Skolens Opgave. – Hvorledes har man hos os søgt at løse Skolens Opgave?* Bergen
- Holmboe, Hans (1865). *Hva skal Skolen udrette? Ved hvilke Midler skeer dette lettest?* Bergen
- Husson, Edouard (2010 a). *Pour des sciences humaines et sociales au cœur des universités*. Rapport d'étape. Conseil pour le Développement des Humanités et des Sciences Sociales. http://media.enseignementsup-recherche.gouv.fr/file/Rapport_CDHSS/33/8/CDHSS-version14janvier2010remiserapport_133338.pdf
- Husson, Edouard (2010 b). *Jalons d'une réflexion sur l'évaluation – Grand Emprunt – Alliance SHS*. Second rapport d'étape. Conseil pour le Développement des Humanités et des Sciences Sociales. http://media.enseignementsup-recherche.gouv.fr/file/Rapport_CDHSS/01/1/secondrapportCDHSS_-10_mars_2010_141011.pdf
- Jay, Paul og Gerald Graff (2012). «Fear of Being Useful». *Inside Higher Education* 5.1.2012. <http://www.insidehighered.com/views/2012/01/05/essay-new-approach-defend-value-humanities>
- Jespersen, Knud V. (2011). *A History of Denmark*. Rev. utg. Palgrave: MacMillan
- Jordheim, Helge (2008). Fem artikler om det tyske dannelsesbegrepet. *Morgenbladet* nr. 28-33
- Kagan, Jerome (2009). *The Three Cultures: Natural Sciences, Social Sciences, and the Humanities in the 21st Century*. Cambridge: Cambridge U.P.
- Kaufmann, Walter (1995). *The Future of the Humanities. Teaching Art, Religion, Philosophy, Literature and History*. London: Transaction Publishers
- Keisinger, Florian et al. (2003). *Wozu Geisteswissenschaften? Kontroverse Argumente für eine überfällige Debatte*. Frankfurt/New York: Campus
- Kjørup, Søren (1996). *Menneskevidenskaberne. Problemer og traditioner i humanioras videnskabsteori*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag
- Marquard, Odo (1986). «Über die Unvermeidlichkeit der Geisteswissenschaften». *Apologie des Zufälligen. Philosophische Studien*. Stuttgart: Reclam
- Menand, Louis (2010). *The Marketplace of Ideas. Reform and Resistance in the American University*. NY: Norton

- Miller, Toby (2012). *Blow up the Humanities!* Philadelphia: Temple University Press
- Mittelstrass, Jürgen (1991). «Die Geisteswissenschaften im System der Wissenschaft». W. Frühwald et al.: *Geisteswissenschaften heute. Eine Denkschrift*. Frankfurt/Main: Suhrkamp Verlag
- Nordenstam, Tore (1984). *Hva er humaniora? Notater*. Bergen: Universitetet i Bergen
- Nordin, Svante (2008). *Humaniora i Sverige. Framväxt – Guldålder – Kris*. Stockholm: Atlantis
- Nussbaum, Martha C. (2010). *Not for profit. Why democracy needs the humanities*. Princeton, N.J.: Princeton University Press
- Nyerup, Rasmus (1798). [Innledning]. Peter Friderich Suhm: *Kammerherr og Kongelig Historiographus Peter Friderich Suhms Samlede Skrifter*. Femtende Del. Kjøbenhavn: S. Poulsen
- Pinker, Steven (2013). «Science Is Not Your Enemy. An Impassioned Plea to Neglected Novelists, Embattled Professors, and Tenure-Less Historians», *New Republic* 6. august.
- Plumb, John Harold (red.) (1964). *Crisis in the Humanities*. London
- Readings, Bill (1996). *The University in Ruins*. Cambridge, Mass.: Harvard UP
- Reinalter, Helmut (utg.) (2011). *Krise der Geisteswissenschaften. Ihre Bedeutung und Relevanz heute*. Weimar: Edition Weimar
- Rokseth, Peter (1953) «Filologens kall». *Efterlatte skrifter*. Oslo: Aschehoug
- Roussel, Frédérique (2013). «Trente ans de crise des sciences humaines». *Libération* 1.5.2013. http://www.liberation.fr/livres/2013/05/01/trente-ans-de-crise-des-sciences-humaines_900245
- Rudenstine, Neil (2011). «Why the Humanities?» Symposium on the Future of the Humanities, Washington DC, 29.3.2011. <http://www.cic.edu/News-and-Publications/Multimedia-Library/CICConferencePresentations/2011%20Humanities%20Symposium/rudenstine.pdf>
- Rüther, Günther og Jörg-Dieter Gauger (2007). *Warum die Geisteswissenschaften Zukunft haben! Ein Beitrag zum Wissenschaftsjahr 2007*. Konrad-Adenauer-Stiftung. <http://www.kas.de/wf/de/33.12307/>
- Salomon, Kim (2013). «Vetenskapsrådet krymper utrymnet for mångfald.» *Svenska Dagbladet* 21.11.2013 http://www.svd.se/kultur/kulturdebatt/vetenskapsradet-krymper-utrymnet-for-mangfald_8748744.svd
- Schaeffer, Jean-Marie (2011). *Petit écologie des études littéraires. Pourquoi et comment étudier la littérature?* Vincennes: Editions Thierry Marchaisse

- Seip, Åsmund Arup (1990). *Lektoren. Profesjon, organisasjon og politikk 1890–1980*. Oslo: Tiden
- Skoie, Hans (2005). *Norsk forskningspolitikk i etterkrigstiden*. Oslo: Cappelen Akademisk
- Slagstad, Rune (1998). *De nasjonale strateger*. Oslo: Pax
- Small, Helen (2013). *The Value of the Humanities*. Oxford: Oxford University Press
- Sokal, Alan og Jean Bricmont (2003). *Intellectual Impostures. Postmodern Philosophers' Abuse of Science*. London: Profile Books
- Sprengrer, Scott (2010). «The utilitarian value of a non-utilitarian degree». *Humanities at BYU*. Spring issue. <http://humanitiesplus.byu.edu/Utilitarian%20Value.pdf>
- Straume, Ingerid S. (red.) (2013). *Danningens filosofihistorie*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Thue, Fredrik W. (1996). «Det humanistiske fagfeltets historie». Astrid Forland (red.): *Universitetet i Bergens historie*. B. 1. Bergen: UiB
- Thue, Fredrik W. og Kim Helsvig (2011). *Den store transformasjonen*. John Peter Collett et al. (red.): *Universitetet i Oslo 1811–1911*. B. 5. Oslo: Unipub
- Vabø, Agnete (1996). *Yrkesretting av lavere grad*. Oslo: Tano Aschehoug
- Wieviorka, Michel (2008). «Crise des sciences humaines et sociales: qui est responsable?» *Le nouvel Observateur* 30.6.2008. <http://blogs.rue89.nouvelobs.com/2008/06/30/crise-des-sciences-humaines-et-sociales-qui-est-responsable>
- Øyen, Simen Andersen, Ingrid Birce Müftüoğlu og Finn I. Birkeland (red.) (2011). *Humanioras fremtid. Kampen om forståelsen av menneske og samfunn*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk

Rapporter, arbeidsnotater og lignende

- The American Academy of Arts & Sciences (2013). *The Heart of the Matter. The Humanities and Social Sciences. For a Vibrant, Competitive and Secure Nation*, Cambridge, Massachusetts. http://www.humanitiescommission.org/_pdf/hss_report.pdf
- Arnesen, Clara Å. (2005). *Utviklingen på arbeidsmarkedet for nyutdannede akademikere 2005*. Arbeidsnotat 12/2005 NIFU STEP
- Arnesen, Clara Å. (2009). *Kandidatundersøkelsen 2008. En panelundersøkelse av vårkullet 2000*. Rapport 29/2009 NIFU STEP
- Arnesen, Clara Å., Liv Anne Støren og Jannecke Wiers-Jenssen (2012). *Arbeidsmarkedssituasjon og tilfredshet med utdanningen blant ulike grupper av nyutdannede*. Rapport 39/2012 NIFU
- Børing, Pål og Terje Næss (2007). *Arbeidsmarkedet for akademikere. Tilbud og etterspørsel 1996–2006*. Rapport 34/2007 NIFU STEP

- Bostad, Inga (2009). *Kunnskap og dannelse foran et nytt århundre. Innstilling fra Dannelsesutvalget for høyere utdanning*. Oslo: Dannelsesutvalget, Universitetet i Oslo
- British Academy (2010). *Past, Present and Future. The Public Value of the Humanities & the Social Sciences*, London.
- Ekström, Anders og Sverker Sörlin (2011). «Inledning. Humanisterna och framtidssamhället». Julia Boguslaw et al., *Humanisterna och framtidssamhället*, Stockholm: Institutet för Framtidsstudier
- Expert Group on the Humanities (2007). *Positioning Humanities Research in the 7th Framework Programme. Final report*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. http://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/egh_final_report_2007_en.pdf
- Gornitzka, Åse, Ingvild Marheim Larsen og Hege Gunnes (2009). *Universitetsadministrasjonen i Kvalitetsreformens tiår*. Rapport 15/2009 NIFU STEP
- Grund, Jan et al. (2012). *En kunnskapsbasert kulturpolitikk*. Oslo: Kulturdepartementet
- Haanes, Vidar L. (2011). *Dannelsesaspekter i utdanning. Rapport fra en arbeidsgruppe nedsatt av UHRs utdanningsutvalg, september 2011*. Oslo: Universitets- og høyskolerådet
- Humaniora-utredningen* (1975–76). Utarbeidet av Rådet for humanistisk forskning og NAVFs utredningsinstitut. 10 b. Oslo: NAVF
- Humaniora-utredningen* (1975). *Rapport om status og perspektiver i humanistisk forskning i Norge i 1973. Humaniora-utredningen*. B. 10. Utarbeidet av Rådet for humanistisk forskning og NAVFs utredningsinstitut. Oslo: NAVF
- Jensen, Bjarne L. og Uffe Laursen (2011). *Taxametersystemet under lup. En analyse av taxametersystemets påvirkning av effektivitet og kvalitet på de videregående utdannelse*. DEA
- John Brademas Center for the Study of Congress, New York University (2013). *The Future of the Humanities in the Twenty-First Century. A Report to the President and the Congress of the United States of America*. <http://www.nyu.edu/brademas/pdf/2013-02-humanities-whitePaper.pdf>
- Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet (1991). *Organisering for helhet og mangfold i norsk forskning. Utredning*. NOU 1991: 24. Oslo: Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet
- Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet (2001). *Gjør din plikt – Krev din rett. Kvalitetsreform av høyere utdanning*. Stortingsmelding nr. 27 (2000–2001). Oslo: Departementet

- Kirke-, utdannings- og forskningskomiteen (2001). *Innstilling fra kyrkje-, utdannings- og forskningskomiteen om Gjør din plikt – Krev din rett. Kvalitetsreform av høyere utdanning*. St.meld. nr. 27 (2000–2001). Innst. S. nr. 337 (2000–2001). Oslo: Komiteen
- Kirkeboen, Lars J. (2010). *Forskjeller i livsløpsinntekt mellom utdanningsgrupper*. Rapporter 43/2010. Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/a/publikasjoner/pdf/rapp_201043/rapp_201043.pdf
- Kleppe, Per (1961). *Innstilling om den videre utbygging av våre universiteter og høyskoler. Fra Universitets- og høyskolekomiteen av 1960*. Vedlegg til Stortingsmelding nr. 91 (1961–62). Kirke- og undervisningsdepartementet
- Kultur- og vitenskapsdepartementet (1985). *Om høyere utdanning. Tilråding fra Kultur- og vitenskapsdepartementet av 29. mars 1985*. Stortingsmelding nr. 66 (1984–85). Oslo: Departementet
- Kunnskapsdepartementet (2008). *Strategi for Norges samarbeid med EU om forskning og utvikling*. Oslo: Kunnskapsdepartementet
- Kunnskapsdepartementet (2009). *Klima for forskning*. Stortingsmelding nr. 30 (2008–2009). Oslo: Kunnskapsdepartementet
- Kunnskapsdepartementet (2013). *Høyere utdanning 2013. Tilstandsrapport*. Oslo: Kunnskapsdepartementet
- Mjøs, Ole D. (2000). *Frihet med ansvar. Om høgre utdanning og forskning i Norge*. NOU 2000: 14. Oslo: Statens forvaltningstjeneste, Informasjonsforvaltning
- NAVFs utredningsinstitut (1960). *Prognose over tilgangen på og behovet for filologer årene 1960-1975*. Melding nr. 5/1960. Oslo: NAVF
- Norges forskningsråd (1995). *Handlingsplan for humanistisk forskning 1995–97*. Oslo: Norges forskningsråd
- Norges forskningsråd [Arvid Hallén] (2000). *Fagnotater i humanistiske fag. Utarbeidet av fagkomiteene i Området for kultur og samfunn*. Oslo: Norges forskningsråd
- Norges forskningsråd (2011). *Forskningssamarbeidet med EU. Årsrapport 2011*. Utgitt i 2 deler. Oslo: Norges forskningsråd, Internasjonalt kontor
- Norges forskningsråd (2012). *Utnytt forskningsens muligheter. Forskningsrådets innspill til forskningsmeldingen 2013*. Oslo: Norges forskningsråd. http://www.regjeringen.no/upload/KD/Vedlegg/Forskning/Forskningmelding2013/Innspill_NFR210312.pdf
- Norges forskningsråd (2013). *Universitetssektoren – humaniora og samfunnsvitenskap. Porteføljerapport 2012*. Arbeidsdokument mai 2013.
- Norges forskningsråd EU-kontoret (2010). *EU-kontorets årsrapport for 2010*. Oslo: EU-kontoret, Norges forskningsråd

- Næss, Terje, Clara Å. Arnesen og Jannecke Wiers-Jenssen (2012). *Nyutdannede samfunnsvitere og humanister i privat sektor. Analyser av Kandidatundersøkelsen*. Arbeidsnotat 6/2012 NIFU
- Rådet for humanistisk forskning (1984–85). *Humanistisk forskning i Norge*. 3 b. Oslo: Rådet
- Report of the Commission on the Humanities (1980): *The Humanities in American Life*. University of California Press: London
- Sörlin, Sverker et al. (2001). *Den humanistiska cirkelns kvadratur. Om humanioras möjligheter och framtid. Rapport fra Humanistiska fakultetens nordiska bedömarksgrupp*. Göteborgs universitet
- Støren, Liv Anne (2008). *Høyere utdanning og arbeidsmarked – i Norge og Europa. Norsk rapportering fra EU-prosjektet «Reflex»*. Rapport 6/2008 NIFU STEP
- The Teaching of the Arts and Humanities at Harvard College: *Mapping the Future*. <http://artsandhumanities.fas.harvard.edu/humanities-project>
- Technopolis group (2012). *Norway's affiliation with European research programmes. Options for the future. Final Report*. <http://www.regjeringen.no/upload/KD/Vedlegg/Forskning/rapporter/EU-forskningENG.pdf>
- Try, Sverre (2000). *Veksten i høyere utdanning. Et vellykket arbeidsmarkedspolitisk tiltak?* Rapport 2/2000 NIFU
- Wendt, Kaja (2003). *Ressursinnsatsen innenfor humanistisk forskning. Utdrag fra FoU-statistikken med hovedvekt på 2001*. NIFU skriftserie 7/2003

Internett (et lite utvalg)

EU

- EU-lovgivning knyttet til forskning: http://europa.eu/legislation_summaries/research_innovation/general_framework/index_en.htm
- Arts and Humanities Research Council (AHRC): Project to understand the value of arts and culture: <http://www.ahrc.ac.uk/News-and-Events/News/Pages/Project-to-understand-the-value-of-arts-and-culture.aspx>
- European Research: <http://ec.europa.eu/research/index.cfm?lg=en>
- Hera Value-prosjektet: <http://www.heranet.info/heravalue/index>
- Horizon 2020: <http://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/>
- 7th Framework Programme, EU: http://cordis.europa.eu/fp7/home_en.html
- European Science Foundation (ESF): <http://www.esf.org>

Annet

- All European Academies (ALLEA): <http://www.allea.org/Pages/ALL/4/731.bGFuZz1FTkc.html>
- European Consortium for Humanities Institutes and Centers: <http://www.echic.org/about-echic.html>
- Open Letter to the European Commissioner for Research and Innovation: <http://www.eash.eu/openletter2011/>
- Om infrastruktur
- European Strategy Forum on Research Infrastruct (ESFRI): http://ec.europa.eu/research/infrastructures/index_en.cfm?pg=esfri
- Tilgjengelig statistikk
- Doktorgradsstatistikk. Tabeller og figurer. April 2013: <http://www.nifu.no/files/2012/11/Figurer-og-tabeller-1980-2012.pdf>
- Kandidatundersøkelsene: <http://www.nifu.no/forskning/kandidatundersokelsen>
- Uteksaminerte kandidater ved universitetene i Oslo og Bergen, fakultetsnivå, instituttnivå (flere, fra NSDs DBH (se under))
- NSDs database for statistikk om høgre utdanning (DBH): <http://dbh.nsd.uib.no>

Biografier

Kristin Asdal (f.1967) er professor ved Senter for teknologi, innovasjon og kultur (TIK), Universitetet i Oslo. Hun har hovedfag i økonomisk historie og doktorgrad i teknologi og vitenskapsstudier. Asdal har gjennom mange år arbeidet med vitenskapsteoretiske problemstillinger og forsket på forholdet mellom vitenskap og politikk i miljøfeltet. Hun har vært bidragsyter til en rekke prosjekter i regi av Norges forskningsråd, og er blant annet prosjektleder for Transformasjoner og Innovasjoner (2010–14). Hennes siste bok på norsk, *Politikkens natur – naturens politikk* (2011), fikk Universitetsforlagets faglitterære pris.

Torkel Brekke (f.1970) er professor i religionshistorie og Sør-Asiastudier ved Institutt for kulturstudier og orientalske språk, Universitetet i Oslo. Han har skrevet et stort antall artikler og en rekke bøker om religion og politikk, blant annet *Gud i norsk politikk* (2002), *Fundamentalism: Prophecy and Protest in an Age of Globalization* (2012) og *Hva er buddhisme* (2014). Han har en bistilling i den liberale tankesmien Civita, og har jobbet for blant annet Forsvaret, Forsvarsdepartementet, Utenriksdepartementet og Telenor. Brekke har også vært medlem av det svenske Vetenskapsrådet.

Mari Hvattum (f.1966) er arkitekt og arkitekturhistoriker fra NTNU og University of Cambridge, i dag professor i arkitekturhistorie ved Arkitektur- og designhøgskolen i Oslo. Hun har undervist ved Architectural Association i London, University of Edinburgh og Central European University i Praha. Hvattum arbeider særlig med 1800- og 1900-tallets arkitektur og arkitekturforståelse, og har

blant annet utgitt *Gottfried Semper and the Problem of Historicism* (2004), *Tracing Modernity* (medred. C. Hermansen, 2004) og *Routes, Roads and Landscapes* (medred. B. Brenna et al., 2011). Hennes nye bok, *Det kosmopolitiske århundret. Arkitekt Heinrich Ernst Schirmer 1814–1887*, kommer ut i 2014.

Helge Jordheim (f.1971) er professor i kulturhistorie ved Institutt for kulturstudier og orientalske språk, Universitetet i Oslo. Inntil des. 2013 var han faglig leder for det tverrfakultære forskningsprogrammet KULTRANS, UiO. Han har vært gjesteprofessor i Göteborg, Paris og Berlin. Jordheim har bakgrunn fra tysk litteratur og har publisert artikler og bøker om litteratur, kultur og politikk på 1700-tallet, i tillegg til flere arbeider innenfor begrepshistorie og historieteori. Han har vært kritiker og skribent i *Morgenbladet* og *Klassekampen*. Relevante utgivelser er blant annet *Lesningens vitenskap* (2001), *Tekst og historie* (2008) og *Humaniora – en innføring* (2008/2011).

Tore Rem (f.1967) er professor i britisk litteratur ved Institutt for litteratur, områdestudier og europeiske språk, Universitetet i Oslo, tidligere Junior Research Fellow i engelsk litteratur (1996–2001) ved University of Oxford. Han har blant annet utgitt bøker om Dickens, Kielland og bokhistorie, samt en tobindsbiografi om Jens Børneboe (2009–10). Han har vært kritiker og skribent i *Dagbladet*, *Morgenbladet* og *Aftenposten*, og er redaksjonsmedlem i *Nytt Norsk Tidsskrift*, hovedredaktør for den nye Penguin Classics-utgaven av Ibsen og seniorpartner i Forskningsrådsprosjektet The Scandinavian Moment in World Literature. Rem har vært rådsleder ved Senter for Ibsen-studier (2008–12) og Christensen Visiting Fellow ved St. Catherine's College, Oxford (2013). Han er medlem av Det Norske Videnskaps-Akademi.

Erling Sandmo (f.1963) er professor i historie ved Universitetet i Oslo. Han har skrevet bøker og artikler om retts-, kriminalitets- og kulturhistorie, musikkhistorie og historisk teori og metode, blant annet *Mordernes forventninger* (1998), *Voldssamfunnets undergang* (1999), *Siste ord. Høyesterett i norsk historie 1905–1965* (2005). 2003–08 var han leder for Forskningsrådets Program for kulturforskning, KULFO. Han har også vært aktiv som musikkritiker i NRK P2 og *Morgenbladet*. I 2013/2014 er han gjesteforsker ved Max Planck-Institut für Wissenschaftsgeschichte, Berlin.

Espen Ytreberg (f.1964) er professor i medievitenskap og tidligere instituttleder ved Institutt for medier og kommunikasjon, Universitetet i Oslo. Han har blant annet utgitt *Medie- og kommunikasjons-teori* (2006) og *Hva er medievitenskap* (2008). Ytrebergs forskning strekker seg over studier av medieproduksjon og -organisasjon, næranalyser av fjernsyn og film, analyser av mediert framreden og interaksjon, digitale konvergensprosesser, medie- og kommunikasjonsteoretiske og mediehistoriske temaer. I 2013 var Ytreberg tilknyttet UiOs tverrfakultære forskningsprogram KULTRANS. For tiden arbeider han med et prosjekt om historiske mediebegivenheter, med Roald Amundsens sydpolerobring og Jubileumsutstillingen på Frogner som hovedeksempler.

Takk

Forfatterne ønsker å rette en særlig takk til dem som har latt seg intervjuet i forbindelse med rapporten: Ann-Helén Bay, Arvid Hallén, Kari Balke Øiseth, Trine Skei Grande, Bjarne Lie, Torgeir Larsen, Tom Colbjørnsen, Nils Christian Stenseth, Kirsti Strøm Bull, Aksel Braanen Sterri, Cathrine Egeland, Rolf Utgård og Knut Olav Åmås. Flere lesere har kommet med viktig kritikk og forslag til endringer: Odin Lysaker, Iselin Frydenlund, Bjørn Stensaker og Vidar Grøtta. I tillegg ønsker vi å takke Sine Halkjelsvik Bjordal som gjorde en viktig jobb som vitenskapelig assistent for prosjektet i den første fasen. Takk også til Hanne Lillebo for dyktig språkvask. Sist, men ikke minst går en stor takk til doktorgradsstipendiat Vidar Grøtta som har skrevet kapitlet om utdanning og bidratt til kapitlet om forskningssystemet.

Redaktører: Tore Rem og Helge Jordheim

© 2014: Asdal, Kristin; Brekke, Torkel;
Hvattum, Mari; Jordheim, Helge; Rem, Tore;
Sandmo, Erling; Ytreberg, Espen; Grøtta, Vidar.

Design: Aslak Gurholt (Yokoland) + Martin Asbjørnsen
Satt i Mercury 10,5/14 og LL Circular 7.5/9
Trykk: Nilz & Otto Grafisk AS

ISBN 978-82-996554-3-9

Utgitt av Stiftelsen Fritt Ord
www.fritt-ord.no

I denne utgaven er enkelte feil som oppsto i
produksjonen av figurene i kap. 5, rettet opp.

Hva skal vi med logikk?

Hva skal vi med folkloristikk?

Hva skal vi med semiotikk?

Hvor står norsk humaniora i dag? Hva slags legitimitet har de humanistiske fagene i det norske samfunnet? Hva slags rolle bør humaniora spille i offentligheten? Hva kan gjøres for å fornye feltet og synliggjøre dets samfunnsmessige betydning? Er det krise?

I et forsøk på å svare på disse spørsmålene inneholder denne rapporten vurderinger av internasjonale humanioradebatter, en gjennomgang av humaniorabegrepets historie i Norge og av humanioras plass i det norske forsknings- og utdanningssystemet, intervjuer med en gruppe samfunnsaktører og en oversikt over argumenter som gjerne mobiliseres til humanioras forsvar.

Rapporten identifiserer fire områder der det står særskilte ting på spill for humanioras samfunnskontrakt: Offentlighet og danning, Det nasjonale og det globale, Nytte og beredskap, Vitenskapssyn og egenart, og tar til orde for en idé om humaniora som en type vitenskapelig beredskap som gjør oss bedre rustet til å takle kriser, det uforutsette, usikre og tilfeldige.

Til slutt foreslås mulige kursendringer og tiltak for å styrke norsk humaniora i møte med dagens og framtidens utfordringer.

Arbeidsgruppen er nedsatt og ledet av Helge Jordheim og Tore Rem på oppdrag fra Stiftelsen Fritt Ord.

ISBN 978-82-996554-3-9

9 788299 655439